

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇIL
YÖNTEMLERLE ÇÖZÜMÜ: GALTUNG MODELLEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEHRA AYDIN

AĞUSTOS, 2020

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇIL
YÖNTEMLERLE ÇÖZÜMÜ: GALTUNG MODELLEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEHRA AYDIN

PROF. DR. BERDAL ARAL

AĞUSTOS, 2020

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Zehra AYDIN

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. Berdal ARAL

İMZA SAYFASI

Zehra AYDIN tarafından hazırlanan ‘Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Yöntemlerle Çözümü: Galtung Modellemesi’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim/bilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr, Berdal Aral

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr, M. Hilmi Özev

Kurumu: İstanbul Üniversitesi

Dr, Özlem Yücel

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 12/ 08/ 2020

ÖNSÖZ

Dünyanın pek çok bölgesinde sürüp giden savaşlar, iç savaşlar, terör, açlık, sosyal adaletsizlik; uluslararası sistemin müzmin sorunları olmaya devam etmektedir. Tüm bu uyuşmazlık, çatışma ve şiddet türevlerinin sonlandırılması ve ‘gerçek barışın’ imarı, insanlığın görevidir. Temelde bu görevin ifası için yazılan bu tezde, dünya barışının sağlanması için uluslararası hukuk aracı disiplin olarak seçilmiştir. Tüm bu ‘sistemleşmiş barıştan’, statükodan, çıkarlardan aşkın bir uluslararası hukuk inşa edilebilir ve ‘gerçek barışın’ sağlanmasında üst bir merci haline getirilebilir. Yaptığımız bu çalışma ile bir nebze olsun barış umutlarını yeşertebilmek ve yeni arayışların önünü açabilmek, büyük mutluluk sebebi olacaktır.

Gerek lisans ve yüksek lisans eğitim sürecimde, gerekse bu tezin yazımı sırasında ilmi ve tecrübesi ile her daim yoluma ışık tutan, dünyaya dair bir amacımız ve umudumuz olması gerektiğinin yaşayan örneği çok kıymetli hocam Prof. Dr. Berdal Aral’a sonsuz teşekkür ederim. Bana uluslararası hukuku ilk sevdiren ve bu alanda beni teşvik eden çok değerli hocam Dr. Özlem Yücel’e de vefayı ve teşekkürü borç bilirim. İlim dünyama sayısız katkısı olan, beni yetiştiren, hayattaki rehberim, hocam Ümit Aktaş’a teşekkürü borç bilirim. Beni bugünlere getiren, içimdeki öğrenme aşkını daima destekleyen, hedeflerime ulaşmam için nice fedakarlıklar yapan aileme çok teşekkür ederim. Son olarak, yol arkadaşım Ahmet İşcan’a, bu teze ve bana kattığı her şey için teşekkür ederim ve bir ömür de etmeye devam edeceğim.

Sevgi ve barış ile kalmak dileğiyle..

“Barışa giden yol yoktur. Barış, yolun kendisidir.” (Gandi)

ÖZET

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇIL YÖNTEMLERLE ÇÖZÜMÜ: GALTUNG MODELLEMESİ

Aydın, Zehra

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler
Programı

Danışman: Prof. Dr. Berdal Aral

Ağustos, 2020. 130 Sayfa.

Bu tezde; uluslararası hukuktaki ‘barış’ algısının eksik ve yanlış olduğu ve uluslararası hukukta uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin barışçıl yöntemlerin yetersiz olduğu savunulmaktadır. Tez, uluslararası hukuka ‘gerçek barışın’ kazandırılması ve dolayısıyla barışçıl yöntemlerin geliştirilmesi amacıyla uluslararası hukukun etkin ve yetkin kılınması gerektiğini savunması açısından önem arz etmektedir. Bu minvalde uluslararası hukukun, barış çalışmaları alanının önde gelen isimlerinden Johan Galtung’un teorileri ile geliştirilebilir olduğu iddia edilmektedir.

Tezde ilk olarak, mevcut uluslararası hukuktaki barışı sağlama iddiasındaki kurumlar ve barışçıl yöntemler ele alınmaktadır. Böylece uluslararası hukukun barış ile alakalı eksiklikleri tespit edilmek istenmektedir. Ardından, bu eksikliklerin giderilmesinde kullanılacak olan Galtung’un teorileri ayrıntısıyla incelenmektedir. Özellikle Galtung’un çatışmaları ve barışı tahlil ediş biçimi ve Transcend teorisi kapsamındaki aşkın çözümleri, uluslararası hukuka kazandırılmaya çalışılmıştır. Nihayet; ‘gerçek barış’ bilincinde bir uluslararası hukukun, devletlerin ve çıkarlarının üzerinde aşkın bir barışı sağlama aracı olarak kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Gerçek Barış, Çatışma, Şiddet, Galtung.

ABSTRACT

THE SOLUTION OF INTERNATIONAL DISPUTES WITH PEACEFUL METHODS: GALTUNG MODELING

Aydın, Zehra

Master Thesis, Department of International Relations, International Relations
Program

Advisor: Prof. Dr. Berdal Aral

Ağustos, 2020. 130 Page.

In this thesis, it is argued that the perception of ‘peace’ in international law is deficient and biased and that peaceful methods for resolving disputes in international law are insufficient. The thesis has been written with the aim of contributing to the international endeavours to bring ‘real peace’ to international law and thus develop peaceful methods. The thesis is important in terms of defending that international law should be made more effective and competent in order to contribute to world peace.

In this regard, it is claimed that international law could be further developed through the use of the theories of Johan Galtung, one of the leading names in the field of peace studies.

In the thesis, firstly, institutions that claim peace and peaceful methods in current international law are discussed. Thus, this study seeks to identify the deficiencies of international law related to peace. Then, the theories of Galtung, which will be used to overcome these deficiencies, are examined in detail. In particular, Galtung's way of analyzing conflicts and peace and his proposed transcend solutions within the scope of Transcend theory are discussed in the context of international law. Finally; it has been concluded that a ‘real peace’ conscious international law can be used as a means of achieving transcendent peace above states and interests.

Keywords: International Law, Real Peace, Conflict, Violence, Galtung.

İÇİNDEKİLER

Bildirim.....	I
İmza Sayfası.....	II
Önsöz.....	III
Özet.....	IV
Abstract.....	V
İçindekiler.....	VI
Tablolar Listesi.....	VIII
Şekiller Listesi.....	IX
Kısaltmalar.....	X
Giriş.....	1
I. Bölüm: Mevcut Uluslararası Hukuk Bağlamında “Barış”.....	5
1.1. Uluslararası Hukukun Barışa Bakışı	5
1.1.1. Kutsal İttifak Döneminde ‘Barış’	9
1.1.2. Milletler Cemiyeti Döneminde ‘Barış’	10
1.1.3. Birleşmiş Milletler Döneminde ‘Barış’	12
1.2. Uluslararası Hukukta Uyuşmazlıkların Barışçıl Yöntemlerle Çözümü...17	
1.2.1. Diplomatik Yöntemler.....	18
1.2.1.1. Müzakere.....	19
1.2.1.2. Dostça Girişim.....	20
1.2.1.3. Arabuluculuk.....	20
1.2.1.4. Soruşturma.....	21
1.2.1.5. Uzlaştırma.....	21
1.2.2. Hukuksal / Yargısal Yöntemler.....	22
1.2.2.1. Mahkeme: Uluslararası Adalet Divanı.....	22

1.2.2.2. Hakemlik.....	23
1.2.3. Uluslararası Örgütlerin Barışçıl Yöntemleri.....	24
1.2.4. Uluslararası Hukukta Üçüncü Taraf Müdahalesi.....	28
II. Bölüm: Uluslararası Hukuk Bağlamındaki Barışa Galtungyen Bakış.....	33
2.1. Johan Galtung'un Uyuşmazlıkların Çözümü Yaklaşımı.....	36
2.1.1. Şiddet	36
2.1.1.1. Direkt, Yapısal ve Kültürel Şiddet.....	39
2.1.2. Çatışmanın Barışçıl Yöntemlerle Dönüştürülmesi.....	44
2.1.2.1. Çatışmanın Yaşam Döngüsü.....	44
2.1.2.2. Transcend Yaklaşımı.....	50
2.1.3. Barış.....	67
2.1.3.1. Pozitif ve Negatif Barış.....	70
2.1.3.2. Barış Kültürü.....	72
III. Bölüm: “Sistemleşmiş Barış”tan “Gerçek Barış”a.....	75
IV. Bölüm: Bir Uluslararası Uyuşmazlık Örneği Olarak Bosna Savaşı.....	92
4.1. Bosna Savaşı.....	93
4.2. BM ve Bosna Savaşı.....	99
4.3. Dayton ‘Barış’ Andlaşması.....	103
4.4. Bosna Hersek’te Gerçek Barış.....	109
Sonuç.....	115
Kaynakça.....	121
Özgeçmiş.....	129

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Şiddet Nedeniyle İhtiyaçların Karşılanamaması Tipolojisi.....	40
Tablo 2. Barışçıl Yöntemlerle Çatışmanın Dönüştürülmesi: Transcend Modeli.....	53
Tablo 3. Barış: Pozitif, Negatif, Direkt, Yapısal, Kültürel.....	64

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Şiddet Türleri.....	39
Şekil 2. Galtung'un Şiddet Üçgeni.....	42
Şekil 3. Çatışmanın Yaşam Döngüsü.....	45
Şekil 4. Şiddet Sarmalı.....	48
Şekil 5. ABC Üçgeni.....	57
Şekil 6. Çatışmanın Beş Temel Sonucu.....	59
Şekil 7. Galtung'un Çatışma, Şiddet ve Barış Modellemeleri.....	65
Şekil 8. Barışçıl Dönüşüm.....	67
Şekil 9. Genişletilmiş Şiddet ve Barış Kavramları.....	68

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AFAM: Afrika Araştırmacıları Derneği

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

Akt.: Aktaran

Bkz.: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

Çev.: Çeviren

DİPAM: Diplomatik İlişkiler ve Politik Araştırmalar Merkezi

Eds. Edisyon

EYUCM: Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi

Haz.: Hazırlayan

IFOR: Implementation Force

ISAF: International Security Assistance Force

İ.İ.B.F.: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İLEM: İlmi Etüdler Derneği

M.: Madde

MC: Milletler Cemiyeti

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NPT: Non Proliferation Treaty

OHR: Office of the High Representative

Res. : Resolution

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK: Sivil Toplum Kuruluđu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TLK: Türkiye Lisans st alıřmalar Kongresi

T.y.: Tarih yok

UAD: Uluslararası Adalet Divanı

UNIC: United Nations Information Centre

UNPROFOR: United Nations Protection Force

USAK: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

UNSC: United Nations Security Council

ni.: Üniversite

Vs.: Vesaire

Vd.: Ve diğerleri

Yay.: Yayınları

GİRİŞ

Uyuşmazlık kavramı, içerisinde bireysel, toplumsal ya da devletler arası çatışmaları barındırmaktadır. Karar vericiler seviyesinde yaşanan uyuşmazlıkları, iç savaşları ya da ülkeler arası savaşları kapsamaktadır. Bu anlamda uyuşmazlıklar; birey, devlet ya da sistem düzeyinde, genelde uluslararası ilişkiler disiplininin, özelde ise uluslararası hukukun temel çalışma konularından birini oluşturmaktadır. Uyuşmazlıkların kendisi kadar çözümüne ilişkin teoriler, alan çalışmaları, diplomatik girişimler, uluslararası düzenlemeler gibi pek çok başlık altındaki çalışmalar da önemini korumayı sürdürmektedir. Özellikle uluslararası hukuktaki kuvvet kullanma yasağı ve dolayısıyla işgalin yasaklanması, insan haklarının yaygınlaşması gibi gelişmelerle birlikte, uyuşmazlıklara barışçıl çözüm arayışları bir zorunluluk halini de alarak kendi külliyatını oluşturmaktadır. Uluslararası hukukta ayrı bir başlık altında incelenen barışçıl yöntemler de bu külliyatın bir parçasının oluşturmaktadır. Uluslararası hukukun yanı sıra, barış çalışmalarının öncülerinden Johan Galtung da barışçıl yöntemlere duyulan ihtiyacı vurgulayarak çözüm önerileri geliştirmiştir. Hans Morghenthau'nun 1970'de çevirisi yapılan *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi* adlı eseri, bahsi geçen külliyatta, mevcut sistemin temel kavramlarını anlatması açısından yer almaktadır. Yine 1967 gibi uluslararası ilişkiler için erken sayılabilecek bir tarihte Galtung, *Theories of Peace: A Synthetic Approach to Peace Thinking (Barış Teorileri: Barış Düşüncesine Sentez Yoluyla Bir Yaklaşım)* adlı eserini yayımlayarak 'barış' kavramını yorumlamaktadır. Süreç içerisinde de önemini korumaya devam eden konu yine 2007 yılında Charles Webel ve Johan Galtung'un derlediği *Handbook of Peace and Conflict Studies (Barış ve Çatışma Çalışmalarının El Kitabı)* adlı eserde yer bulmaktadır. Uyuşmazlıklar çözüme mecburi bir ihtiyaç duyar ve bu mecburiyet doğası gereği güncelliğini her daim korur. Nitekim konu 2015 gibi yeni bir tarihte yayımlanan Muzaffer Ercan Yılmaz'ın *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek* adlı çalışmasında da zuhur etmektedir.

Bu tez, mevcut uluslararası ilişkiler sisteminde barışçıl çözüm yöntemlerinin yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Çözüm yöntemlerindeki eksikliğin yanı sıra, sistem de

barışçıl olarak nitelendirilemeyecek bir durumdadır. Devletlerden oluşan barışçıl olmayan bu sistem, yine devletleri barışa karşı şüpheli olmaya iterek kısır bir döngüde sürmektedir. Uluslararası arenada hâlihazırdaki ‘barış’, netliğinden şüphe duyulan kurallar bütünü dâhilinde işletilen ve adeta ‘barış sistemi’ haline gelmiş bir ‘algı’dan oluşmaktadır. Bu ‘sistemleşmiş barış’, bahsi geçen kısır döngü gereği devletlerin düzene ve barışa olan güvenini sarsmaktadır. Bu tez uyuşmazlık çözümlerinin; pozitif manada inşa edilerek, toplum odaklı düzenlemeler dâhilinde ve gerek sistem, gerek devlet sosyolojisinin gerçeklikleri reddedilmeden oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda uluslararası hukukun, bu tez özelinde Johan Galtung’un çatışma çözümleri yöntemleri ile desteklenerek ‘gerçek barışı’ sağlayıp sağlayamayacağı sorusunu cevaplamaya çalışmaktadır. Tezde, ‘gerçek barışın’ inşa edilebilmesi için uyuşmazlıkların birey, devlet ve sistem düzeylerinin her birinde ele alınması gerektiği, bu üç düzeydeki tüm aktörlerin çatışmanın ve barışın birer parçası olduğu ve hiçbirinin yadsınamayacağı, klasik yaklaşımların aksine çözümün de bu üç boyutta ele alınması gerektiği savunulmaktadır. Uyuşmazlıkların birey, devlet ve sistem düzeylerindeki çözümlerinin şiddet dışı yöntemler kullanılarak üretilmesi gerektiği de, yine bu tezin savunularındandır. Tez, dünya tarihi boyunca hiç örneği görülmemiş, ütöpik arzular üzerine kurgulanmış değildir. Bu anlamda Filistin’de intifada hareketi, Arjantin’de Plaza Annelerinin eylemleri, Gandi’nin bağımsızlık mücadelesi, Avrupa’nın yüz yıllar boyunca sürmüş savaşlarını bitirerek genel bir barış ortamı sağlayan AB gibi örnekler, başarısı yadsınamaz şiddetsiz direniş hareketlerinden sadece birkaçıdır.

Gerek 1815 Viyana Kongresi ile ilan edilen Büyük Devletler Sisteminin Rusya, İngiltere, Fransa, Prusya, Avusturya’nın bizzat kendileri tarafından ihlal edilmesi, gerek I. Dünya Savaşından sonra kurulan Milletler Cemiyeti’nin bir otorite olarak kabul görememesinin getirdiği başarısızlık ve gerekse II. Dünya Savaşından günümüze değin sürmekte olan Birleşmiş Milletler Sisteminin adaletsiz düzeni, bu tezin konusunu da oluşturan ‘gerçek barış’ın inşası üzerine çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Özellikle günümüzde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) içindeki temsil sorunu, Bosna’da, Filistin’de, Afganistan’da, Irak’ta, Somali’de, Sudan’da ve daha pek çok örnekte de açıkça gördüğümüz adaletsiz ve bir grup ülkenin çıkarlarını gözetken kararların alınması, bugüne dair barışın tam

anlamıyla yanlı ve ‘sistemleşmiş’ bir halde olduğunu göstermektedir. Bu ‘barış sistemi’ne karşı ‘gerçek barış’ı konuşmak, bu tezin temel hareket noktalarındandır. Tez, pozitif barışın tespiti için uluslararası hukuktaki mevcut yöntemlere ve barış çalışmaları alanından özellikle Johan Galtung’un teorilerine ilişkin literatür taraması yaparak, bu ikisinin beraberce okumasını yapmaktadır. Bu yöntemin benimsenmesi, iki alanın bir arada birbirlerini destekleyecek şekilde ele alınarak daha geniş bir ‘barış’ tasavvuruna ulaşılmasına imkân sağlamaktadır.

Uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemlerin ve Galtung’un yaklaşımlarının anlaşılabilmesi için yapılan teorik incelemelerin, uygulama alanında görülebilmesi için bir örnek olay üzerinden açıklanması gerekmektedir. Bu örnek, tezde, Bosna Savaşı olarak seçilmiştir. Nitekim Bosna Hersek; derin kültür, kültürel şiddet, yapısal şiddet, direkt şiddet, çatışma sarmalı gibi kavramların hepsini, uygulamada içerisinde barındırmaktadır. Aynı zamanda Bosna Hersek, çatışan taraflar haricinde uluslararası sistem ve hukuk tarafından da mağdur edilmesi sebebiyle nevi şahsına münhasır bir örnektir. Bosna Savaşı boyunca izlenen yanlış politikaların yanı sıra, savaş sonrasında da 1995 Dayton Andlaşması ile dayatılan ‘barış’; Bosna’yı siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan hantal bir yapıya mahkûm etmiştir. Bu bağlamda Bosna Hersek, uluslararası sistemin ve hukukun eksikliklerinin tespit edilmesi ve bu alanların geliştirilebilmesi için iyi bir örneklik sunmaktadır.

Bu tezde ‘sistemleşmiş barış’, ‘gerçek barış’ ve ‘aşkın uluslararası hukuk’ kavramları türetilmiş ve böylece literatüre kavramsal katkı sunulmuştur. Bunun yanı sıra, barış çalışmaları içerisinde Johan Galtung’un teorileri, uluslararası hukuka kazandırılmaya çalışılmıştır. Galtung’un ‘Transcend teorisi’ ile uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemler geliştirilmiştir.

Uluslararası hukuk ve özellikle uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemler, bu tez boyunca Galtung’un teorileri ile desteklenerek geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu haliyle ‘aşkın uluslararası hukukun’, ‘gerçek barışı’ sağlamakta iyi bir aracı olabileceği ve çatı bir organizasyon görevi görebileceği kanısına varılmıştır.

Tez, koronavirüs salgınının patlak verdiği bir dönemde yazılmıştır. Bu salgın ile birlikte değişmekte olan güç dengelerinin ve bunun uluslararası hukuka olan etkisinin tam manasıyla bilinmesi olanaklı gözükmemektedir. Bu kısıtlar sebebiyle

tez, hali hazırda mevcut olan sistem ve güçler dengesi üzerinden bir okuma yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Aynı şekilde, bu salgın döneminin beraberinde getirdiği karantina, sokağa çıkma yasakları ve şehirlerarası yolculuk yasağı gibi kısıtlar sebebiyle; özellikle tezin son dönemlerinde yüz yüze danışman desteğinden ve kütüphanelerden faydalanılamamıştır.

Tezin geri kalan kısımları dört ana bölüm üzerinde kurgulanmaktadır. İlk bölümde mevcut uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemler, diplomatik ve hukuksal boyutları ele alan alt başlıklarda anlatılmaktadır. Yine aynı bölüm altında uluslararası hukuktaki “barış” kavramı da açıklanmaktadır. İkinci bölümde ise Galtung’un uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin yaklaşımları ‘şiddet’, ‘çatışmanın dönüştürülmesi’, ‘Transcend yaklaşımı’, ‘pozitif ve negatif barış’ ile ‘barış kültürünü’ de kapsayacak şekilde ‘barış’ alt başlıkları içinde incelenmektedir. Böylece ikinci bölümde genel anlamda ‘barış sistemine’ Galtungyen bir bakış getirilmektedir. Üçüncü bölümde ise tezin de hedef noktası olan ‘sistemleşmiş barış’tan ‘gerçek barış’a geçiş; Galtung’un barış yöntemlerinin uluslararası hukuka entegre edilmesine yönelik girişimler doğrultusunda incelenmektedir. Dördüncü ve son bölümde ise, üçüncü bölümde teorik çerçevede anlatılan Galtung’un barış yöntemleri ile uluslararası hukukun entegrasyonunun, uygulamada anlaşılabilmesi için, Bosna Savaşı örneği irdelenmektedir. Tez, sonuç kısmında ise mevcut barış kavramının ve küresel sistem içindeki barış ortamının yetersizliğini vurgulamaktadır. Barışı Galtungyen anlamda yorumlayarak, uluslararası düzenin ve barışın koruyucusu konumundaki uluslararası hukuka, pozitif barış ve ‘gerçek barış’ kavramlarının eklenmesi ile geliştirici katkı sunmaktadır.

BÖLÜM I: MEVCUT ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA “BARIŞ”

Giriş kısmında da bahsedildiği üzere, bu bölüm altında uluslararası ilişkilerdeki ve uluslararası hukuktaki eksik, yanlı ve yanlış olan ‘barış’ düzeni, yani ‘sistemleşmiş barış’, tarihsel süreklilik içerisinde ele alınmaktadır. Burada Kutsal İttifak’tan Birleşmiş Milletler dönemine kadar oluşturulmaya çalışılan uluslararası yönetimlerdeki güvenlik merkezli ‘barış’ algısı anlatılmaktadır ve bunun çoğu zaman uyuşmazlıkların, dolayısıyla çatışmaların sebebi olduğu gösterilmektedir. Yine bu bölüm altında, uluslararası hukuktaki uyuşmazlıkların çözümüne yönelik barışçıl yöntemler ele alınarak hangi noktalarda katkıya ihtiyaç duyulduğunun tahlili yapılmaya çalışılmaktadır. Tez, bu bölümde, uluslararası sistemdeki ve temelde de uluslararası hukuktaki barışa yönelik eksikliklerin tespitine odaklanmaktadır.

1.1. ULUSLARARASI HUKUKUN BARIŞA BAKIŞI

Tarih boyunca savaş, barış ya da çatışma halleri; felsefenin, tarihin, ilahiyatçıların ya da başka bilimlerin çalışma alanları olmuştur. Filozoflar evrensel barıştan söz ederken, tarihçiler bunun asla olamayacağını iddia etmiştir. Herakleitos, çatışmayı dünyanın kuralı, savaş ise her şeyin ortak kaynağı ve efendisi olarak görmüştür. Hobbes da buna benzer olarak, doğa durumunda insanların birbirlerinin kurdu olduğunu söylemiştir. Darwin ise evrimin itici gücü olarak, ‘hayat için savaşım’ güdüsünü göstermiştir. Prigogine, dünyayı çatışmanın, yıkımın ve ölümün hâkim olduğu bir yer olarak görürken, küçük barış adacıklarını ise, kuralı savaş olan yapının istisnaları, kararsızlıkları olarak yorumlamıştır. Bahsi geçen bu düşünceler, mevcut uluslararası sistemde ve dolayısıyla uluslararası hukukta da hâkim olan barış algısı

ile paralellik göstermektedir. Örneğin *pax romana*, devasa bir askeri gücün getirisi olarak, çevre bölgelerde sürdürülen pek çok savaş ve fetih sayesinde Roma İmparatorluğunun merkezindeki istikrardan ve ‘barış’tan başka bir şey değildir. Aynı şekilde *pax americana* da; soğuk savaşın gerilimi, çevrede süren savaşlar, gizli servisler arası mücadeleler ve karşı tarafın ilk hamleyi yapmamasını uman nükleer artırım temelinde inşa edilmiş bir ‘barış’tı. *Pax sovietica* da yetmiş yıl boyunca birçok bölgeyi bir arada tutmasına rağmen, bunlar kendi hallerine bırakıldığında daima huzursuzluklar çıkmıştır. Bu örneklerde de görüldüğü üzere bahsedilen ‘barış’, başkaları savaştığı için mevcut olan, Ötekilerin değil, Özün barışıdır. Uluslararası sisteme, barış için savaşa hazır olmak gerektiği düşüncesi hâkimdir (Eco, 2003 / 2005: 35-36).

Postmodern savaşlarda iktidar, tek yönlü ve biricik değildir. Aksine; dağınık ve parçalara ayrılmış durumdadır. Bu tür savaşlarda, çatışan iki taraf karşı karşıya gelmemektedir ve pek çok iktidar odağı da bu mücadeleye dahil olmaktadır. Eski tip savaşlarda silah tacirleri, kazanç sağlayan tek aktördür. Ancak postmodern savaşlarda, silah tüccarının kazancı sürerken; eğlence, turizm ve lüks mamul sektörleri gibi sistemin temelini oluşturan sektörler krize sürüklenmektedir. Bu sebeple, örneğin Kosova savaşında Avrupalı güçler Miloseviç ile ticaretini sürdürmüştür. Aynı şekilde, Saddam Hüseyin de Batılı endüstrilerce Irak’ın Kuveyt’i işgaline dek desteklenmiştir. İçinde bulunduğumuz bu dönemde, ekonomik güçler kendi aralarında çatışmakta ve bu çatışmaların ardında yatan zihniyet ulus devletlerin çıkarlarını dahi aşmaktadır. Anlaşılabacağı üzere, böyle bir savaşın kazanılması mümkün değildir. Keza kazanılması, bundan kazanç sağlayan iktidar odaklarınca uygun görülmez. Bu savaşlar askıya alınır, küllerinden yeniden canlandırılır ve tekraren alevlendirilir (Eco, 2003 / 2005: 37-38).

Postmodern dönemde savaşların, çatışmaların ya da uyuşmazlıkların şekli ve tür sayıları devamlı değişip gelişmektedir. Buna artan terörizmle birlikte terörist gruplarla yapılan savaşlar ya da mücadeleler iyi bir örnektir (Bkz. Semprun, 2003 / 2005). Terörün içinde olduğu bir uyuşmazlıkta (örneğin PKK, FETÖ gibi terör örgütlerinin dâhil olduğu uyuşmazlıklarda) karşılıklı belirgin taraflardan, dolayısıyla, diplomasi ya da hukuki yollarla çözümden bahsetmek çok mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar bir tarihçi olan Umberto Eco (2003 / 2005: 39),

realist bir bakış açısı ile ancak kısmi bir barıştan, barış adacıklarından bahsedilebileceğini söylese de, Semprun, daha büyük bir barışın tahayyül edilmesi gerektiğini savunmaktadır (2003 / 2005: 85). Bu tez de, savaşın bitirilmesinin barış olmadığını ve bireysel, toplumsal ve uluslararası sistem düzeyinde bir barışın elde edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Marty'e göre de barış, savaşın zıddı değildir. O nedenle barış hukukunun devletlerden ve onların kurduğu hukuk sistemlerinden bağımsız olarak inşa edilmesi gerekmektedir. Marty, barışı yaratmak için sadece en ağır suçların cezalandırılmasını ve şiddetin dindirilmesini yeterli görmez. Barışın inşasını, devletlerin mutlak egemenliğinin izafeleştirilmesine, rekabetçi ruhun paylaşımcı ruhla bağdaştırılarak 'dayanışma ilkesi' temelinde çalışmasına bağlar (2003 / 2005: 240-246).

Devletler tarih boyunca 'barış'ı yanlış okuyarak, savaşmamak temelinde girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden en belirginini de 'silahsızlanma' olmuştur. Silahsızlanma, negatif barış algısının ürünü olarak ortaya konmaktadır.

Silahsızlanma tanım olarak, silahlanma yarışının bitirilmesi amacıyla, belirli bazı silahların veya tümünün azaltılması ya da tamamıyla ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Silahlanma yarışının sonlandırılmasının, uluslararası anarşiyi ve savaşı bitireceği düşünülmüştür. Bu 'barış' algısının, bugünkü uluslararası hukukta da sürdürüldüğü görülmektedir. 18. yüzyılda yine barışın, savaşın olmaması durumu olarak görülmesinin bir uzantısı olarak dönemin amacı, yükselen ticaret sınıfının çıkarlarını tatmin etmek olmuştur. Bu sınıfların yükselmesiyle ticaret ve bilim döneme hakim olmuştur. Savaş ve anarşi uluslararası piyasaları altüst eden, akıl dışı felaketler olarak görülmüştür. Fransız filozof Diderot, liberal bir anlayış ile aralarında ticaret olan devletlerin savaşmalarının tüm taraflar için zarar verici olacağını söylemiştir. Kant'a göre de ticaret, savaş ile bir arada olamaz. (1795/1960). 18. yüzyıldaki savaşın kötü olduğu algısı, uluslararası sistemde tam bir barış yaratmak için doğru bir çıkış noktası olmadığı için yeterli olmamıştır. Nitekim takip eden yüzyılın başlarında cereyan eden Napolyon Savaşları, uluslararası düzen ve barış için pratik eksiklikleri ortaya koymuştur. Pratik anlamda olup olmadığı şüpheli olmakla birlikte, tarih boyunca pek çok silahsızlanma girişimi olmuştur. 1816 yılında Rus Çarı, 1831'de dönemin Fransız hükümeti ve 1863, 1867 ve 1869 yıllarında III. Napolyon, 1877'de İtalya hükümeti çeşitli şekillerde silahsızlanma tekliflerinde

bulunmuş ancak bunlar reddedilmiştir. Ayrıca 1899'da yapılan 1. Lahey Konferansının temel amaçlarından biri de silahların ve askeri bütçelerin azaltılması olmuştur. Aynı şekilde 1907'deki 2. Lahey Konferansında da Genel Kurul tarafından, 1899 tarihli konferanstaki askeri harcamaların kısıtlanması kararının desteklendiği, o günden bugüne askeri harcamalarda ciddi anlamda artış olduğu ve bunun devletler için ağır bir yük olduğu söylenmiştir (Scott, 1920: 89-90). Tahmin edileceği gibi bu konferanslar da beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Aynı şekilde 1919 Versay 'Barış' Andlaşması da genel barış için bir başlangıç olması umuduyla, Almanya'yı ciddi anlamda silahsızlandırma yoluna gitmiştir (Bölüm V'in girişi). Milletler Cemiyeti Misakında ise, barışın korunması ve devamlılığı; ulusal silahlanma seviyesinin ulusal güvenlik sınırında tutulması ve uluslararası yükümlülüklerin ortak eylemlerle yerine getirilmesine bağlanmıştır (m. 8). Bahsi geçen ve geçmeyen genel silahsızlanma girişimlerinin başarısızlığı, II. Dünya Savaşı ile tescillenmiştir. II. Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti Misakı'nın yerini, Birleşmiş Milletler Şartı almıştır. Şartın 11. maddesinin 1. paragrafında silahsızlanmaya yer verilmiştir. Buna göre; "Genel Kurul, silahsızlanmayı ve silahlanmanın düzenlenmesini yöneten ilkeler de dâhil olmak üzere, uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda yapılacak işbirliğine ait ilkeler üzerinde çalışmak ve bu ilkeler hakkında üyelere veya Güvenlik Konseyine veya her ikisine de tavsiyelerde bulunmakla" görevlendirilmiştir (BM Andlaşması; Morgenthau, 1970: 496-500).

Silahsızlanma, yalnızca olağanüstü şartlarda gerçekleştirilebilmiştir. Hatta gerçekleştirildiği düşünüldüğünde bile genellikle, silahların azaltılması değil, artmaması anlamına gelmiştir. Kaldı ki başarısız bu silahsızlanma çabaları, barış değildir. İnsanların dövüşmesi, ellerinde silah olması sebebiyle olmayıp; aksine silaha sahip olmaları, onların silahları savaş için gerekli bulmalarından kaynaklanmaktadır. İnsanların ellerinden mevcut silahlarının alınması, sadece yeni silah edinmelerinin ya da yumruk yumruğa savaşmalarının önünü açmıştır. Nitekim hali hazırda da örneklerini gördüğümüz yasaklanan silahlar, yerini yeni keşiflere bırakmıştır. Savaş teknolojisinin değişmesi, savaş olasılığını hiçbir zaman azaltmamıştır. Atom bombalarının olduğu bu çağda genel bir savaşı önleyen tek şey, çekirdekli bir savaş tehlikesi ve tehdididir. Silaha sahip olma arzusu ve silah edinme bir hastalık gibidir. Varsayılanın aksine bu hastalık, silahların var olmasına

sebebe olur. İnsanların diğerleri üzerinde egemen olma ve birbirlerinin ellerindekine sahip olma isteği, nefret ve korku duygusu olduğu sürece, kişiler kendi arzularını tatmine ve gerginliklerini gidermeye çalışacaktır. İnsanlar arasındaki bu durum devletler için, bir otoritenin olmaması anlamında anarşik uluslararası sistemde silahlanmayı çok daha mümkün kılmaktadır. Bu minvalde ‘gerçek barış’ı, silahların ya da onlarla gerçekleştirilecek savaşların önlenmesi değil, bahsedilen hastalıklı halin tam anlamıyla giderilmesi olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Dünya Silahsızlanma Konferansı’nda (1932) Britanya, saldırgan amaçlarla kullanılabilecek silahların yasaklanmasını teklif etmiştir. Britanya, saldırgan bir savaş girişimini, buna uygun silahlara sahip olmanın sonucu saymıştır. Böylece bu tür silahlar yasaklanırsa, saldırgan bir savaşın çıkmayacağı varsayılmıştır. Ancak silahların kendi doğalarını saldırgan ya da savunmacı diye tanımlamak bile yersizdir. Onlara bu sıfatları kazandıran, kim tarafından kullanıldığıdır. Bu teklif temelde, *status quo*’yu korumayı amaçlamaktadır. Bu sebeple var olan düzenin yıkılmasında ya da bozulmasında kullanılabilecek silahların yasaklanması yeterli görülmüştür. Büyük devletlerin ‘barış’ algısı, her zaman *status quo*’nun korunması şeklinde olmuştur. Bunun bir örneği de Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Andlaşması (NPT)’dir. Bu andlaşma ile de hâlihazırda nükleer silaha sahip devletler bu silahları bulundurmaya sürdürürken, diğer devletlerin nükleer silahlanması yasaklanmıştır (Morgenthau, 1970: 518-521).

Droit’in de savunduğu ve yukarıda da bahsedildiği üzere, ne geçmişte ne de bugün ortada bir ‘barış’ vardır. Bu sebeple de barışı tahayyül etmek ihtiyacı doğmaktadır (Droit 2003 / 2005: 191). Var olan ‘barış’ sistemleşmiş bir barış olup, son derece kırılgan ve eğretidir. Dolayısıyla barışın yeniden düşünülmesi, tekrar ele alınması ve temellendirilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Tarihsel süreç içerisindeki ‘barış’ girişimlerini ele almak, yukarıda bahsedilen ‘sistemleşmiş barış’ savının desteklenmesi açısından faydalı gözükmektedir.

1.1.1. Kutsal İttifak Döneminde ‘Barış’

Bu güne dek uluslararası barışı ve düzeni koruma çabalarının tamamı başarısızlığa uğramıştır. Bu çabaların en büyükleri “uluslararası yönetim” kurma girişimleri olarak

tezahür etmiştir. Bu yönetimlerin büyük savaşlar sonrasında kurulmaya çalışılması ise belki de başından beri en büyük handikaplardan olmuş ve savaş olmamasının, barış olarak algılanmasını desteklemiştir. Kutsal İttifak, Napolyon Savaşlarından; Milletler Cemiyeti, I. Dünya Savaşından; Birleşmiş Milletler ise II. Dünya Savaşından sonra kurulmuştur.

Kutsal İttifak; 9 Mart 1814 Chaumont, 26 Eylül 1815 Kutsal İttifak ve 20 Kasım 1815 Dörtlü İttifak Andlaşmalarına dayanmaktadır. Kutsal İttifak ile kurulmak istenen uluslararası yönetim, bir büyük devletler sistemidir. Nitekim Kutsal İttifak Andlaşması da son derece ideolojik olup; imzacı devletlerin, özellikle de Büyük Britanya, Avusturya ve Prusya'nın kendi adalet ilkelerini kullanarak uyguladıkları siyasete meşruiyet arayışının bir sonucudur. Dörtlü İttifak Andlaşması'nın VI. maddesinde bahsedilen uluslararası yönetim on yıl dahi dayanamamıştır. Kutsal İttifak'ın ilkeleri ile ulusal çıkarların çatışması halinde, taraf devletler çıkarlarını öncelemiştir. İttifak ilkeleri, yalnızca devletlerin ulusal çıkarları gereği uyguladıkları politikaları meşrulaştırıcı rol oynadığında hatırlanmıştır. Bunun baş temsilcilerinden biri de özellikle Castlereagh ve Canning'in dışişleri bakanlıklarındaki Büyük Britanya olmuştur. “Kutsal İttifak” adı altındaki uluslararası yönetim girişimi, devletlerin çıkarlarının önüne geçememesi ve ortak bir adalet ilkesi oluşturamaması sebebiyle, uluslararası barış ve düzene katkı sağlayamamıştır. Aslında başından itibaren bu ittifakın böyle bir amaca sahip olup olmadığı da şüpheli gözükmekteydi. Ayrıca İttifak'ın kurmaya çalıştığı uluslararası yönetim, sürekli bir örgüte sahip olmayıp, geçici büyükelçi komiteleri ve bazı uluslararası kongreler ile yürütülmeye çalışılmıştır. Oldukça kısa süren bu İttifak'ı, bahsedilen gerekçeler doğrultusunda tam anlamıyla uluslararası bir yönetim olarak değerlendirmek mümkün olmayabilir. Ardılı olan Avrupa Ahengi ise, kurumsallaşmamış yapısı ve manevi rıza birliğinden noksanlığı ile bir uluslararası yönetim olmaktan çok uzak kalmıştır (Morgenthau, 1970: 578-588).

1.1.2. Milletler Cemiyeti Döneminde ‘Barış’

Uluslararası yönetim girişimlerinden Milletler Cemiyeti ile, Kutsal İttifak'tan farklı olarak, hukuki kişiliği ve organları olan gerçek bir uluslararası örgüt kurulmuştur.

Ancak MC de bazı önde gelen üyelerinin çıkarlarına göre hareket etmiştir. Büyük devletlerin çıkarlarına uymayan konularda sessiz kalan Cemiyet; bu devletlerin ortak çıkarı doğrultusundaki konularda bu yönde yönetim faaliyetlerinde bulunmuştur. Örneğin 1920’de Polonya, Litvanya’nın başkeni Vilnius’u ele geçirdiğinde MC, uluslararası bir yönetim gibi hareket etmemiştir. O dönemde Polonya, Fransa’nın en güçlü müttefiklerinden biridir. Ancak 1925’te Yunanistan ve Bulgaristan arasında vuku bulmaya başlayan savaş, Cemiyet başkanının taraflara gönderdiği, savaşın derhal durdurulmasına ilişkin telgraf ile hızlıca sonlandırılmıştır. Nitekim bu olayda da Britanya ve Fransa, başkanı desteklemiş ve savaşın sonlanması için nüfuzlarını özellikle Yunanistan üzerinde kullanmıştır. Cemiyet, ne İtalya’nın 1925’te Yunanistan adalarından Korfü’yu, ne Japonya’nın 1931’de Çin’in Mançurya bölgesini ve 1937’de de tüm Çin’i işgal etmesi karşısında herhangi bir tedbir almıştır. 1932-1935 döneminde de Milletler Cemiyeti Bolivya ve Paraguay savaşında da silah ambargosunu tavsiye etmek dışında bir şey yapmamıştır. Aynı şekilde Almanya’nın Versay Andlaşması’nı ihlal etmesiyle ilgili de yetkisini kullanmamıştır. Kaldı ki 1935-1936 yıllarında, İtalya’nın Habeşistan’a saldırısıyla ilgili aldığı tedbirler olmasına rağmen, bunlar da hiçbir anlam ifade etmemiştir. İspanya iç savaşında da herhangi bir denetim sağlayamamıştır. Milletler Cemiyeti’nin en keskin kararı; SSCB’nin, 1939’da Finlandiya’ya saldırması sonucunda örgütten atılması olmuştur (Morgenthau, 1970: 589-596).

Milletler Cemiyeti’nin kendi içinde üç temel alanda zayıflığı olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar; kurucu andlaşmaya bağlı, yapısal ve siyasal zayıflıklardır. Kurucu andlaşmaya bağlı zayıflık olarak; MC Misakında savaşın yasaklanmaması gösterilmektedir. Misak, savaşa başvurmamak konusunda çeşitli sınırlamalara gitse bile, bunlar, savaşı yasaklamamıştır. Bu da savaşın, devletler için başvurulabilir bir çözüm yöntemi olarak devam etmesi anlamına gelmiştir. Üyeler, Misak’ın içinde, bazı savaşları önleyici bazısını ise meşrulaştırıcı maddeler bularak, Cemiyeti araçsallaştırmıştır. Yapısal zayıflık olarak ise; Cemiyetin Avrupalılığı gösterilebilir. Milletler Cemiyetindeki Avrupalı olmayan tek büyük devlet Japonya idi. SSCB ise MC’nin çöküş döneminde üye olmuştur. Elbette burada ABD’nin kedi isteği ile MC’ye üye olmadığı şerhi de düşülmelidir. Bütün üye devletler düşünüldüğünde Avrupalı devletler sayıca üstün olmasa bile, bunun bir önemi yoktu. Uluslararası

düzeni ve barışı sağlamak iddiasındaki bir uluslararası yönetimden beklenen, dünyadaki tüm devletleri olmasa dahi tüm büyük devletleri çatısı altında toplamasıdır. Ancak Milletler Cemiyeti bunu sağlayamamıştır. Cemiyetin siyasi zayıflığı ise, üye devletlerin çıkarlarının MC'nin adalet ilkesine üstün gelmesidir. Ayrıca, örgüt, büyük devletlerce siyasi bir araç olarak görülmüş ve devletlerin uygulamalarının meşrulaştırıcısı rolünü oynamıştır.

Görüldüğü üzere, Milletler Cemiyeti de barışı sağlamak bir yana, önemli herhangi bir savaşı dahi durduramamıştır. Bu uluslararası yönetim girişiminde de çıkar ilişkileri, 'barışı' sistemleştirmiştir. Büyük devletler, çeşitli dönemlerde, çeşitli adlar altında 'uluslararası barışı ve düzeni' sağlamak adına, kendi lehlerine olan *status quo*'yu sürdürecektir. 'barış sistemleri' yaratmıştır; ancak yine kendi çıkarları için bunu bozmuştur.

1.1.3. Birleşmiş Milletler Döneminde 'Barış'

Birleşmiş Milletler, hâlihazırda da kurulu olan uluslararası yönetim şeklidir. Yukarıda bahsi geçen girişim ve oluşumlara kıyasla; gerek organları, gerek kurumsal yapısı, gerekse üye sayısı ile *uluslararası* bir yönetim olmaya en yakın oluşumdur. Ancak BM'nin de daha önceki örneklerde görülen sorunlardan uzak olduğu söylenemez. Bunların yanında nevi şahsına münhasır boşlukları da bulunmaktadır. Bu hali ile BM, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak görevini ifa etmekte ciddi sorunlar yaşamaktadır. Dolayısıyla BM bünyesindeki 'barış' algısı da, 'gerçek barış'ı temsil edememektedir.

BM, I. ve II. Dünya Savaşlarının korkunç yıkımlarından sonra, 'barışı koruma' sorumluluğuyla kurulmuştur. Bu sorumluluğa BM Şartında sık sık değinilmektedir (Bkz. Önsöz, 1(1). Madde). Şartın 2. maddesinin 3. Fıkrasına göre, BM üyesi olan bütün devletler "uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barışı ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde barışçı yollarla çözer". BM Şartının barışa dair en önemli hükümlerinden olan, 2 (4). Madde ile de, kuvvet kullanmak ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak yasaklanmıştır. Güç kullanma tehdidinde bulunmayı dahi yasaklayan bu hüküm, uluslararası hukuk ve dünya barışı

için önemli bir gelişmedir. BM Şartından önce, böyle bir kararın alındığı herhangi bir anlaşma yapılamamıştır (Aral, 2016: 49).

Birleşmiş Milletler, kurucu andlaşmasına göre değerlendirildiğinde; organlar arası yetki dengesizliği açıkça gözükmemektedir. BM Şartının 10, 11, 12, 13 ve 14. maddelerinde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, siyasal konularla alakalı olarak taraflara ve Güvenlik Konseyine yalnızca *tavsiyelerde* bulunmakla yetkilendirilmiştir. Aynı organ, uluslararası barışı ve güvenliği ilgilendiren konuları tartışabilir, soruşturma yapabilir ve tavsiyelerde bulunabilirken, herhangi bir eylemde bulunamaz. Öyle ki bu yetkiler bile, Şartın 12. maddesi ile sınırlandırılarak, Genel Kurul’un, Güvenlik Konseyi’nin gündeminde olan bir konuyla alakalı kendisinden istenmedikçe tavsiyede dahi bulunamayacağı belirtilmiştir. Ancak 1950 Kore Savaşında ABD öncülüğünde BM Genel Kuruluna barış için birleşme kararı kapsamında Güvenlik Konseyinin gündemindeki konulara ilişkin de karar alabilme hakkı verilmiştir. Milletler Cemiyeti’ndeki Konsey ve Kurul arasındaki yetki ve karar verme denkliği; Birleşmiş Milletlerde yerini, veto yetkisi olan beş daimi üyenin hâkimiyetindeki Güvenlik Konseyi’nin aşikâr üstünlüğüne bırakmıştır. BM, bu hali ile tam bir ikilik içerisinde. Birleşmiş Milletler çatısı altındaki iki temel organ olan Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi, birbirinden farklı duruşları benimseyebilmektedir

BMGK’nın sürekli üyeleri, adeta ‘ayrıcalıklı’ bir topluluk oluşturmaktadır. II. Dünya Savaşının kazananlarından oluşan bu ayrıcalıklı topluluk, galibiyetlerini kendilerine tanıdıkları veto yetkisi ile taçlandırmıştır. Veto yetkisi olan devletlerin istemedikleri bir kararın Konsey’de kabul edilmesi imkânsızdır. BM’ye dair en temel itirazlar, “tüm devletler eşittir ama bazıları daha eşittir” şeklinde kurulmuş yapısına ilişkindir (Aral, 2016: 52). BM’nin kuruluş döneminde, barışa yönelik tehditlerin başında gelen devletler arasındaki savaşlar, BM’yi ve dolayısıyla organlarını da şekillendirici unsur olmuştur. Ne var ki, Soğuk Savaş ile artan iç savaşlar, insani felaketler ve insan hakları ihlalleri; BM Şartı’nın 2. maddesinin 7. fıkrasında tanımlanan ‘devletlerin içişlerine karışılmasının yasaklanması’ ilkesi ile çakışmıştır ve BM’nin bu ihlallerle alakalı konularda etkin olmasının önüne geçmiştir (Aral, 2016: 51-52).

Morgenthau’ya göre (1970: 606), BM kurucu andlaşması açıdan Kutsal İttifak’a, görünürde ise MC’ye benzeyen, büyük devletlerin bir uluslararası yönetimidir. Bu

uluslararası yönetimin ise, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası yönetimi olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla BM sisteminin işlemesi, adeta 5 daimi üyenin oybirliğinin devamlılığına bağlıdır. Aslında daimi üyeler de dâhil olmak üzere tüm BMGK üyeleri, ABD ve Rusya'nın politikalarını desteklemeye zorlanmaktadır. Bu da bize BM uluslararası yönetiminin işlemesinin, ABD ve Rusya'nın beraber hareket edebilme kapasitesine bağımlı olduğunu göstermektedir. SSCB dönemindeki etkisini tam anlamıyla korumuyor olsa bile, Rusya'nın o zamanlardan kalma geniş etki alanını kısmen muhafaza ettiği ve büyük bir devlet olduğu gerçeği yadsınmamaktadır. Bu ikili yapıya son zamanlarda yükselen ekonomisiyle ve Birleşik Devletler'in dikkatini cezbetmesi ile Çin'in de dâhil olmaya başladığı söylenebilir. Sonuç olarak uluslararası barış, güvenlik ve düzenin; bahsi geçen devletlerin çıkarlarının uyumu ile bağımlı bir ilişkide olduğu görülmektedir.

Birleşmiş Milletler Şartı'nda adalet ölçülerine üç ayrı kısımda yer verilmesine rağmen, BM'nin net bir 'adalet ilkesi' olduğunu da söylemek güçtür. Şartın girişinde, 1. bölümünde ve genel olarak Şart'a serpiştirilmiş olan bu adalet ilkesine ilişkin iki temel çelişki bulunmaktadır. Bunlar, BM'nin eylemlerinin şekli ve eylemlerin gerçekleştirilme nedenidir. Şart'ın giriş bölümünde, "küçük ve büyük bütün devletlerin eşit haklarına olan inanç" ifadelerine yer verilirken, 2. maddenin 1. fıkrasında ise, BM'nin "bütün devletlerin egemen eşitliği ilkesi" üzerine inşa edildiği belirtilmektedir. Benzer şekilde 2. maddenin 7. fıkrasında da, Şartın VII. bölümüne giren zorlama tedbirleri hariç tutulmak kaydıyla, devletlerin iç işlerine yani ulusal yetki alanlarına, ne örgütün ne de diğer devletlerin müdahale edebileceği vurgulanmaktadır.

Bütün bu hukuksal argümanlara rağmen BM'nin yapısının, söylenenin aksine 'egemen eşitsizlik' ilkesi üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Güvenlik Konseyindeki adaletsizliklerle alakalı yukarıda değinilen hususlar doğrultusundaki 'egemen eşitsizlik' ile Şart arasında çelişki bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Şartı'nın giriş ve I. bölümlerinde tanımlanan beş siyasal eylem hedefinden bahsedilebilmektedir. Bunlar; uluslararası barışın ve güvenliğin korunması, ortak güvenliğin sağlanması, kuvvet kullanımının örgütün belirlediği 'ortak çıkarlara' uygun olarak kullanılan kuvvet haricinde yasaklanması, uluslararası hukukun getirdiği yükümlülöklere karşı saygı ve adalet, son olarak da ulusların kendi kaderini

tain hakkıdır. Şartta, bu hedeflerden ilk ikisine ilişkin daha kesin hükümlere yer verilmiştir. Ancak diğer üç hedef olan adalet, uluslararası hukuka karşı saygı ve self determinasyon olarak da bilinen ulusların kendi kaderini tain hakkı, somut hükümlerle netleştirilmemiştir. Bu da ilgili hükümleri, büyük devletlerin çıkarları doğrultusunda kullanılabilecek, boşluklu bir yapıda kılmaktadır. Birleşmiş Milletler Şartı'nın hiçbir yerinde adaletin özü tanımlanmamıştır (Morgenthau, 1970: 608-609).

Birleşmiş Milletler Şartı'nın 39, 40, 41. maddelerinde saldırgan devletlere yönelik, siyasi ve iktisadi yaptırımları da içeren barışçıl çözüm yöntemleri tanımlanmıştır. Bu yaptırımlar saldırgan devleti durdurmaya yetmezse, BMGK, o devlete karşı “uluslararası barışın ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için” askeri zorlama tedbirleri uygulayabilir (42. madde). Bu durumda, Konsey'in yetkilendirdiği devletler, saldırgan devleti, işgal ettiği yerlerden çıkarmak amacıyla askeri müdahalede bulunabilir. Birleşmiş Milletler'in, bir devlete yönelik savaşa başvurma hakkı vermesi, bu örgütün temel hedefi olan barışçıl çözüm yöntemlerinin başarısızlığının karinesidir. BMGK genellikle askeri olmayan tedbirlerin sonuç vermemesi durumunda, son aşamada, saldırgan devlete yönelik askeri müdahalede bulunma yetkisi vermektedir. Ancak doğrudan askeri müdahale kararı alma yetkisi de vardır. Herhangi bir krizde, işin bu nihai aşamaya gelmesi, Birleşmiş Milletler'in süreci yönetmek noktasındaki başarısızlığının da bir göstergesidir (Aral, 2016: 50-51).

BMGK'ya yönelik eleştiriler arasında; Konsey'in negatif barış yaklaşımını temel alması, burada temsil edilen devletlerin çoğul dünya yapısını ifade etmemesi, çalışma usulünün şeffaf olmaması, tutarlı ve güvenilir olmaması yer almaktadır. Güvenlik Konseyi'ne dair en önemli sorunlardan birisi; Şartta (m. 1) uluslararası düzeyde insani, sosyal, kültürel ve iktisadi sorunların çözümü için uluslararası işbirliği vurgusu yapılmasına rağmen, Şartın temel kavramlarından olan barışın ve güvenliğin negatif içerikte olmasıdır. Konsey, uluslararası barışı ve güvenliğı daha çok askeri çerçevede algılamış, savaşa sebep olan ya da savaşı kolaylaştıran yapısal sorunları (yapısal şiddeti) genellikle görmemiştir. Güvenlik Konseyi, ‘uluslararası barışa ve güvenliğe tehdit oluşturan’ şeylerin tespitini tek başına yapmaktadır. Bu tekel, keyfiliğe yol açmanın yanı sıra, uluslararası toplumun iradesinin görmezden gelinmesine de davetiye çıkarmaktadır. Beş daimi üyenin sahip olduğu imtiyazlar,

uluslararası toplumun çoğulculuğuyla uyuşmamaktadır. Beş daimi üye devletten dördü (Rusya ile birlikte) ‘Batılı’dır. Yoksul Güney devletleri ise Konsey’de temsil edilmemektedir (Aral, 2016: 121-122).

Şart’a göre BM, tüm saldırılara karşı bir silah gibidir. Ancak bu durum BM’yi, siyasal çıkarlar doğrultusunda kullanılan bireysel silah haline getirmiştir. Örneğin, Mart 1953’te Genel Kurul’da Rus delege, ABD’nin Kore Savaşı’na müdahale edebilmek için Genel Kurul’dan alelacele çıkarttığı *barış için birleşme kararının* (UNIC, 1950), SSCB’ye karşı bir hile olduğunu ve BM’nin yapısının değiştirildiğini söylemiştir. ABD delegesi ise bunun kimseye karşı değil, saldırıya karşı gerçekleştirildiğini söyleyerek, BM Şartını adeta siyasal gerçekleri örtecek ideolojik bir araç olarak kullanmıştır (Morgenthau, 1970: 609). Ancak zamanla BM üye sayısının artması ve bugün neredeyse tüm devletlerin üye olduğu bir örgüt haline gelmesi ile Birleşik Devletler, mutlak müttefiklerinin ABD’nin ulusal çıkarlarına aykırı kararlara oy vermemesini sağlamaktadır ve veto yetkisini kullanarak kararları önleyebilmektedir. Dolayısıyla üye sayısının artması ile ABD, hala BM’nin Birleşik Devletlerin çıkarlarına ters düşen şekilde işlemesine engel olabilirken, BM içerisinde mutlak müttefiki olan devletlerin azınlıkta kalması sebebiyle örgütü kendi menfaatini sağlamak için harekete geçirememektedir. Nitekim bu durumun da, bireysel düzeyde alışılmışın dışında bir karar verici olduğunu söyleyebileceğimiz Trump yönetiminde, ABD’nin çıkarlarına yönelik olarak uluslararası kararlarını, BM ile dahi meşrulaştırma gereği duymadan almasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Birleşmiş Milletler Şartı’nın siyasi açıdan üç temel varsayımı vardır. Bunlar; büyük devletlerin kaynağı ne olursa olsun tüm barış tehditlerine beraberce karşı koyacağı; büyük devletlerin ortak gücünün ve yeteneğinin barış tehditlerine karşı savaşa başvurmaya gerek kalmayacak kadar yeterli olduğu; ve barış tehditlerinin büyük devletlerden gelmeyeceği şeklindedir. Ancak bu varsayımlar pratikte kanıtlanmamış ve büyük devletler ulusal menfaatlerine karşın, ortak çıkarları tercih etmemiştir. Ayrıca uluslararası barışı ve güvenliği tehdit edenler de, söylenenin aksine, büyük devletler olmuştur. Birleşmiş Milletler, büyük devletlerin birliğini bir veri olarak almaktadır ve barışın, tüm devletler arasında büyük devletlerce tesis edileceğini kabul etmektedir. BM baştan itibaren iki süper devlet olan ABD ve döneminin SSCB’si bugünün Rusya’sı arasındaki bölünmeyi veri olarak almış ve kendisini

Soğuk Savaş üzerinden temellendirmiştir. Birleşmiş Milletler, büyük devletler arasında barış olduğu kuruntusundan doğmuştur. BM'nin bu temellendirmesi, günümüze ışık tutmak noktasında da eksik kalmasına sebep olmaktadır (Morgenthau, 1970: 611-629).

1.2. ULUSLARARASI HUKUKTA UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇIL YÖNTEMLERLE ÇÖZÜMÜ

Uluslararası hukukta kuvvet kullanmak ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak, BM Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrası uyarınca yasaklanmıştır. Aynı maddenin 3. fıkrasında ise uluslararası uyuşmazlıkların “uluslararası adalet, barış ve güvenliği tehlikeye düşürmeyecek biçimde barışçıl yollarla” çözüleceği karara bağlanmıştır. Ancak bu maddeden, uluslararası bir uyuşmazlığın mutlak suretle çözüleceği anlamını çıkarmak mümkün değildir. Keza uluslararası sistemde egemen eşit olduğu kabul edilen devletlerin rızası olmaksızın Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) dahi başvurmak mümkün değildir. Bu anlamda uluslararası hukuktaki mevcut barışçıl çözüm yöntemlerinin yeterliliğinin önündeki temel sorunlardan biri olan ‘rıza’ sorunu, uluslararası hukukun bir boşluğu olarak karşımıza çıkmakta ve böylece devletlere kendi çıkarlarına göre uygulamalarda bulunmak için alan açmaktadır. Uluslararası ilişkilerde hiyerarşik olarak değil, aynı düzlemde sıralanan devletleri barışa ya da barışçıl bir yöntemi uygulamaya zorlayabilecek hiçbir güç yoktur. Ancak bu bağlamda kamuoyu baskısı, toplumun ilgili konu hakkındaki duruşu ve medya önem arz etmektedir. Çoğu zaman hükümetler (özellikle demokratik ülkelerde) toplumun isteğini tamamıyla göz ardı edemez. Bu da, bu tezin savunduğu uyuşmazlıkların toplum odaklı çözüm yöntemleri ile çözülmesinin gerekliliğini destekler nitelikte bir gerçekliktir.

BM Şartı'nın 33. maddesinin 1. paragrafında ise, “Süreğitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile, bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdır.” ifadeleri ile uyuşmazlıkların çözüm yöntemleri

sıralanmıştır. Bu yöntemler, Birleşmiş Milletler Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge (1970) ile de desteklenmiştir. Ancak uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden uyuşmazlıkların neler olduğunun net olmaması, yine uluslararası hukukun boşluklarından biridir. Bu boşluk da barışa köstek olan devlet uygulamalarına neden olmaktadır.

İlgili maddede yer alan bazı barışçıl çözüm yöntemlerinin uygulanması neticesinde varılan kararlar bağlayıcı değilken, bir kısmında varılan kararlar bağlayıcı niteliktedir. Bağlayıcı olmayan kararların alındığı yöntemlere “diplomatik yöntemler” denilirken, bağlayıcı kararların alındığı yöntemlere ise “hukuki yöntemler” denilmektedir. Bu ikincisi hakemlik ve yargı kararları yolu ile gerçekleşir. İlgili maddedeki diğer yöntemlerle bağlayıcı karar alınamaması dolayısıyla bunlar, diplomatik yöntemlerden sayılmaktadır (Acer 2011: 308).

Çözüm yöntemlerindeki bu ayrımın, devletler arasındaki uyuşmazlıklarda da olduğu görülmektedir. Bunlar genellikle “siyasal” ve “hukuksal” uyuşmazlıklar olarak ayrılmaktadır. Siyasal uyuşmazlıklar, uluslararası hukukun düzenlemediği veya uluslararası hukuk kurallarının değiştirilmesiyle alakalı olarak zuhur etmiş uyuşmazlıklar olarak tanımlanabilir. Hukuksal uyuşmazlıklar ise, uluslararası hukukta var olan kuralların yorumlanmasına veya uygulanmasına ilişkin sorunların doğurduğu uyuşmazlıklardır. Bu türde, devletler isteklerini ve savlarını çeşitli uluslararası hukuk kurallarına dayandırır. Ancak taraflar arasında bu uyuşmazlığın çözümünde, hangi hukuk kuralının uygulanması gerektiğine yönelik bir anlaşmazlık meydana gelir. Pratikte siyasal uyuşmazlıklar için diplomatik barış yöntemlerinin, hukuki uyuşmazlıklar için ise hukuksal barış yöntemlerinin tercih edildiği görülmektedir (Meray 1979: 214).

1.2.1. Diplomatik Yöntemler

Bu tezde diplomatik yöntemler altında klasik beş yöntem incelenmektedir. Uluslararası hukukta bunlar haricinde de yöntemler kullanılmaktadır ve klasik yöntemler uygulamada çeşitli kombinasyonlarla da uygulanmaktadır.

1.2.1.1. Müzakere

Müzakere (*negotiation*) yöntemi ile uyuşmazlığın tarafı olan devletler, karşılıklı olarak çözüme ilişkin kendi savlarını ve önerilerini sunma fırsatı bulur. İlgili tarafların kendi iddialarını sunarak ortak bir noktada buluşma çabasının olduğu bu yöntem ile ulaşılabilecek bir çözüm, tüm tarafları tatmin edici nitelik taşıyabilir. Ancak müzakereler nihayetinde bir çözüme ulaşılacağı kesin değildir. Burada tarafların çözümü arzu etme iradeleri, kendi iddialarındaki ısrarcılık oranları ve taviz verebilme kapasiteleri önem arz etmektedir. Müzakerelerin yürütülüş biçimi de tamamen tarafların isteklerine bırakılmaktadır. Bu noktada da kısıtlayıcı tek unsur, tarafların rızasıdır (Acer, 2011: 308-309). Yine burada da rıza sorununun, çözümün önüne geçtiği ve bu noktada uluslararası hukuktaki kuralların nakıs kaldığı görülmektedir.

Müzakere yapmak, kimi zaman BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde¹ (m. 289 (1)) olduğu gibi uluslararası bir andlaşma ile zorunlu kılınabilir. Böyle bir zorunluluğun olduğu durumlarda tarafların müzakerede çözüm yanlısı tavır takınmaları istenir. UAD, Kuzey Denizi Kıta Sahanelığı davası esnasında "tarafların bir anlaşmaya varmak amacıyla görüşmelerde bulunma yükümlülüğünde olduğunu" vurgulamıştır. Böylece 'anamlı' görüşme yapılması ve 'iyi niyet' karinesine uygun olarak hareket edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Fakat bahsi geçen görüşme yapma yükümlülüğü, uzlaşma zorunluluğu anlamına gelmemektedir (Acer, 2011: 309-310).

Müzakere yöntemi, uyuşmazlıkların çözümünde kullanılmasının yanı sıra devletlerin karşılıklı ilişkilerini düzenlemek amacıyla da kullanılmaktadır. Diplomatik müzakereler neticesinde, uyuşmazlıklar çözülebilir, olduğu gibi kalabilir ya da daha da çıkmaza girebilir. Taraflar, ortak bir noktada buluşabilir ya da uyuşmazlıklarını başka bir barışçıl çözüm yöntemi ile çözmek üzere karara varabilir. Kamuoyunun etkisini azaltmak amacıyla genellikle gizli sürdürülen müzakere yöntemi; yazılı, sözlü, iki taraflı ya da çok taraflı yapılabilir (Meray, 1979: 215).

¹ <https://denizmevzuat.uab.gov.tr/uploads/pages/uluslararasi-sozlesmeler/denizhukuku.pdf>

1.2.1.2. Dostça girişim

Dostça girişim (*good offices, bons offices*) yöntemi ile amaçlanan, uyuşmazlığa taraf devletler arasında yumuşama ortamı yaratmak, müzakereye elverişli bir ortam oluşturmak ve tarafların birbiriyle görüşmesini sağlamaktır (Meray, 1979: 215). Müzakere usulü ile çözülemeyen, askıda kalan ya da tarafların müzakereye hiç yanaşmadığı durumlarda uyuşmazlıklar, dostça girişim yöntemi ile üçüncü tarafın müdahalesine açılabilir. Uyuşmazlığın taraflarının fikirleri, üçüncü taraf aracılığıyla birbirlerine yaklaştırılmaya çalışılır (Dupuy, 1966 / 1992: 68). Dostça girişim usulünde üçüncü taraftan, uyuşmazlığın taraflarını görüşmeye razı etmesi beklenmektedir (Shaw, 2008: 1018).

Dostça girişimde bulunan üçüncü taraf; bir devlet, uluslararası örgüt, gerçek kişi ya da kişiler olabilir. Burada üçüncü tarafın görevi, tarafları müzakereye davet etmek ve hatta gerekirse mekân ve lojistik ihtiyaçları karşılamaktır. Ancak dostça girişimde üçüncü taraf, uyuşmazlığın özüyle ilgili konulara dâhil olamaz (Acer, 2011: 311). Dostça girişimin mümkün olabilmesi için ilgili uyuşmazlığın ağır ve zorlu olması şartı aranır. Burada amaç, iç işlerine müdahalenin önüne geçmek olarak gösterilmektedir (Meray, 1979: 216). Uluslararası hukukta net bir ağır veya zorlu uyuşmazlık tanımı bulunmamaktadır. Bu da yine uluslararası hukukun bir boşluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca dostça girişim usulünü, kabul etmek ya da etmemek tarafların iradesine bırakılmış durumdadır. Bu iradilik ve boşluklu yapı da gerçek anlamda çözümün geleceğine ya da barışa olan inancı zayıflatmaktadır.

1.2.1.3. Arabuluculuk

Arabuluculuk (*mediation*), dostça girişimden bir adım sonraki barışçıl yöntem olarak nitelendirilebilir. Bu usulde üçüncü taraf olan arabulucu sadece tarafları buluşturmakla kalmaz, kendisi de görüşmelere katılabilir ve çözüm önerilerinde bulunabilir (Shaw, 2008: 1018). Arabulucunun görevi, uyuşmazlığa düşmüş taraflar arasındaki karşılıklı öç duygusunu yatıştırarak görüşlerini orta noktada buluşturmadır. Arabulucu, devlet ya da devletler veya bir uluslararası örgüt olabilir. Diğer tüm diplomatik barışçıl yöntemlerde olduğu gibi, bu usulün de uygulanması ya da uygulandıktan sonra arabulucunun görüşlerinin kabul edilmesi, zorunlu değil,

iradidir. Arabulucunun önerisinin kabul edilmemesi ile bu usul sona erer (Meray, 1979: 216).

1.2.1.4. Soruşturma

Birçok uluslararası anlaşmazlığın kökeninde maddi olgular ve verilere ilişkin tartışmalar yatmaktadır. Taraflar uygulanacak kural üzerinde hemfikir olsa dahi olayın oluş biçimi ile ilgili anlaşılamayabilir. Soruşturma (*inquiry*) yöntemi ile uyuşmazlıkların çözümünden ziyade, bahsedildiği üzere ilgili olayların maddi yönlerinin araştırılması amaçlanır. Aslında bu yöntem uyuşmazlıkların çözülmesine ilişkin bir barışçıl yöntem olmaktan ziyade, daha sonra çözüm için seçilecek yöntemin belirlenmesi için bir ön basamak olarak görülebilir. Bu usul 1899'da Lahey'de önerilmiştir (Dupuy, 1966 / 1992: 68).

Bu yönteme başvurmak için tarafların rızası gerekmektedir. Soruşturma usulü, genellikle tarafların kabul ettiği komisyonlarca yürütülür. Komisyon bir rapor hazırlar. Bu rapor, tavsiye niteliğindedir ancak siyasi ağırlığı bulunmaktadır. Raporda olaya ilişkin nesnel veriler yer alır. Ancak kimi zaman hukuka aykırı uygulamada bulunan tarafın tespitini de içerebilir. Genellikle uyuşmazlığın çözümü ile alakalı değerlendirmelere yer verilmez (Acer, 2011: 313).

1.2.1.5. Uzlaştırma

Uzlaştırma (*conciliation*), anlaşmazlıkların üçüncü tarafça soruşturulması ve çözüm öneren bir rapor hazırlanması şeklinde yürütülen bir yöntemdir (Pazarcı, 2003: 449-451). Teknik olarak soruşturmanın bir adım önünde değerlendirilebilir. Soruşturma komisyonları olayların vuku buluşuna dair nesnel gözlem yaparken, uzlaştırma komisyonları çözüme ilişkin fikir beyan edebilir (Meray, 1979: 217). Uzlaştırma, çoğunlukla bir komisyon tarafından gerçekleştirilir. Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümü Hakkında Genel Andlaşma² (1928 / 1949) göre, uzlaştırma komisyonları beş kişiden oluşur. Komisyonunda uyuşmazlığın tarafı olan devletlerden birer üye bulunur. Diğer üyeler ve başkan tarafsız devlet vatandaşlarıdır. Komisyon altı ay

² <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/formidable/18/1949-Revised-General-Act-for-the-Pacific-Settlement-of-International-Disputes-doc.pdf>

içerisinde rapor hazırlamakla sorumludur (Shaw, 2008: 1023). Rapor bağlayıcı değildir. Komisyonun çalışma biçimi ya taraf devletlerce belirlenir ya da komisyona bırakılır. Bu usul, komisyonun yargıç gibi davranmamasından dolayı uyuşmazlık taraflarınca, özellikle 1919'dan sonra pek çok ikili ve çok taraflı andlaşmada benimsenmiştir (Dupuy, 1966 / 1992: 68).

1.2.2. Hukuksal / Yargısal Yöntemler

Devletlerin haklara ilişkin uyuşmazlıkları ya da hukuki uyuşmazlıkları olarak adlandırılabilir. Uluslararası uyuşmazlıkların hukuksal yöntemlerle barışçıl çözümü, içerisinde mahkeme yolunu ve hakemliği barındırmaktadır. Hukuksal yöntemleri, diplomatik yöntemlerden ayıran en büyük özellik, alınan kararların taraflar üzerinde bağlayıcı olmasıdır.

1.2.2.1. Mahkeme: Uluslararası Adalet Divanı

Hukuksal yollarla uyuşmazlıkların çözümünde en önde gelen uluslararası mahkeme, Uluslararası Adalet Divanı'dır (*International Court of Justice*). UAD, resmi olarak 18 Nisan 1946'da Lahey'de kurulmuştur. Divan'ın Statüsü, BM Şartı'nın eki olarak kabul edilmiştir. Divan'da, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul tarafından seçilen, dokuz yıl süreyle görev yapan, her devletten ancak bir üyenin bulunduğu, tekrar seçilebilen on beş yargıç vardır. Divan'a sadece devletler başvurabilir (UAD Statüsü, m.34(1); Meray, 1979: 225-226).

Tahkim mahkemelerinde olanın aksine UAD'de yargıçlar taraflarca önerilmez, Divan zaten daimi bir yargıç heyetine sahiptir. Divan'ın yargı yetkisini tanımak ya da tanımamak devletlere bırakılmaktadır (UAD Statüsü, m.36). Tarafların karşılıklı onayı ile mahkeme önüne gelen bir dava sonucunda alınan Divan kararı bağlayıcıdır (İnan, 1982). Ancak devletlerin daha önceden aralarında yaptıkları andlaşmalardan doğan, uyuşmazlıkların Divana götürüleceğine dair bir zorunluluk varsa, uyuşmazlık tüm tarafların onayı aranmaksızın, tek yanlı bir dilekçe ile UAD'ye götürülebilir (Meray, 1979: 226). Divan kararları mutlak ve tatbik edilmesidir.

Dolayısıyla tarafları bağlayıcıdır. BMGK, Divan kararlarının uygulanması konusunda tavsiyede bulunabilir ya da tatbiki için ne tür önlemler alınacağına dair karar alabilir (BM Şartı, m.94). Burada dikkat çekici olan ise; pratikte, genellikle Divan kararlarının uygulanmasına yönelik bir sorun olmadığı, ancak devletlerin uyuşmazlıklarını Divana taşımaları noktasında isteksizlik göstermesidir.

UAD yargıçlarının, bağımsız olduğu ve kendi ülkelerinin çıkarlarını temsil etmediği varsayılmaktadır. Ancak bu özellikle uygulamada tartışmalıdır. Nitekim mahkeme önüne gelmiş uyuşmazlığın taraf devletlerinin vatandaşı olan yargıçlar, o davada karar veren yargıçlar arasında bulunmaktadır. Şayet Divanda ilgili devletin bir yargıcı yoksa, o devletten olay bazlı olarak *ad hoc* bir yargıç mahkemeye atanmaktadır. Uygulamada aksi durumlar da olmakla birlikte genellikle yargıçlar vatandaşı oldukları devletlerin lehine karar vermektedir (Acer, 2011: 314).

Uluslararası Adalet Divanının iki temel işlevi vardır. Bunlardan ilki, yukarıda bahsedildiği üzere, uyuşmazlığa düşmüş ve Divana başvurmuş devletlerin davalarında, uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak hüküm vermektir (UAD Statüsü, m.31). İkincisi ise, yetkili uluslararası örgütlerin ve organların başvurusu halinde, ‘tavsiye görüşü’ vermektir. Bu ikinci işlev, BM Şartı’nın 96. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, Güvenlik Konseyi, Genel Kurul veya kendi çalışma alanlarıyla ilgili olmak ve Genel Kurulca yetkili kılınmış olmak kaydıyla tüm BM organları ve ihtisas kuruluşları, hukuksal bir konu ile alakalı olarak, UAD’dan tavsiye görüşü isteyebilir. Bu görüşler bağlayıcı olmamakla birlikte, kamuoyunu etkileme ve mahkemenin gelecek davalara da ışık tutacak şekilde eğilimini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

1.2.2.2. Hakemlik

Hakemlik (*arbitration*), uyuşmazlıkların çözümü için kullanılan diplomatik yöntemlerden ve kısmen mahkemelerden farklılıklar göstermektedir. Hakemlik usulüne başvurulabilmesi için diplomatik yöntemlerde olanının aksine, devletler aralarındaki anlaşmazlığı tespit etmiş ve bu anlaşmazlık için uygulanacak hukuk kuralları konusunda da hemfikir olmuş olmalıdır. Ayrıca bu usulde mahkemeden farklı olarak, taraf devletler hakemleri, uygulanacak kuralları ve hatta isterlerse

davanın bitiş zamanına ilişkin zaman çizelgesini belirleyebilir. Yine diplomatik yöntemlerden farklı olarak, hakem kararları bağlayıcıdır (1899 Lahey Konvansiyonu, 81. Madde). Dolayısıyla hakemin kararına uymak zorunludur. Ancak hakem, taraf devletlerin kendisine tanıdığı sınırlar içerisinde kalmak zorundadır. Bununla birlikte mahkeme usulünde de olduğu gibi hakemliğe başvurulabilmesi için tarafların rızası şarttır (Meray, 1979: 219-223). Hakemlik neticesinde alınan kararların taraflarca uygulanması zorunlu olmasına rağmen, kararın uygulanıp uygulanmadığını takip eden ve bununla ilgili yaptırım gücü olan bir birim bulunmamaktadır. Bu da egemenliğin hukukun önünde engel teşkil ettiği durumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hakemlik mahkemesinde görev alan hakemler, bir yargıç gibi hukuksal temelde karar alır. Ancak hakemin yargıçtan ayrılan özelliği, atanmış değil seçilmiş olmasıdır. Bu yönüyle, uluslararası hukuktaki zorunlu yargıya “yardımcı”, “iradeci” ya da “yedek” bir yöntem denilebilir. (Dupuy, 1966 / 1992: 69).

Hakemlik usulünde gizlilik esasına uyulur. Taraflar istemedikçe dışarıya bilgi sızdırılmaz. Bu usul, genellikle iki tarafın da devlet olduğu uyuşmazlıklar için kullanılmasına rağmen, uluslararası örgütlerle devletler arasındaki uyuşmazlıklar için de başvuru bir yöntemdir (Shaw, 2008: 1055). 1899 Lahey Sözleşmesi’nde (m. 15) hakemliğin amacı, “devletler arasındaki uyuşmazlıkların, devletlerin kendi seçecekleri yargıçlarla ve hukuka saygı temelinde çözülmesi” olarak gösterilmiştir. Aynı tanım, 1907 Lahey Sözleşmesi’nde (m. 37) de benimsenmiştir. Bahsi geçen Sözleşmeler, Sürekli Hakemlik Mahkemelerinin kurulmasını karara bağlamıştır. Bu mahkeme, yargısal anlamda normal mahkemelerden farklıdır ve bir hakemlik heyetidir. Uyuşmazlıklarını bu hakemlik mahkemesinde çözmek istek ve iradesinde bulunan taraf devletler, en çok dört kişiyi hakem heyetine üye gösterir ve hakem listesinden istedikleri hakemler ile uyuşmazlığı çözer (Acer, 2011: 319-320).

1.2.3. Uluslararası Örgütlerin Barışçıl Yöntemleri

Yukarıda sıralanan uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl çözüm yöntemlerinin yanı sıra; başta BM olmak üzere, uluslararası örgütlerin de uluslararası ilişkileri ilgilendiren uyuşmazlıklarda kullandığı çeşitli barış yöntemleri ve bazı şartlar altında

aldığı zorlama tedbirleri bulunmaktadır. Tez, konusu gereği uluslararası örgütlerin barışçıl yöntemlerini ele almaktadır.

Devletlerin bağımsızlığı, egemenlik ilkesinin bir gereği olarak, devletin ‘rıza’sı olmaksızın kısıtlanamaz. Bir uluslararası örgütün kurucu andlaşmasından ya da teamüllerden doğan yetkilerinin kökeninde, devletin rızası vardır. Aynı şekilde, bir uluslararası örgütün kararlarının uygulanması için de devletin rızası şarttır. Devletlerin, uluslararası örgütlerin ilgili uyuşmazlığa dair çalışmasına rıza göstermesi, o örgütün alacağı karara rıza gösterdiği anlamına gelmemektedir. Devletlerin rızası, hem örgütün uyuşmazlıkla alakalı çalışmasında, hem de kararının kabulünde ayrı ayrı aranır. Bu hali ile devletlerin rıza göstermesi gerekliliğini, uluslararası örgütlerin yetkilerini kısıtlayıcı olarak okumak mümkündür. ‘Rıza’, iç işlerine karışmama ilkesi açısından incelendiğinde de, devletlerin ulusal yetki alanlarının, uluslararası hukukla bağlı olmadığı alanlar olduğu görülmektedir. Bu da devletlerin rızasının, uluslararası hukukta uyuşmazlıkların çözüm zorunluluğunun üstünde olduğunu göstermektedir. Uluslararası örgütler ancak, kurucu andlaşmalarının ya da devletler arası uygulamanın verdiği yetki ve sınırlar içerisinde, devletlerin rızası aranmaksızın zorlayıcı tedbirler alabilir. Uluslararası örgütlerin ilgili konuyu tartışması, konuyla alakalı bilgi edinmesi ya da tutumunu belirtmesi devletlerin rızasına tabii değilken, bunların ötesinde bir girişim için devletlerin rızası aranmaktadır (Karaosmanoğlu, 1981: 104-107).

Uluslararası örgütler, bir uluslararası uyuşmazlık konusunu tartışabileceği gibi, bu konuda tutum belirten örgütlenme kararları da alabilir. Bu kararlar ile sorunu nasıl algıladığını ortaya koymaktadır. Örgütler, uyuşmazlıkla alakalı çözüm yolları önerebilir. Ayrıca uluslararası örgütlerin aldığı kararların, uluslararası kamuoyunu etkileme gücü de yadsınamaz. Uluslararası örgütler, aynı zamanda diplomatik yöntemlerle de sorunlara çözüm arayışında olabilir. Yukarıda bahsi geçen uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümünde kullanılan diplomatik yöntemler, uluslararası örgütler altında biçim değiştirerek ve kısmen iç içe geçerek uygulanmaktadır. Böylece bu yöntemlerin ayırımının muğlaklaştığı söylenebilir. Uluslararası örgütlerin uyuşmazlıkların çözümü için kullandığı diplomatik yöntemler; *ad hoc* kurulların, arabulucunun, genel sekreterin veya özel temsilcinin araya girmesi şeklindedir. Uluslararası örgütlerin tali bir organı sayılan *ad hoc*

kurulların oluşturulması, diplomatik yöntemlerdeki soruşturmanın bir adım ötesindedir (Meray, 1965: 335). Burada sorunun çözümü için öneriler sunan bir kurul söz konusudur. Bu kurullar, sorunları açığa kavuşturur ve çözümü için önerilerde bulunur. Bu iki görevin ağırlığı, sorunun yapısına ilişkin olarak değişiklik gösterebilir. *Ad hoc* kurulların kararlarının siyasi ağırlığı bulunmaktadır. Arabulucu ile çözüm yönteminde ise, arabulucu her zaman uyuşmazlığa bir çözüm getirmeyebilir. Tarafları bir araya getirir, hatta kendisi de görüşmelere katılabilir. Arabulucu, süreç içerisinde gerek uyuşmazlığın işleyişi, gerekse görüşmelerin vaziyeti ile ilgili bağlı olduğu örgütün ilgili organını bilgilendirmekle görevlidir. Bu yöntem, Birleşmiş Milletlerce de sık kullanılmaktadır. Uyuşmazlıkların çözümünde, genel sekretere ve özel temsilcilere başvurulması da BM ve diğer uluslararası örgütlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bütün bu diplomatik yöntemlerin işlevsel olabilmesi için devletlerin rızası olmalıdır. Aksi takdirde uluslararası örgütün yaptıkları, soruşturmanın ötesine gidememektedir (Karaosmanoğlu, 1981: 108-120).

Uluslararası örgütler uyuşmazlıkların çözümünde, yukarıda bahsedilen diplomatik yöntemlerin yanında, soruşturma ve gözlem metodunu da kullanmaktadır. Soruşturma ve gözlem yöntemi, bölgesel örgütlerce de tercih edilmesine rağmen en çok BM'nin uygulamalarında görülmektedir. Bu iki yöntem arasındaki ince ayrım da yine BM uygulamaları ile netlik kazanmıştır. Gözlem yapacak grup, çatışma alanları gibi uyuşmazlığın olduğu bölgelere, olayları gözlemlemesi için gönderilir. Soruşturma kurulu ise, geçmişte olan olayları inceleyerek ilgili örgüt organlarını bilgilendirmekle görevlidir. Diğer bir ifade ile, soruşturma kurulları, ilgili örgütün buyurduğu veya ögütlediği bir tedbirin uygulanmasını denetlemez, uyuşmazlığın gerçeklerini araştırır. Soruşturma ve gözlem arasındaki bu işlevsel ayrım, hukuksal boyutta söz konusu değildir (Karaosmanoğlu, 1981: 126).

BM Şartı'nın 34. maddesi uyarınca Güvenlik Konseyi, bir uyuşmazlığın ya da uyuşmazlık doğurabilecek bir durumun "süregitmesinin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürme eğiliminde olup olmadığını saptamak için soruşturmada bulunabilir." Buna göre, bu madde bağlamında alınan kararlar bağlayıcıdır. Nitekim BM Şartı'nın 25. maddesi, üye devletlerin BMGK kararlarına uymak zorunda olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla devletlerin, soruşturma kuruluyla işbirliği yapma, gerektiğinde sınırlarını açma ve kolaylık gösterme

yükümlülükleri vardır. 34. maddeye göre soruşturmanın amacı, Güvenlik Konseyinin aydınlatılması ve ilgili uyuşmazlıkta yetkili olup olmadığının tespitinin yapılmasıdır. Böylece barış ve güvelliğin ne ölçüde tehdit edildiği belirlenir. Bu anlamda soruşturmanın bir ön işlem niteliğinde olduğu söylenebilir. Soruşturma talep eden BMGK kararları da bu sebeple bağlayıcıdır (Kerley, 1961: 892-897).

Barış Güçleri de, uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümü için mevcut uluslararası hukukta başvuru olan araçlardandır. Bu yöntem, BM tarafından geliştirilmiştir ancak bazı başka örgütlerce de kullanılmaktadır. Uluslararası hukukta Barış Güçleri gibi kullanılan araçlar, toplumsal ve genellikle siyasal koşulların etkisiyle niceliksel ve niteliksel olarak değişebilir. Zamanla meydana gelen bu niteliksel değişiklikler, hukuksal alanda gerekli düzenlemelerle desteklenmezse, uluslararası örgütlerin ilgili eylemleri yasallığını kaybeder. Bu da günümüzde sık sık tartışılan yetki ve rıza sorunları temelinde illegal müdahaleler doğurmaktadır.

BM ortak güvenlik sisteminin aksaklıkları neticesinde, uluslararası hukukta pragmatik birtakım uygulamalar kendi külliyatını oluşturmaya başlamıştır. Bunlardan biri de barış gücüdür. Ortak güvenlik sisteminde, saldırgan ya da barışı bozana zorlama tedbirleri uygulanır. Ancak Barış Güçleri, sadece çatışmaların büyümesini ve yayılmasını önlemeye ve barışçı çözüm ortamı hazırlamaya çalışır (Holmes, 1964: 81-96).

1956 Mısır-İsrail Savaşından sonra BM, Ortadoğu'ya ilk Barış Gücünü göndermiştir. Bu sırada Genel Sekreter olan Dag Hammarskjöld Genel Kurul kararı ile oluşturulan bu türden askeri güçlerin dayanak noktasını oluşturan temel ilkeleri belirlemiştir. Bu ilkeler Güvenlik Konseyi kararı ile oluşturulan Barış Güçleri için geçerli değildir. Bunlar (Karaosmanoğlu, 1981: 129-130):

a) Barış Güçleri, BM Şartı'nın VII. bölümü altında bahsedilen türden bir Güç değildir. Bu sebeple Barış Güçlerinin bir devletin ülkesine girebilmesi için o devletin rızası şarttır. Ancak bugün Barış Gücü bulunduran devletlerin, bu Güçlere tam bir rıza gösterdiğini söylemek doğru gözükmemektedir.

b) Barış Güçleri, savaşmak amacıyla oluşturulmuş vurucu güçler değildir. Bu Güçlerdeki askerlerin yasal olarak sadece öz savunmalarını yapmak için silah kullanma yetkileri vardır. Yani barış gücü askerleri kendi başlarına silaha

başvuramaz. Bir silahlı saldırıya karşılık olarak ve yalnızca kendilerini korumak adına silah kullanabilirler. Bu ilke, Bosna Savaşında, Barış Güçlerinin korumasına bırakılan ‘Güvenli Bölgelerdeki’ Boşnakların, Sırp lar tarafından bombalanarak soykırıma uğratılmasının bir sebebi olmuştur ve bu süreçte Barış Gücü askerleri kaçmıştır.

c) Barış Güçleri tarafsızdır. Herhangi bir siyasal çözümü zorla kabul ettirmez ya da taraflar arasındaki siyasal ve askeri dengeyi bozmaz. Bu ilkenin de gerçekçiliğinden şüphe duyulmaktadır. BM Güvenlik Konseyi’nin dahi tarafsız olmadığı bir sistemde, yine Konsey’in Barış Gücü gönderilmesi gerektiğine karar verdiği ve Gücü kendisinin inşa ettiği bir durumda, tarafsızlıktan bahsetmek sadece ilkesel düzeyde kalmaktadır.

d) Barış Güçlerinin görevi uluslararası niteliktedir. Bu Güçler, gittikleri ülkenin yasalarına saygı duyar ve iç işlerini etkileyecek eylemlerden kaçınır. Bu anlamda Barış Güçleri mevcut siyasal durumun uluslararası boyutlarıyla sınırlandırılmıştır.

1.2.4. Uluslararası Hukukta Üçüncü Tarafların Sorun Çözümü İçin Girişimde Bulunması

Devletler arası fiziksel öğeleri de içeren çatışmalar, uyuşmazlıkların en temel örneklerindendir. Uluslararası hukuk, devletler arası çatışmalara üçüncü partinin (taraf) soruna müdahil olması ile çözüm aranmasını da öngörmektedir. Yukarıda da ayrı ayrı ele alınan yöntemler bu türün altında ele alınabilmektedir. Uluslararası hukukta hem üçüncü tarafların bu girişimleri, hem de üçüncü taraf için çeşitli kriterler sıralanmaktadır. Bugün uluslararası uyuşmazlıkların çözülmesinde uluslararası hukukun kifayetsiz kalması; barışçıl yöntemlerin yetersizliği kadar, bu yöntemlerin gerçekleştirilmesi için gerekli şartların sağlanmaması ve bu kriterlerin de muğlaklığı ile ilişkilendirilebilir.

Zartman’a (1996) göre; üçüncü taraf müdahalesi, taraflar arasındaki uyuşmazlık ‘olgunluğa eriştiği’ (*ripe moment*) anda gerçekleştirilmelidir. Buradaki olgunluk anı, tarafların öz amaçlarından başka bir şey düşünmediği, kendi başlarına bir çözüme varma ihtimallerinin olmadığı ve karşılıklı zararın belirgin bir şekilde ortaya çıktığı

andır. Olgunlaşmış uyuşmazlıkların temel göstergesi, ‘zarar verici çıkmazlık’ (*hurting stalemate*) halidir. Bu, dört unsuru içerisinde barındırmaktadır. Bunlardan ilki, çatışmanın maddi ve ilişkisel anlamda en üst noktaya tırmanmış olmasıdır. İkincisi, tarafların belli bir süredir birbirlerine zarar vermesi ve müdahale olmadığı takdirde bu zararın devam edeceğidir. Üçüncüsü, tarafların güçlerinin yaklaşık olarak eşit olup hiçbirinin tek başına kazanamayacağıdır. Dördüncü ve sonuncusu ise, tarafların karşılıklı intikam duygusu ile çözümsüzlüğe sürüklenerek, giderek artan bir şekilde kaybetmesidir. Bu unsurları da barındıran çatışmanın olgunluk anında üçüncü parti müdahalesi, sorunların yapıcı bir şekilde ele alınabileceği bir ortama taşınmasını sağlayabilir ve tarafların tek başlarına hareket ettiklerinde, ortaya çıkmasından korktukları taviz verdiği algısının da önüne geçmiş olur.

Zartman’ın bu görüşlerinin çeşitli araştırmalar ile de desteklendiği düşünülmektedir. 1994 Ermeni-Azeri ateşkes andlaşması ile ilgili yapılan bir araştırmaya göre, taraflar 1980’ler boyunca süren üçüncü parti müdahale taleplerine yanaşmazken, bu ateşkesi karşılıklı zarar verici çıkmazlık halinden sonra kabul etmiştir (Druckman ve Mooradian, 1999). Ancak gerek Zartman’ın teorisi gerekse ilgili örnekler, uluslararası hukukta devletlerin, zorunluluk dolayısıyla ‘barışa’ yanaştığını göstermektedir ki, bahsedilen barışın bu tezin kastettiği barış olmadığı da aşikârdır. Zartman’ın bahsettiği olgunlaşma hali, tüm açıklama girişimlerine rağmen muğlaklığını korumaktadır. Bu olgunlaşma anının, müdahale için doğru zaman olduğu şüpheli gözükmektedir. Ayrıca bu anın tespitinin kim tarafından ve nasıl yapılacağı da belirsizliğini korumaktadır. Her bir örnek olayda farklı cereyan eden uyuşmazlık türlerinin çözümü, çoğu zaman üçüncü tarafların objektiflikten uzak, çıkar gözetir tavrına bağlı olarak, erken müdahaleye ya da müdahalesizliğe kurban edilmektedir. Bu haliyle yukarıda bahsedilen ‘barış’, genellikle çatışan tarafların tekrardan güçlerini toplamaları için tanınan bir mola olmuştur. Nitekim örnek olarak verilen Ermeni-Azeri uyuşmazlığı da, 1994’ten bu yana ara ara fiziksel çatışmalarla da desteklenerek sürmektedir.

Yılmaz’a (2015: 128) göre; arabulucunun müdahalenin zamanını, çatışmanın muhtemelen reddedileceği başlangıç dönemi ile tarafların tamamen zarara uğradıkları aşırı olgunluğu arasında bir zaman diliminde ve dengeler gözetilerek belirlemesi gerekmektedir.

Diplomaside ayrıca müdahaleciye, yani üçüncü tarafa ilişkin de çeşitli kıstaslar bulunmaktadır. Bu ölçütlerden ilki, güvenilirliktir. Bununla kastedilen, arabulucunun taraflarca güvenilir bulunmasıdır. Arabulucu; bir kişi, uluslararası örgüt ya da devlet olabilir. Arabulucunun bir kişi olması halinde; bu kişinin, yüksek düzey siyasi veya sosyal tesire sahip olması, sorun çözümünde çok yönlü, geniş bakış açılı ve tarafsız olması, barış için hizmet ettiğine dair yaygın kanaat oluşturması, çıkar gözetken odaklardan bağımsız olması gibi güvenilirliği artırıcı özelliklere sahip olması beklenir. Örneğin Jimmy Carter; Şili, Orta Afrika, Haiti, Nikaragua gibi pek çok çatışma bölgesinde bireysel arabuluculuk yapmıştır. Ancak uluslararası hukukta, Carter'ın ya da diğer arabulucuların bahsi geçen özelliklere sahip olup olmadığının tespitini yapabilecek bir merci yoktur. Üçüncü tarafın, bir uluslararası örgüt ya da kurum olması durumunda ise bunlardan, çıkar ve güç odaklarından beri olup, uluslararası barışı hedef edinmiş olması beklenir. Ancak başlangıçta da ele alındığı üzere, hali hazırda dünyadaki en büyük uluslararası örgüt olan BM'nin bile çıkarlardan noksanlığı ve tarafsızlığı oldukça kuşkuludur. Dolayısıyla her ne kadar bu kıstaslar teorik olarak doğru gözüксе de, pratik karşılığını bulmak oldukça güçtür. Ulus devletlerin arabulucu olması durumu ise, ilk ikisinden daha da az barışa hizmet eder gözükmektedir. Keza ulus devletler, uluslararası barıştan önce ulusal çıkarlarını gözetmektedir (Yılmaz, 2015: 129-132).

Bir arabulucunun karşılaması beklenen ikinci ölçüt ise, çatışan taraflarla ilgili bilgi sahibi olmasıdır. Üçüncü partinin, taraflara yakın ve aynı zamanda tarafsız olması faydayı artırıcı görülür. Arabulucunun, uyuşmazlığın taraflarına aşina olması ve uyuşmazlığa dair doğru analizi, tarafları anlaşmaya ikna etmesi için avantaj oluşturmaktadır. Devletler genellikle uyuşmazlık durumlarında, kendilerine tümüyle yabancı bir arabulucuya sıcak bakmamaktadır. Yabancı bir üçüncü partinin, uyuşmazlığı tam olarak kavrayamayacağı ve kendilerine yardımcı olamayacağı algısı yaygındır (Yılmaz, 2007: 79-80).

Arabulucuların karşılaması gereken üçüncü kıstas ise, yukarıda da bahsedildiği gibi tarafsız hareket edebilmesidir. Tarafsızlık ile, temelde tüm taraflara eşit davranmak ve aynı uzaklıkta olmak anlatılmak istense de arabulucu, yeri geldiğinde taraflar arasındaki eşitsizlikleri birinin lehine de olsa giderici pozisyonda da olmalıdır. Dördüncü olarak ise, üçüncü tarafın sırdaş olabilmesi gerekmektedir. Bununla

arabuluculuk sürecindeki tüm gelişmelerle alakalı, tarafların rızası olmaksızın dışarının haberdar edilemeyeceği kastedilmektedir. Arabuluculuk kapasitesini haiz olmak ise beşinci kıstastır. Arabulucu, müdahale sürecine ilişkin bir plan hazırlamalı, çok yönlü araştırmalarda bulunmalı, tarafların ihtiyaçlarını tahlil edebilmeli, iletişim dengesini iyi bir şekilde sağlamalıdır (Bkz. Bowling, Hoffman, 2004) (Yılmaz, 2015: 135-136).

Arabulucunun sahip olması istenilen bir diğer özellik ise, başarılı bir görüşmeci olmasıdır. Görüşmeler esnasında arabulucu; sorunları taraflardan bağımsız olarak sadece soruna odaklanarak düşünmelidir. Kararlarından önce sonuç için pek çok öneri geliştirmelidir. Görüşmelere olumsuz duyguların çok baskın olmadığı bir dönemde başlamalı ve görüşme ortamını da taraflar arası statü eşitliğini göz önünde bulundurarak seçmelidir (Yılmaz, 2006: 105-106). Görüşmenin konusuna girmeden önce taraflara güven duygusu vermelidir (Moore, 2003: 170-171). Görüşmelerde tehdide yer vermemelidir ve aktif dinlemede olmalıdır (Yılmaz, 2015: 138-145).

Üçüncü tarafın sağlaması gereken bir diğer kıstas ise, neticede günah keçisi ilan edilme ihtimalini de kabul etmesidir. Müdahaleler, genellikle tarafların mücadelede ısrarcılığı ve çatışma psikolojisi ile olumlu sonuç vermemektedir. Bu durumda arabulucunun bunun yükünü kaldırabilmesi gerekir. Çatışan taraflar, girdikleri kısır döngüde suçlayacakları merci olarak arabulucuyu tercih edebilir (Brockner, Rubin, 1985). Sekizinci ve son kıstas ise, sabırlı olmaktır. Arabulucu, özellikle karmaşıklaşmış uyuşmazlıkların çözümünün uzun süreceğini kabul etmelidir (Yılmaz, 2015: 150).

Uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemleri geliştirilmesi ihtiyacının ortaya koyulabilmesi adına, birinci bölüm altında, uluslararası hukukta hali hazırda barış için neler yapıldığına dair tarihsel bir inceleme yapılmıştır. Bu inceleme neticesinde; uluslararası sisteme ‘güvenlik’ ve ‘güç’ yaklaşımının hâkim olduğu kanısına varılmıştır. Güvenlik ve güç merkezli bir sistemin ‘gerçek barışı’ sağlamakta kısır kaldığı ve bu haliyle ancak ‘sistemleşmiş bir barışı’ temsil ettiği ileri sürülmüştür.

Uluslararası hukukta eksik kalan, devletleri barış için teşvik edici olmaktan uzak, mevcut barışçıl yöntemler, Johan Galtung’un teorileri ile çeşitlendirilebilir ve iyileştirilebilir gözükmektedir. Galtung’un, sorunları açışlamak için ve bu sorunların

özümü için kullandığı yöntemlerin, uluslararası hukuka dâhil edilmesi gerektiğı düşünölmektedir. Bu minvalde, ikinci bölüm altında Johan Galtung'un teorisine ayrıntısıyla yer verilmektedir.

BÖLÜM II: ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDAKİ BARIŞA GALTUNGYEN BAKIŞ

Temelde, uluslararası sistemdeki ve hukuktaki güvenlik merkezli, yanlı ve yanlıs 'barış'a, yani 'sistemleşmiş barış'a Johan Galtung'un teorileri eksenindeki 'gerçek barış' ile katkıda bulunmayı hedefleyen bu tez, katkının gerekliliğinin anlaşılabilmesi için birinci bölümde uluslararası hukukun bu yöndeki noksanlıklarını göstermiştir. Bunun sonucunda, silahsızlanmanın ve savaşın olmamasının 'barış' olarak görüldüğü bir uluslararası sistem gözlemlenmiştir. Kaldı ki savaşların birçoğunun, belirli çıkar gruplarının lehine bitirilmek istenmediği ve böylece müzmin çatışmaların sürüp gittiği de görülmüştür. Ulusal çıkar temelli bu sistemde 'barış' genelde, çıkarların meşrulaştırıcısı olduğu ölçüde destek görmüştür. Kutsal İttifak, MC ve BM gibi 'barış'ı koruma iddiasında olan uluslararası yönetimler ise, devletlerin çıkarlarına uygun yapıların inşa edilmesinde ve bunların kültürel meşruiyetinin sağlanmasında etkin olarak kullanılmıştır.

Uluslararası hukuka ve sisteme dair tespit edilmiş tüm bu sorunlar, aslında Galtung'un 'kültürel şiddet', 'yapısal şiddet', 'direkt şiddet' kavramlarının kapsamı dahilindedir ve uluslararası hukuka ve sisteme 'negatif barış' hakimdir. Bunun layıkıyla anlaşılabilmesi için Galtung'un teorilerinin anlatılması gerekliliği doğmaktadır. Bu sebeple ikinci bölümde, Galtung'un teorilerinin yoğunlukla 'uluslararası' boyutları incelenerek, uluslararası ilişkilerdeki ve özellikle uluslararası hukuktaki sosyoloji, psikoloji ve hatta antropoloji eksikliğine dikkat çekilmekte, bu eksiklik, Johan Galtung'un teorileri ile doldurulmak istenmektedir. Bu anlamda öncelikle Galtung'un, uyuşmazlıkların çözümü için kullandığı ve aslında araştırmacıya sorunun (bu tez için uluslararası hukukun ve sistemin içinde bulunduğu durumun tespitini sağlamasına yardım ederek) çözüm sunan, 'şiddet' ve 'çatışma' gibi kavramların bilinmesi gerekmektedir. Galtung uyuşmazlıkların gerçek anlamda

çözümünü ‘barış’ hali olarak görür. Dolayısıyla onun için asıl meselenin, uyuşmazlıklar ya da çözümleri olmaktan ziyade, ‘barış’ olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Bundan sonraki alt başlıkların da, bu minvalde, bir ‘barış’ arayışı ile okunması iktiza etmektedir.

Galtung’un uyuşmazlıkların çözümüyle ilgili yaklaşımlarına geçmeden önce, Kant’ın ‘ebedi barış’ felsefesinden bahsedilmesi gerekmektedir. Her ne kadar Galtung, eserlerinde Kant’a pek yer vermese de, ‘ebedi barış’ felsefesi, Galtung’un teorileri ve özellikle bu bölümün alt başlıklarında anlatılan ‘Transcend yaklaşımı’ ile pek çok noktada örtüşmektedir. Bunun yanı sıra, Kant’ın felsefesi, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin felsefi alt yapısını da hazırlamış gözükmektedir. Kant’a göre devletler arası ebedi barış, ancak cumhuriyetçi anayasalar ile yönetilen devletlerin, *uluslararası hukuk* çatısı altında, uluslararası ticaret ve işbirliği temelindeki bir dünya federasyonu ile sağlanabilir (Çoban Oran, Pekcan, 2017: 4). Bu minvalde henüz 1795’te yazılmış olan *Perpetual Peace (Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme)* eserine burada değinilmesi önem arz etmektedir.

Birinci bölümde de değinildiği gibi uluslararası sistemde etkin olan, güvenlik ve dolayısıyla güçtür. Kant ise, güç yerine aklı önemser. Tıpkı Galtung da olduğu gibi, güç merkezli yaklaşımları reddeder ve barış için insanı merkeze alan bir yol izler (Bacık, 2007: 353-354). Kant’ta da, tıpkı Galtung’ta olduğu gibi, birey ve toplum vurgusu yüksektir. Kant, barışı; fiili, düşünsel ve yaklaşım açısından tüm düşmanlıkların son bulması olarak tanımlamıştır (Çoban Oran, Pekcan, 2017: 9). Bu da Galtung’un tutum, davranış ve uyuşmazlık temelli çatışma tanımlamasıyla ve bu üç boyutta ayrı ayrı barışın sağlanması gerektiği yönündeki vurgusuyla benzerlik göstermektedir.

Bu tezin de savunduğu her andlaşmanın ve ateşkesin barış olmadığı savı, Kant’ın *Ebedi Barış* eserinin birinci ön maddesi ile desteklenmektedir. Buna göre; “içinde gizlenmiş yeni bir harp vesilesi bulunan hiçbir anlaşma, bir barış anlaşması sayılamaz.” (Kant, 1795/1960: 9). Ona göre, bu türden andlaşmalar, barış andlaşması değil, ancak ateşkes olabilir. Barış andlaşmalarının, düşmanlıkları ertelemeye yönelik bir mütareke gibi olmaması, tam anlamıyla tüm savaş sebeplerini ortadan kaldırması gerekir (Ökten, 2001: 94-95). Galtung’un militarizm karşıtlığı da, Kant’ın

yaklaşımında mevcuttur. *Ebedi Barış*'ın üçüncü ön maddesindeki “daimi ordular zamanla ortadan kalkmalıdır” ifadesi ile bu durum ortaya koyulmaktadır (Kant, 1795/1960: 10). Kant, sürekli orduları, savunmadan ziyade, diğer devletler için bir saldırı unsuru olarak görür ve bu orduların savaşa sebebiyet verdiğini düşünür (Bozkurt, 2007: 506). Kant *Ebedi Barış*'ın nihai maddelerinde, bu tezin de savunduğu şekilde, barışın ancak hukuk düzeni ile sağlanabileceğini vurgulamaktadır. Kant, birinci nihai maddede devletlerin esas teşkilatının unsurları içerisinde özgürlüğe ve eşitliğe en başta yer vermiştir (1795/1960: 18). Bu da, Galtung'un her türlü uyuşmazlık halinde önceliğin temel insani ihtiyaçların sağlanmasına verilmesi yönündeki savunusunu anımsatmaktadır. Kaldı ki, Galtung da, bu temel ihtiyaçlar içerisinde *özgürlük ve eşitlik* hakkını saymaktadır.

Kant, cumhuriyetçi devletlerden oluşan bir dünya federasyonunu savunurken (1795/1960: 18-22); Galtung, kozmopolitan söylemden daha uzak, uyuşmazlık bazlı, aşkın çözümleri tercih etmiştir. Bu iki yaklaşımın ortak noktası ise, devletlerin çıkarlarından üstün bir çözüm arayışıdır. Yine Galtung'ta görülen seçkinler sınıfı karşıtlığı, Kant'ta da görülmektedir. Kant, her türlü imtiyazlı ayrımı (dini ve siyasi güç temelli) protesto etmiştir (Bozkurt, 2007: 512).

Bu çalışma ile Galtung'un yaklaşımları ve uluslararası hukuk bir araya getirilmeye çalışılmaktadır. Kant'ın yaklaşımı ise, kendiliğinden uluslararası hukuku barındırmaktadır. Ona göre, güçler dengesi temelinde bir ‘barış’, barış değildir. Barış için yegâne çıkış noktası uluslararası hukuktur (Bozkurt, 2007: 514). Kant'ın tasvir ettiği kalıcı çözüm ve dolayısıyla barış, emretme yetkisinin ve ast üst ilişkisinin olmadığı, örgütsel yapısı ve ekonomik ilişkileri ile ilgili ayrıntıların olmadığı bir dünya cumhuriyetidir. Bu cumhuriyet *zor kullanmaksızın* özendirilir (Bozkurt, 2007: 514). Galtung da her türlü aşkın çözümün uyuşmazlığın taraflarınca, dayatılmadan, organik olarak inşa edilmesi gerektiğini savunur.

Kant'ın kozmopolit federasyon fikri, bu tezde savunulan aşkın uluslararası hukuk fikri ile örtüşmektedir. Transcend yaklaşımına uygun olarak aşkın bir çözüm olarak nitelendirilebilen AB, aynı zamanda Kant'ın evrensel vatandaşlık ve misafirperverlik kavramları ile de temellendirilebilir (Bacık, 2007: 360).

Kant ve Galtung'un yaklaşımlarının benzerlikleri gösterildikten sonra, şimdi de Johan Galtung'un uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin yaklaşımına tafsilatlı olarak bakılması gerekmektedir.

2.1. JOHAN GALTUNG'UN UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ YAKLAŞIMI

'Barış', herkesçe kullanılan bir kavramdır. Bu nedenle, her ne kadar pek çok farklı alanda istismar ediliyor olsa da; 'barış' kavramının kullanılması, karşıt tarafları dahi bir kelime çatısı altında buluşturması açısından kıymetlidir. Ancak bu noktada 'barış'ı, tam olarak tanımlayabilecek hiçbir kişi ya da kurum yoktur. Bununla beraber 'barış' tanımlaması; uyuşmazlıkların çözümüne ulaşılabilmesi, şiddetin (ve dolayısıyla tüm türevlerinin) ve çatışmanın nihayet bulması için hayatiyet arz etmektedir. 'Barış' tanımında, genel kullanımdan yola çıkılmalıdır ve bunun, toplumun çoğu tarafından kabul edilmesi önemlidir. Tanım, gidişatı açıklayabilmelidir; ancak ütopya ya da ulaşılması imkânsız bir hal de almamalıdır. 'Barış'; hali hazırda gündemde olan politik bir şey değildir, karmaşık ve zordur. 'Barış' tanımı, acilen birilerinin dikkatini politik, entelektüel ve bilimsel sorunlara yönlendirmelidir. Genelde, 'barış', şiddet ve çatışma ile birlikte anılmaktadır ve bunların gerçek manada yokluğu olarak düşünülebilir. O halde 'barış'ın tespiti için, şiddetin ve çatışmanın tanımlanması gerekmektedir.

2.1.1. Şiddet

Şiddetin birçok türü vardır. Şiddet kavramı, tüm bu türleri kapsayacak kadar geniş, ancak somut bir eylem için temel oluşturabilecek kadar da spesifik olmalıdır. Şiddet, sadece bedensel bir güçsüzlük ya da ölüme kadar varan sağlıktan yoksunlukla ifade edilemez. Şiddet, bunlar ile sınırlandırıldığında ve 'barış' da şiddetin olumsuzlanması olarak kabul edildiğinde, 'barış' halinde çok az şey reddedilir. Örneğin adalet açısından kabul edilemez sosyal düzenler, böyle bir şiddet ve dolayısıyla barış algısı ile uyumlu sayılacaktır. Bu nedenle, genişletilmiş bir şiddet kavramı mecburidir. Ancak bu kavram, sadece istenmeyenlerin bir listesi haline

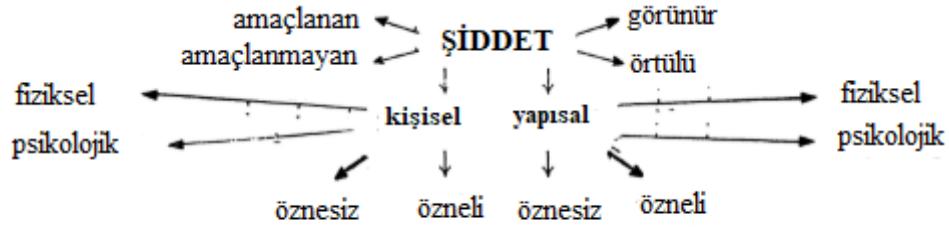
getirilmemeli, mantıklı bir kapsama sahip olmalıdır. Bu anlamda şiddetin sınırlarını, potansiyel ile gerçeklik arasındaki fark olarak belirleyebiliriz. Şiddet, bu farkı artıran ve bunun azalmasına engel olan şeydir. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için bir örnek vermek gerekirse; 18. yüzyılda bir kişinin veremden ölmesini şiddet olarak tanımlayamayız; ancak bugün tıbbın tüm imkânlarına, tüm potansiyel iyileştirebilme kapasitesine rağmen bir kişi veremden ölüyorsa, ortada bir şiddet var demektir. Dolayısıyla potansiyel imkânlar, kaynaklar vs.nin seviyesi, gerçekliğin üstünde ise, yani gerçekleşen vahim olay önlenebilirdiyse, bir şiddet söz konusudur. Ancak, gerçekleşen durum kaçınılmazsa şiddet yoktur. Örneğin Neolitik dönemde yalnızca otuz yıllık bir yaşam beklentisi vardır. O dönem için bu bir şiddet olarak düşünülmez. Ancak bu gün aynı yaşam beklentisi (savaşlardan, sosyal adaletsizlikten ya da her ikisinden kaynaklı olarak), bu tanımlamaya göre şiddet kategorisine girer (Galtung, 1969: 167-168).

Galtung, (1969: 169-172) şiddetin en az altı boyutu olduğunu söyler. Bunlardan ilki, fiziksel ve psikolojik şiddet arasındaki ayrımdır. Genellikle şiddet kavramının, fiziksel şiddet ile özdeşleştirilmesi açısından, bu ayrım önem arz etmektedir. Fiziksel şiddet ile insanlar, ölüme varan bedensel zararlara uğratılır. Psikolojik şiddet ise; yalanları, beyin yıkamayı ve zihinsel potansiyeli azaltmaya yönelik çeşitli yöntemlerin tamamını kapsar. İkinci ayrım, olumsuz ve olumlu etki yaklaşımı arasındadır. Bu ayrımın anlaşılabilmesi için, öncelikle ‘etki’ ilişkisi bilinmelidir. Şiddet eyleminin kendisi, etki; şiddetli eylemde bulunan, etkileyici; ve buna maruz bırakılan da etkilenendir. Bu; etkilenen kimselerin, şiddetli eylemde bulunan etkileyicinin istemediği ya da onaylamadığı şekilde davranması durumunda, bu kişilerce cezalandırılması ve istenilen şekilde davranması durumunda ise ödüllendirilmesi arasındaki ayrımdır. Psikolojik şiddet, insanların hareketlerinin kısıtlanması ve dolayısıyla potansiyellerini tam olarak gerçekleştirememeleri anlamında bir şiddettir. Örneğin tüketim toplumu, tüketenleri bol bol ödüllendirirken, tüketmeyenleri ise cezalandırır. Sistem, mutluluk vaatlerine dayanan, ödül odaklı bir yapıdadır ancak, bu şekilde insanların eylem çeşitliliğini daraltmaktadır. Üçüncü ayrım, zarar gören birilerinin olup olmadığıdır. Bir kişi, grup ve ya millet; taş atmak veya nükleer silahları test etmek için fiziksel şiddet araçlarını sergilediğinde, kişilerin öldürülmesi veya yaralanması anlamında bir şiddet gerçekleşmemiş olsa bile, ortada

bir fiziksel şiddet kullanma tehdidi ve insan eylemini kısıtlayan zihinsel şiddet tehdidi anlamında psikolojik şiddet vardır. Öyleyse fiziksel olarak zarar gören birileri olmadığında da şiddet olabilir. Aslında zihinsel şiddet tehdidi, bilinçli bir niyettir. Örneğin, ünlü ‘güçler dengesi’ doktrini, tam olarak bu etkiyi elde etme çabalarına dayanmaktadır.

Dördüncü ve en önemli ayırım ise, eylemi gerçekleştiren bir özne olup olmadığıdır. Şiddeti kişisel veya doğrudan gerçekleştiren bir aktörün olduğu şiddet türü ve böyle bir aktörün olmadığı, yapısal veya dolaylı olarak gerçekleştirilen şiddet türü arasındaki ayırımdır. Her iki durumda da kişiler; öldürülebilir, sakatlanabilir, zarar görebilir, sopa ve havuç stratejisi ile manipüle edilebilir. Ancak ilk durumda (kişisel-direkt şiddet) aktörler tespit edilebilir. İkinci durumda ise (dolaylı-yapısal şiddet) aktörlerin tespitinin bir anlamı yoktur. Bu durumda birilerine zarar veren, bir aktör olmaksızın sadece yapı olabilir. Şiddet, yapıya yerleştirilmiştir ve eşitsiz bir güç ve yaşam fırsatı olarak ortaya çıkar. Şiddet; kaynakların dengesiz dağıtılmasıdır, gelir adaletsizliğidir, eğitimin eşitsiz dağılımıdır, tıbbi hizmetlere ulaşımındaki adaletsizliktir, her şeyden önce kaynakların dağıtımına karar verme gücünün tek bir elde toplanmasıdır. Buradaki önemli nokta, eğer insanlar önlenemez olduğu halde açlıktan ölüyorsa, bir savaşta olduğu gibi açık bir özne-eylem-nesne ilişkisi olup olmadığına bakılmaksızın, bunun bir şiddet olduğu söylenmelidir. Bu durum, bugün dünyanın sahip olduğu ekonomik sistemin ta kendisidir. Dolayısıyla şiddet türleri; kişisel-yapısal ve direkt-dolaylı olarak ayrılmaktadır.

Beşinci ayırım, amaçlanan ve amaçlanmayan şiddet arasındadır. Şiddetin genel olarak kabul gören mevcut tanımı, her ne kadar sadece netice odaklı olsa da, gerek mukaddes dinler etiğinde, gerekse Roma hukukunda suçluluk kavramı, sonuçtan ziyade daha çok niyete bağlıdır. Sadece amaçlanan şiddete odaklanan etik sistemler, yapısal şiddeti fark edemez. Eğer hedef, ‘gerçek barış’ın tespiti ise ve barış şiddetin olmaması durumu ise, hem kişisel hem de yapısal şiddet üzerinde çalışılmalıdır. Altıncı ve son ayırım, görünen ve örtülü şiddet arasındadır. Görünen şiddet, kişisel ya da yapısal olarak gözlemlenebilir. Örtülü şiddet ise, henüz ortada olmayan ancak kolaylıkla ortaya çıkabilecek şiddettir. Tüm bu iç içe geçmiş şiddet türleri şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Şiddet türleri

Kaynak: Galtung. (1969). "Violence, Peace, and Peace Research". *Journal of Peace Research*. Cilt: 6. Sayı: 3. Çev. Zehra Aydın. s.173.

Genel olarak dikkatlerin yapısal şiddetten ziyade daha çok kişisel şiddet üzerinde olması garip değildir. Çünkü kişisel şiddet görünürdür. Kişisel şiddete uğrayan kimse, bunu algılar ve şikâyet edebilir. Fakat yapısal şiddete uğrayan kimseler, bunu hiç algılamayabilir ve bu yapısal şiddete ikna edilebilir. Kişisel şiddet, değişimi ve dinamizmi temsil eder. Yapısal şiddet ise, sessiz ve görünmezdir. Statik bir toplumda kişisel şiddet kaydedilirken, yapısal şiddet etrafımızdaki hava kadar doğal görünebilir (Galtung: 1969: 173).

2.1.1.1. Direkt, yapısal ve kültürel şiddet

Şiddet; insanların, grupların, toplumların veya milletlerin temel ihtiyaçlarının tatmin seviyesini mümkün olanın altına düşürür. Şiddet; insan bedenine olduğu kadar, zihnine ve ruhuna da zarar verir. Psikolojik zarar ve bedensel zarar arasında bir etkileşim vardır. Sosyal bilimlerin en temel teorilerinden biri, zamanda ve mekânda, aktörler arasında ve içinde "şiddet şiddeti doğurur" kuramıdır. Aynı zamanda şiddet, iyileşmesi zor travma ve derin yaralar doğurur. Zihne yapılan şiddet, idraki ve duygusal bozulma şeklini alır. Ruha yapılan şiddet, umutsuzluğa ve anlamlandırma sistemlerinde bozulmaya dönüşür. Şiddet fenomenolojisinde bir taraf için anlamlı ve kabul edilebilir olan, diğer tarafça şiddet olarak algılanabilir. Şiddet tehdidi, zihni ve ruhu aşağılamak, korku yoluyla umutsuzluk ve tahrif yaratmak da şiddettir. Yaşamdaki her şey, özellikle insan (aktör, birey) ve topluluklar (millet, ülke),

şiddetin nesnesidir. Şiddetin öznesi, amaçlanan bir aktör veya *direkt şiddetin* herhangi bir aktörü olabilir. Bu durum yapı içerisinde; bir *yapısal şiddet* olarak temel insani ihtiyaçların karşılanmamasına neden olur. Kültür, direkt ve yapısal şiddeti meşrulaştırmak için kullanıldığında ise, bu meşrulaştırma dolaylı veya direkt *kültürel şiddete* dönüşür. Direkt ve yapısal şiddetin, dört temel ihtiyaç üzerindeki etkileri tablo 1’de gösterilmektedir. Burada bahsi geçen dört temel ihtiyaç; yaşamı sürdürebilmek (bunun olmaması durumu: ölüm), sağlık (olmaması durumu: hastalık, sefalet), özgürlük (olmaması durumu: baskılama) ve kimlik (olmaması durumu: yabancılaşma, amaçsızlaşma) şeklinde sıralanmıştır. Galtung, tüm bu temel ihtiyaçların aynı anda gasp edilmesine ise *toplukırım (omnicide)* adını vermiştir (Galtung, Fischer, 2013: 35-36).

Tablo 1. Şiddet nedeniyle ihtiyaçların karşılanamaması tipolojisi

	Yaşamak	Sağlık	Özgürlük	Kimlik
Direkt şiddet	Öldürme Yaralama Kuşatma Yaptırımlar	Hastalık Sefalet	Baskı Engellenme Uzaklaştırma	Yabancılaşma Sosyal yapıdan uzaklaştırma 2. sınıf
Yapısal şiddet	Sömürü A	Sömürü B	Parçalama Ötekileştirme	vatandaşlık Nüfuz Bölme

Kaynak: Galtun J, Fischer D. (2013). *Johan Galtung Pioneer of Peace Research*. SpringerBriefs on Pioneers in Science and Practise 5. DOI: 10.10007/978-3-642-32481-9_3. Çev. Zehra Aydın, s. 36.

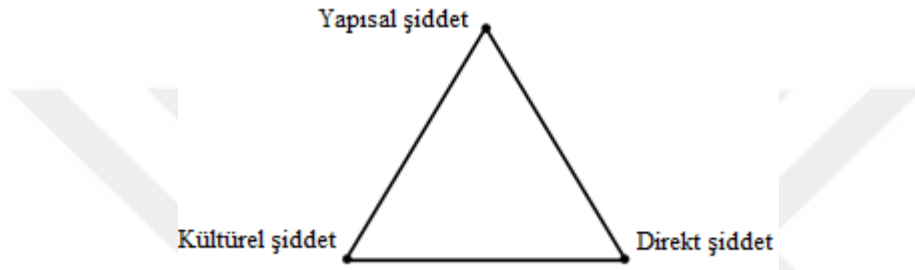
Tablo 1’de de gösterilen şiddet türleri arasında bir bağlantı vardır. Bazen bir şiddet türünün azaltılması, diğerinin sürdürülmesi ve hatta artırılması pahasına olabilir. Bu bir çeşit yan etki gibi düşünülebilir, ancak böyle hataların barış çalışmalarında yapılmaması gerekir. Kuşatma / abluka ve birtakım müeyyideler sebebiyle oluşan yaralanmalar (*maiming*) da insan ihtiyaçlarına bir tecavüzdür. Bazılarına göre bu, direkt ve ani öldürmenin (*killing*) olmaması sebebiyle şiddet olarak algılanmaz. Ancak yetersiz beslenme, tıbbi yardım eksikliği gibi şiddetlerle; önce zayıf olanlar, çocuklar, yaşlılar, kadınlar, yavaş yavaş ve kasti olarak öldürülür. Bu gündelik şiddet

döngüsünün uzaması ile failer, şiddetlerinin etkileri ile hiç yüzleşmez. Baskı (*repression*) kategorisi ise, özgürlüğün kısıtlanması ile ilgilidir. Tutuklama, hapsetme, toplama kamplarına kilitleme, ihraç etme, anlamsal olarak insanları uzaklaştırma, sürgün gibi diğer şiddet türlerinin bir sonucudur. Yabancılaşma (*alienation*) kategorisi ise, sosyalleşme ile ilgilidir. Yabancılaşmanın iki yönü vardır. Bunlardan ilki, insanların sosyal yapıdan uzaklaştırılmaları ve dolayısıyla kendi kültürlerinden ayrılmalarıdır. İkincisi, bireylerin başka bir kültürde tekrar sosyalleştirilmeleridir. Yani bir kültür yasaklanırken, diğerinin dayatılmasıdır. Örneğin bir dinin, dilin ya da ideolojinin dayatılması gibi. Bahsedilen iki yön birbirlerinin varlığını gerektirmez. Ancak ikinci sınıf vatandaşlık ya da örneğin kendisine ait olmayan dili en azından kamusal alanda kullanması zorunlu tutulmuş gruplar için, her iki yön de mevcuttur (Galtung, Fischer, 2013: 37).

Yapısal şiddet kategorisinin anlaşılabilmesi için; şiddetli yapıların, sözlüğün ve söylemin farkına varmanın yanı sıra, bunların ‘ihtiyaç’ ile olan ilişkisinin tespit edilmesi gerekir. Bir şiddetli yapı prototipinde, kazananlar ve halk arasında ‘eşitsiz dönüşüm’ vardır. Bu tür yapılarda iki çeşit sömürüden bahsedebiliriz. Bunların ilkinde A sömürüsü, ikincisine B sömürüsü olarak adlandırılabilir. A sömürüsünün olduğu yapılarda, halk o kadar dezavantajlı durumdadır ki açlık, kaçınılmaz hastalıklar gibi nedenlerle ölür. B sömürüsünde ise, halk yine istemediği, zavallı bir durumda gıdasızlık ve hastalık içerisinde, ancak yaşar. Yani A sömürüsü altında açlıktan, hastalıktan ölen halk; B sömürüsünde sefalet içinde yaşamaya devam eder. Sömürüden dolayı ölmek, zamanda ve mekanda farklılık gösterir. Üçüncü dünya ülkelerinde, ishal ve bağışıklık eksikliği ölüm nedeniyken; gelişmiş ülkelerde ise erken kardiyovasküler hastalıklar ve kötü huylu tümörler ölüm nedenidir (Galtung, Fischer, 2013: 38).

Kültürel şiddetin tanımlanabilmesi için, tersten bir okuma yapılabilir. Şayet şiddetin zıttı barışsa, barış araştırmalarının temel konusu şiddet olmalıdır ve kültürel şiddetin zıttı da kültürel barıştır. Kültürel barış, yapısal barış ve direkt barışı meşrulaştırır, yasallaştırır. Kültürün birçok türü, barış kültürünü işaret ediyor olabilir. Barış araştırmalarının ve genel olarak barış hareketinin önemli bir görevi ise, bu barış kültürünün bitmeyen arayışıdır. Bununla birlikte, bu kültürü kurumsallaştırmak ve her yerde içselleştirilmesini bekleyerek zorunlu kılmak sorunludur. Bir kültürün

dayatılması, zaten kimliğe karşı direkt şiddete yola açacaktır. Kültürel şiddet, direkt ve yapısal şiddeti doğru ya da en azından yanlış olmayan olarak gösterir. Tıpkı siyasal bilimlerin ilgilendiği iki problem olan gücün kullanımı ve meşrulaştırılması gibi; şiddet çalışmaları da, şiddetin kullanımı ve bu kullanımın meşrulaştırılması üzerine çalışır. ‘Negatif barış’ araştırmaları, şiddetin kullanılmaması ve meşruluğunu yitirmesi üzerinedir. ‘Pozitif barış’ araştırmaları ise, uyumun, düzenin ve bunların meşrulaştırılması hakkındadır (Galtung, Fischer, 2013: 39).

Şekil 2. Galtung'un şiddet üçgeni

Kaynak: [Afzaal](https://ahmedafzaal.com/2012/02/20/the-violence-triangle/). (2012, 20 Şubat). The Violence Triangle. <https://ahmedafzaal.com/2012/02/20/the-violence-triangle/> adresinden erişilmiştir. Çev. Zehra Aydın.

Şekil 2’de gösterilen üçgenin köşe noktaları olan yapısal şiddet (*structural violence*), direkt şiddet (*direct violence*) ve kültürel şiddetten (*cultural violence*) her biri birbirini etkiler ve doğurur. Bu döngü, tek başına yapısal şiddetin veya hem yapısal hem direkt şiddetin aynı anda başlaması ve kültürel şiddetin de onları meşrulaştırması şeklinde sürmektedir. Burada kültür; tavsiye edici, nasihat veren ve teşvik eden konumundadır. Direkt şiddet ise, yapısal şiddet oluşturmak için kullanılır ve sonrasında direkt şiddeti kullanma çabaları yapısal ‘sağlamlığı’ artırır. Sıradan, düzenli suç faaliyetleri, kısmen halkın; yapının dışına çıkabilmek, serveti yeniden dağıtmak, öç almak, rövanşlarını almak gibi isteklerinin veya birilerinin kazanan olmasını ya da bunu sürdürmesini istememelerinin sonucunda ortaya koydukları çabalarlardır. Ancak hem direkt hem de yapısal şiddet, insanları ihtiyaçlarından

mahrum eder. İnsanların ihtiyaçlarını karşılayamamaları durumu gerçekleştiğinde, artık travmalarla ilgili konuşulabilir demektir. Bu durum bir grup ya da toplum için tahakkuk ettiğinde ise, kolektif bilinçaltına yerleşecek olan kolektif travmalardan bahsedilebilir. İşte bu kolektif travmalar, büyük tarihsel olaylar ve süreçlerin hammaddesini oluşturur. Bunun altında yatan varsayım son derece basittir: ‘şiddet şiddeti doğurur’. Şiddet, yoksunluğa ihtiyaç duyar. İhtiyaçlardan yoksunluk, oldukça ciddi bir sorundur. Kişilerin ihtiyaçlarından yoksunluğa verdikleri tepki, direkt şiddettir. Ama bu sadece bir tepki olarak okunmaz. Aynı zamanda umutsuzluk hissi, yoksunluk hali, hayal kırıklığı sendromu, içte kendine karşı saldırganlık, dışta ise duygusuzluk ve vazgeçme olarak da tezahür edebilir. Kazananlar (ya da onlara bir nevi sistemin patronları da diyebiliriz), büyük ihtiyaç yoksunluklarına karşı şiddetli tepkiler veren bir toplum ile ilgisiz ve cansız bir toplum arasında seçim yaptığında, ikincisini tercih etme eğilimindedir. Onlar, soruna ve anarşiye karşı, ‘yönetilebilirliği’ seçer ve her zaman ‘durağan’ olanı sever. Galtung’un kişilere ve milletlere ilişkin bu tespitleri, insanların inşa ettiği uluslararası sistemin işleyişinin anlaşılması için gerekli, bireysel ve toplumsal düzey incelemeleri olarak görülmelidir (Galtung, Fischer, 2013: 47).

Şiddet türleri arasındaki bu bağlantıda, kültürün meşrulaştırıcı etkisinin, şiddeti görünmez kıldığı ve böylece tedavisinin de yapılamamasının önünü açtığı gözükmektedir. Kültür, yapısal ve direkt şiddeti meşrulaştırmak için; din, ideoloji, dil, sanat, ampirik bilim, formel bilim gibi unsurları kullanır (Galtung, 1990: 296).

Şiddet; direkt-yapısal-kültürel şiddet üçgeninin herhangi bir köşesinden başlayabilir ve kolaylıkla diğer köşelere iletilebilir. Şiddet eksenli yapıların kurumsallaşması ve şiddet eksenli kültürlerin içselleştirilmesi ile direkt şiddet de kurumsallaşmaya, tekrarlanmaya, bir kan davası gibi ritüel halini almaya başlar. Bu üçgen şiddet sendromu; kültürel barışın yapısal barışa yol açtığı, çeşitli taraflar arasında simbiyotik, eşitlikçi ilişkiler ve iş birliği, dostluk ve sevgi eylemleri ile direkt barışı sağlayan bir barış üçgeni ile karşılaştırılmalıdır. Şiddet eksenli üçgen, her üç köşede de eylemlerin olmasıyla oluşur. Baka bir deyişle sadece bir köşede olup o köşedeki eylemlerin diğerlerini de yönettiği varsayılmamalıdır (Galtung, 1990: 302).

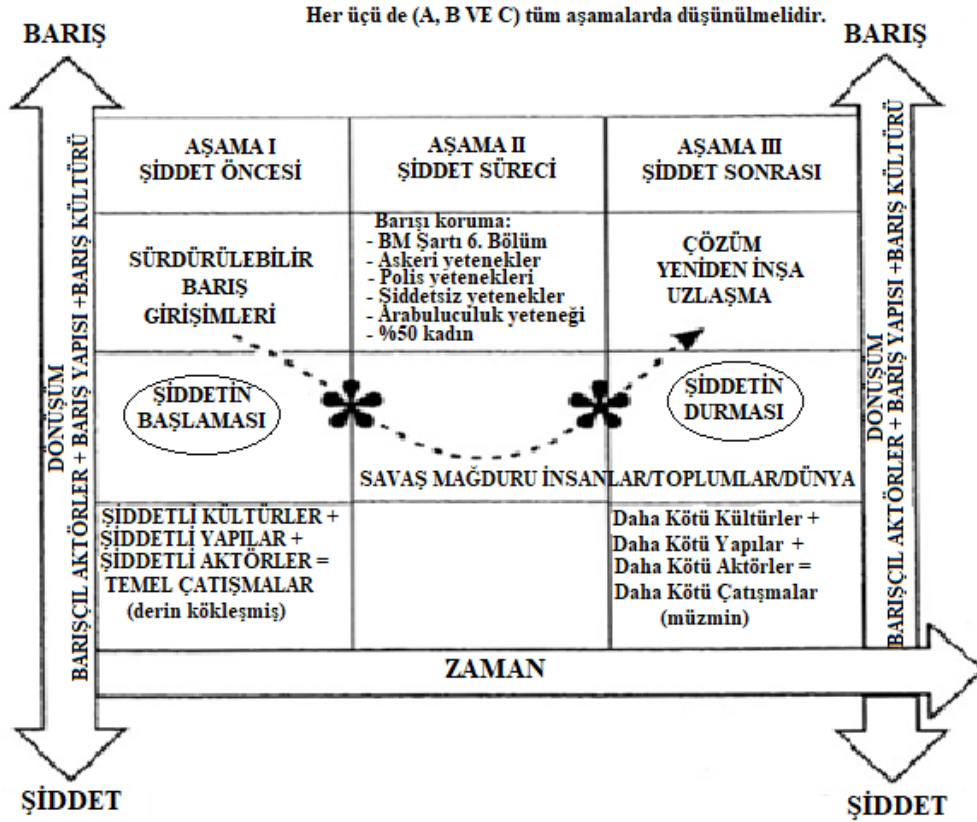
2.1.2. Çatışmanın Barışçıl Yöntemlerle Dönüştürülmesi

Tüm çatışmaların bir yaşam döngüsü vardır. En doruk noktasındaki bir şiddet bile giderek azalır, kaybolur ve tekrardan ortaya çıkar. Bu döngünün arkasında bir mantık vardır. Çünkü bireylerin ve grupların (milletler ve devletler gibi) birtakım hedefleri vardır. Bu hedeflerin uyum(suzluğ)una bağlı olarak çatışmalar meydana gelir. Tarafların hedefleri bağdaşmayabilir ve hepsi kendilerine özgü münhasır amaçlar benimsemiş olabilir. İki devletin aynı toprağı ya da iki ulusun aynı devleti istemesi gibi durumlar, buna örnek verilebilir. Tarafların amaçlarının uyumsuz olduğu durumlarda, bir uyuşmazlık ortaya çıkar. Bu uyuşmazlık daha temel hedeflerle ilgili olduğunda, örneğin temel ihtiyaçlara veya çıkarlara yönelik uyuşmazlıklarda, taraflar haklarının yendiğini düşünür. Oluşan bu hayal kırıklığı, saldırganlığa yönlendirilebilir. İçsel tutum olarak nefrete, dışsal davranış olarak ise sözlü ve fiziksel şiddete dönüşebilir. Nefret ve şiddet, tarafların amaçlarının önündeki tüm engellere yöneltilir; ancak bu her zaman rasyonel değildir. Şiddet, zarar vermeye ve acıtmaya eğilimlidir ve savunma ve rövanş gibi karşı şiddet sarmalına sebep olabilir. Bu şiddet sarmalı, yayılan bir çatışmaya dönüşür ve koruma ve yıkma hedeflerinin de ötesine geçer. Böylece çatışma; güçlenen, zayıflayan, kaybolan ve tekrar canlanan sonsuz bir hayat elde eder. Görünürdeki fiziksel çatışmaların aksine, gerçek çatışma, işte bu arka plandaki hedeflerin uyuşmazlığıdır. Aynı zamanda çatışmalar, eş anlı olarak bir araya gelebilir. Bu durumda birçok tarafın ve hedefin olduğu, aynı amacın farklı taraflarca aynı anda benimsendiği, karmaşık çatışmalar meydana gelir (Galtung, Fischer, 2013: 61).

2.1.2.1. Çatışmanın yaşam döngüsü

Bir çatışma, üç ardışık aşamaya bölünebilir: şiddet öncesi, şiddet anı ve şiddet sonrası. Bu aşamalar, şiddetin patlak verdiği ve ateşkesin gerçekleştirildiği anlara göre belirlenir. Bu, şiddetin kaçınılmaz olduğunu ya da çatışmanın şiddet ile aynı şey olduğunu göstermez. Şekil 3'te de gösterilen tüm bu aşamalarda; çatışmanın unsurları olan tutumlar, davranışlar ve uyuşmazlıklar incelenebilir (Galtung, Fischer, 2013: 61).

$$\text{ÇATIŞMA} = \text{A TUTUM (nefret)} + \text{B DAVRANIŞ (şiddet)} + \text{C UYUŞMAZLIK (sorun)}$$

Şekil 3. Çatışmanın yaşam döngüsü

Kaynak: Galtung, Fischer. (2013). *Johan Galtung Pioneer of Peace Research*. SpringerBriefs on Pioneers in Science and Practise 5. DOI: 10.1007/978-3-642-32481-9_3. Çev. Zehra Aydın. s.62.

Şiddet görünür bir şekilde ortaya çıkmadan önce de çatışma vardır. Çatışmanın Şekil 3'te de gösterilen dört temel odak noktası vardır. İlki, önceki bölümde de bahsedilen şiddeti meşrulaştıran *kültürel şiddettir*. İkincisi, yine daha önce belirtilen *yapısal şiddettir* ve bunun örnekleri de sömürü, baskı, kişileri yabancılaştırma şeklinde verilebilir. Üçüncü odak noktası, şiddet aktörleridir. Bunlar, zarar vermek noktasında herhangi bir endişe duymayan zorba aktörlerdir. Dördüncüsü ise, temel çatışmalardır. Temel çatışmalar; şiddet eksenli kültürlerin, şiddet eksenli yapıların ve şiddet eksenli aktörlerin bir araya gelmesiyle oluşur (Galtung, Fischer, 2013: 62).

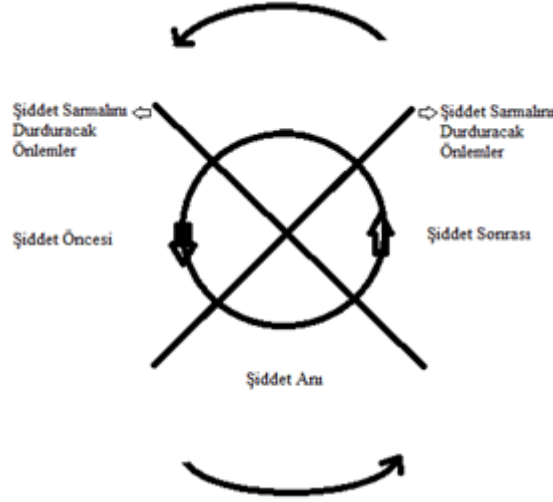
Şiddet öncesini, şiddetten kaçınmanın önleme aşaması olarak tanımlamak indirgemecilik olur. Temel bir çatışma (*basic conflict*) son derece önemlidir ve tüm

taraflar, toplumlar ve dünya için bir ilerleme fırsatıdır. Bu ilerleme; tarafların *empatik* tutumu, çatışmanın yayılan meta bir çatışma halini almaması için *şiddetsizlik* ve bir çözüm bulmak amacındaki *yaratıcılık* ile sağlanır. Buradaki görev, çatışmayı; Şekil 3’te gösterildiği gibi yukarıya doğru, pozitif bir şekilde, tüm taraflara olumlu hedefler sağlayıp, onları her türlü şiddet kaynağından uzak olarak birleştirmenin iyi planlanmış bir yolunu bularak dönüştürmektir. Şiddet öncesi aşaması için dört odak noktası vardır. Buna göre şiddet, şiddeti meşrulaştıran *şiddet-ksenli kültürlerde*; *şiddet-ksenli yapılarda* ve nefret aracılığıyla *şiddet-uygulayan aktörlerde* kökleşmiş olabilir. Nefretin ve şiddetin yükselme eğilimi; *empatiyi*, *şiddetsizlik* yaklaşımlarını ve *yaratıcılığı* daha da zorunlu hale getirmektedir (Galtung, Fischer, 2013: 63).

Kültür, yapı ve aktörler daha huzurlu bir hale getirilerek çatışma süreci yukarı, barış bölgesine doğru (bkz. Şekil 3) bükülmelidir. Yapısal şiddet, direkt şiddet kadar ya da ondan daha kötü olabilir. Yapısal şiddet durumunda insanlar ölür ya da sefalet içinde yaşamaya çalışır. Çünkü onlar; politik olarak bastırılmış, ekonomik olarak sömürülmüş ve özgürlüklerinden mahrum bırakılmıştır. Yapısal şiddet için, gelmekte olan direkt şiddetin ‘erken uyarıcısı’ denilebilir. Direkt şiddet ise, şiddetli aktörler tarafından sömürülen, katlanılmaz yapısal ve kültürel durumların ‘geç kalınmış uyarısı’ olarak görülebilir. Bu bakış açısı, kalkınma ile alakalı farklı bir perspektif sunar. Geleneksel bakış açısı; kalkınmış ülkeler modelini daha az gelişmiş ülkeler üzerinde kullanır, farkları görür ve az gelişmiş ülkelerin açıklarını bulur. Bu açıklar, ancak para ile kapatılır. Kendi kazançları, hibe ya da borç ile daha gelişmiş olmak için kalkınmış ülkelere ithalat yapılır. İthalat, açıkları azaltabilir ama bu nihai bir çözüm olamaz. Her ithalat bazıları için daha çok kaynak, bazıları için ise daha azı anlamına gelir. Kültürdeki ve yapıdaki dikkatsizlikler yüzünden çatışmalar artar ve sonrasında gelen uyuşmazlıklar ve muhtemel şiddet, ithalat ile elde edilmiş olan ürünlerden daha fazlasını kaybettirir. Aslında kalkınma ya da gelişmişlik, çatışmayı dönüştürme kapasitesini inşa etmek anlamına gelir. Kültürel şiddet; empati, şiddetsizlik ve yaratıcılık ile çatışmalarla nasıl mücadele edileceğine katkı yaparak, şiddetten arındırılarak ve şiddeti yüceltmeyerek azaltılabilir. Elbette ki bu, ekonomik kalkınmanın bir yedeği olarak görülemez. Ancak, kültürel ve yapısal olarak yeniden inşa edilmiş bir toplum, bir süre sonra daha anlamlı bir ekonomik kalkınmaya hazır hale gelir. Daha kökleşmiş ve milyonların geçimini sağlayan projeler sunabilir.

Böylece birinci aşama olan şiddet öncesi, üç temel unsuru (3R) içerir: çözüm (*resolution*), yeniden inşa (*reconstruction*), uzlaşma (*reconciliation*) (Galtung, Fischer, 2013: 64-65).

Şiddet öncesi dönemde gerekli tedbirlerin alınmaması sonucunda, Şekil 4'te gösterilen şiddet sarmalının *şiddet anı* safhasına geçilir. Şiddet anında birincil görev, şiddeti durdurmaktır. Yani görünürdeki şiddetin, örneğin savaşın, ateşkes ile durdurulması ilk görevdir. Çünkü bu şiddet, esas çatışmayı daha da zorlu hale getirir ve kendi başına da kötüdür. Bu şiddet sarmalında, insanın neden birinci aşamadan (şiddet öncesi) ikinci aşamaya (şiddet anı) geçtiğinin düşünülmesi gerekmektedir. Bu soruya verilebilecek birinci cevap, esas olan kök çatışma içerisinde saklıdır. Çatışan bir taraf, şiddeti kendi amaçlarını gerçekleştirebilmek hedefiyle, diğer taraf(lar)ı güçsüz kılmak için kullanır. Öyleyse birinci aşamadan ikinci aşamaya geçişin nedenlerinden biri tarafların bu amacıdır. İkinci cevap da yine esas kök çatışma içerisinde yer alan saldırganlığa ve şiddete sevk eder. Üçüncü cevap ise, yayılan meta çatışmalar temelinde verilebilir. Taraflar bir çatışmayı; kazanarak onur ve şan sahibi olma veya kazanmasa bile yeterlilik gösterme ve itibarlı olma aracı olarak, bir fırsat gibi görür. Yani onur ve itibar getireceğini düşündükleri için çatışma anına geçiş yaparlar. Dördüncü ve son cevap da, yayılan meta çatışmalar içerisinde bulunur. İnsanlar şimdi ya da geçmişte mağdur oldukları şiddetin rövanşını almak için, bir intikam duygusuyla çatışma içerisine girer (Galtung, Fischer, 2013: 65).

Şekil 4. Şiddet sarmalı

Kaynak: Galtung, Fischer. (2013). *Johan Galtung Pioneer of Peace Research*. SpringerBriefs on Pioneers in Science and Practise 5. DOI: 10.10007/978-3-642-32481-9_3. s. 63-69. Şekil: Zehra Aydın

Galtung'a (2013: 66) göre şiddet, potansiyel olarak her zaman vardır ancak, bu potansiyel şu durumlarda aktive olur: Hayal kırıklığının ve engellenmişlik halinin olduğu temel bir çatışmanın; empati, şiddetsizlik ve bir neticeye ulaşmak amaçlı yaratıcılık yöntemleri kullanılmaksızın ihmal edildiği durumlar. Kültürün, şiddeti, kazanmak ve onur sahibi olmak için ya da bir şiddetin karşılığı, rövanşı olarak meşrulaştırdığı durumlar. Sonuç olarak, temel çatışmalar tıpkı bir yaralanma gibi ihmal edilemez ve şiddet meşrulaştırılmaz. Yine de şiddet, dünyada hiçbir insanın kalmaması hali haricinde, ilanihaye son bulmaz. Şiddet, şunların bitirilmesi ile azaltılır:

- Yıkım araçları (teçhizat/silahlar, siber savaş yazılımları/insanlar)
- Yıkım hedefleri (materyal ve insan)
- Yok etme istekliliği (burada kastedilen mücadele ruhundan ziyade tikslenme duygusu)
- Kazanma umudu; tüm taraflar kazanacağını öngörür.

Bu dört madde, aynı zamanda şiddetin sonlandırılması için dört yöntem sunar. Birincisi, silah ve paralı asker ambargoları uygulanmalıdır. İkincisi, yıkım hedefleri hareketlendirilmeli ve bu bölgelerdeki insanlar boşaltılmalıdır. Üçüncü yöntem ise,

şiddetin görünür ve görünmez tüm sonuçlarını netleştirerek, savaşçıları demoralize etmek ve onları bu noktada muhalif olmaya ikna etmektir. Dördüncü yöntem, tüm taraflara sarmal şiddetin bir gerekliliği olarak, uzun vadede kaybedeceklerini göstermektir. Bunlara ek olarak, beşinci bir ihtimal olarak, taraflar arasında arabuluculuk yöntemi de vardır. İstenilen barışçıl araçlar ile barış ise, BM Şartı'nın VII. bölümü altında değil, ancak VI. bölümü altında bir değerlendirme yapılabilir. VI. bölüm altında, barışı koruma operasyonları önerilir. Bunlar; uzman görüşleri ile geliştirilir ve sadece askeri fikirleri ve şiddet araçlarını değil, polis becerilerini, şiddetsizlik becerilerini ve arabuluculuk kapasitesini de içerir. Barışı koruma; çözüm, yeniden inşa ve uzlaşmayı (3R) da kapsamalıdır.

Şiddet sarmalının üçüncü ve son aşaması, şiddet sonrasıdır. Şiddet sonrası gelen rahatlama; insanları, görünmeyen uzun ömürlü şiddet sonuçlarına (travmalar, zafer elde etme ve rövanş alma istekleri gibi) karşı ve kültürün, yapının ve aktörlerin nasıl daha da şiddetli olabileceklerini görmeleri noktasında körleştirebilir. Bu aşamadaki görev, şiddet öncesinde olandan çok daha zorlu ve karmaşıktır. Şiddetten sonra yeniden inşa etme, yaraları rehabilite etme, maddi hasarları onarma görevleri çok zor olabilir. Yayılmış meta çatışmaları çözmek için; yeniden inşa etmek ve sonsuza kadar ertelenmiş ya da unutulmuş, altta yatan temel çatışmaları çözmek, son derece güçtür. Bu aşamada barışın sağlanabilmesi için (uyuşmazlığın türüne uygun olarak icra edilecek olan) yüklenilmesi gereken zorlu görevler şunlardır:

- Şiddetten sonra *yeniden inşa*
- *Rehabilitasyon*: travma ve toplu yas yaklaşımları
- *Yeniden yapılandırma*: kalkınma yaklaşımları
- *Yeniden kültürlenme*: barış kültürü yaklaşımı
- Şiddetten sonra *uzlaş*
- *Onarım/eski durumuna dönme* yaklaşımı
- *Özür/affetme* yaklaşımı
- *Teolojik tövbe* yaklaşımı
- *Yasal ceza* yaklaşımı
- *Kader* yaklaşımı
- *Tarihsel/gerçek* kabul yaklaşımı

- *Tiyatral/yeniden yaşama* yaklaşımı
- *Ortak kader/şifa* yaklaşımı
- *Ortak yeniden inşa* yaklaşımı
- *Ortak çatışma çözümleri* yaklaşımı

Dünya sistemi, bu görevlerin birçoğu için eksik donatılmış bir haldedir. Şiddet için icrai sonuçlar mevcuttur; ancak bunlar, şiddeti geri alamaz. Bunun neden bu kadar önemli olduğunun basit bir sebebi vardır. Aslında ‘şiddet sonrası’ ifadesi çok iyimser kalmaktadır. Temel çatışmaların kökleriyle alakalı hiçbir tedavi uygulanmaz ve çatışma dönüştürülmezse, son gerçekleşen görünür şiddetin de izleri artık bilinç düzeyinden bilinçaltına geçtiğinde, şiddet kendini yeniden üretir. Böylece ‘şiddet sonrası’ kolaylıkla ‘şiddet öncesine’ dönüşür (Galtung, Fischer, 2013: 67).

2.1.2.2. Transcend yaklaşımı

Johan Galtung’un, literatüre en büyük katkılarından biri Transcend, Türkçe karşılığı ile, Aşkılık teorisidir. Bu tezde, ‘aşkılık’ ifadesinin tam olarak ‘Transcend’ ile kastedileni verememesi sebebiyle, kavramın İngilizce aslına sadık kalınmaktadır. Çatışmanın dönüştürülmesi için üretilmiş bu yaklaşımı, uluslararası hukukta ve çatışma çözümlerinde kullanılan diğer yöntemlerden ayıran beş temel özellik sayılabilir.

İlk olarak, Transcend yaklaşımı; güvenliğe değil, barışa ve dolayısıyla taraflar arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bu yaklaşım ile, birbirleri ile uyumlu hedefler, her zamankinden daha yüksek düzeyde barışa yöneltilir. Uyumsuz hedefler dolayısıyla ortaya çıkan çatışmaların ise, barışçıl bir şekilde ele alınması sağlanır. Uluslararası hukukta ve sistemde, ‘güvenlik’ yaklaşımı hala hakim durumdadır. Bu durum, Birleşmiş Milletler *Güvenlik* Konseyi’nde de baskın olarak görülmektedir. Konsey, bazı tarafları, engellenmesi ve bastırılması gereken tehditler olarak görür. Bu bakış açısı sebebiyle, bahsi geçen taraflarla ilişkileri geliştirme temelinde hareket etmez. İkincisi, Transcend yaklaşımı diğer yöntemlerden farklı olarak; barışın, taraflar arasındaki çatışmanın dönüştürülmesine bağlı olduğunu ve barışın tersi olan şiddetin, dönüştürülmemiş çatışmaların sonucu olduğunu varsayar. Ancak, kastedilen çatışmanın dönüştürülmesi de, yine barışçıl yöntemler ile gerçekleştirilir. Nitekim

barışçıl yöntemlerin kullanılmamasının, gelecekteki şiddetlerin tohumunu ekmek olduğu ve durumu daha da kötü hale getireceği bilinmektedir. Üçüncü olarak Transcend teorisi; çatışmaların dönüştürülebilmesi için, taraflardan ya da sorunun kendisinden aşkın olan, yeni bir gerçekliğe ihtiyaç olduğu fikrini benimsemiştir. Örneğin Avrupa Konseyi gibi yeni bir gerçeklik oluşturularak, üye devletlerden ya da aralarındaki sorundan çok daha üstte, aşkın bir realite ortaya konur. Böylece taraflar, birlikte yaşamayı ve hatta beraberce gelişmeyi öğrenir. Dördüncüsü, uluslararası hukuktaki klasik arabuluculuk, tüm tarafları müzakere etmek ve uzlaşma için bir araya getirirken; Transcend yaklaşımı, bir defada bir taraf ile başlar ve derin diyalog içerisinde, yeni bir gerçekliğin ortak bir şekilde inşası için araştırmalar yapılır. Bu aşama tamamlandıktan sonra klasik yaklaşımlarda olduğu gibi, kolaylaştırıcı bir yönetici ile müzakere için bir araya gelinir. Beşinci olarak, Transcend yaklaşımı, arabuluculuktan daha fazlasıdır. Çatışma ve barış ile ilgili dinamik süreci kapsayan, bütüncül bir yaklaşımdır (Galtung, 2007: 14).

Öyleyse şiddet ve barış için, bir çatışmanın dönüştürülmesi modelinden ne beklenmelidir? Aslında bu, bireysel veya toplu bir hastalığın şifası için, tıptan beklenilen ile aynıdır. Bu süreç, sanki bir hastalık tedavi ediliyormuş gibi düşünülebilir. Öyleyse bir barış modelinden; öncelikle çatışmayı teşhis etmesi, hastalığın yani sorunun türünü, durumunu ve sebeplerini tahlil etmesi, hastalığın sonucunda neler olabileceğinin tahmin edilmesi için doğal tarihini araştırması, şartları ve sebepleri ortaya koyması, kabul edilemez (ölüm gibi) sonuçların önlenmesi için yeterli ve gerekli terapi yöntemlerini sunması beklenir. Ayrıca hastalığın (barışa engel olan tüm durumlar) tedavi edilmesi, rahatlama, iyileşmesi ve mümkünse bunun dışsal faktörlerle değil de hastanın kendi otonom sistemiyle yapılması beklenir. Yani bu model; barışın, tarafların kendi çaba ve isteği ile, dayatılmadan getirilmesini temin etmelidir. Böylece bir çatışmanın teşhisi için geçmişe; neticelerinin ne olacağını tahmin için ve çözümünü getirecek terapi yöntemlerinin bulunması için ise geleceğe bakılmalıdır. Teşhisin konulabilmesi ve neticelerin tahmini için, bir tanıya; terapi için yani iyileştirici olmak ve barışı getirmek için ise, bir reçeteye ihtiyaç duyulur. Aynı zamanda geçmişin karşı olgusal terapisine de ihtiyaç vardır. Yani, ‘Geçmişte sürecin durdurulması ya da yumuşatılması için ne yapılabilirdi?’ sorusunun cevabının aranması gerekir. Bu

süreçte geniş bir düşünce, konuşma ve eylem, bilgi ve beceri yelpazesine ihtiyaç duyulur. Bu anlamda evrenselleştirilebilir genel yönler, aynı türden vakaların ortak noktası olarak değerlendirilirken; herhangi bir hastalığın yani çatışmanın diğer özel, spesifik yönleri ise kendi bağlamı içerisinde ele alınır. Tıpkı tıbbi bir hastalığın daha iyi anlaşılabilmesi için sorulan sorular gibi, bir çatışma ya da şiddet olayı için de sorular sorulmalıdır. Şiddet, kasti incitme ve zarardan önce ne olmuştu? Saldırıdan önce içsel ve dışsal olarak, Öze ve Ötekine karşı nefret var mıydı? Şiddetten önce olan şey kutuplaşmadır. Kutuplaşma ile Öteki canavarlaştırılır ve insanlık dışı ilan edilir. Peki, kutuplaşmadan öncesi nedir? Engellenmişlik ve hayal kırıklığı. Engellenmişlik ve hayal kırıklığı hissi ise, tarafların karşılıklı uyuşmayan amaçları neticesinde, bir veya daha çok tarafın bu amaçları gerçekleştirememesinden gelmektedir. Uyumsuz amaçlara sahip Öz ve Ötekinin olduğu durumlar çatışmadır. Daha açık olarak engellenmişlik; sorunlu birey, millet, devlet gibi aktörlerden ziyade, sorunlu ilişkilerden, dönüştürülmemiş çatışmalardan doğar. Eğer çatışma = uyuşmayan amaçlar ise, bu amaçlar nereden gelir? Bu sorunun cevabı, üç geniş kategoride tanımlanabilir: doğadan, kültürden ve yapıdan. Bunu bir tablo (Tablo 1) üzerinde ayrıntılı görmek faydalı olacaktır (Galtung, 2007: 15-16).

Tablo 1’de bir çatışmanın tespiti (tanı) ve muhtemel sonuçları (tahmin) gösterilmekte ve bunlar için terapi adı altında çözüm yöntemleri sunulmaktadır. Bu çözüm yöntemleri, çatışmanın dönüştürülmesi için barışçıl usullerdir. Buna göre; hiçbir müdahale (yani bir terapi yöntemi) olmaksızın, sekiz temel tanı ve tahmin durumu vardır. Bu sekiz hal için, araştırılması gereken, yine sekiz alan ve beraberinde terapi yöntemleri geliştirilmiştir. Tanı ve tahminin yapılacağı üç boyut; içsel, dışsal ve iç ve dış arasında kalan boyutlar olarak belirlenmiştir. İçsel boyutta *kültür*, dolayısıyla *tutumlar*; dışsal boyutta *doğa* ve buna bağlı olarak *davranışlar*; üçüncü boyutta hem içsel hem dışsal olan *yapı* ve içerisindeki *uyuşmazlıklar* ele alınmıştır.

Tablo 2. Barışçıl yöntemlerle çatışmanın dönüştürülmesi: Transcend modeli

Müdahale Olmadan Tanı ve Tahmin	I. İç Anlatı: Tanı – Tahmin	II. Dışsal Anlatı: Tanı – Tahmin	III. İçsel ve Dışsal Arasında: Tanı – Tahmin	IV. Müdahaleler: Negatif sonuçların önlenmesi
T A N I	1) Bağlam	Kültür	Doğa	Yapı
	2) Derin ABC üçgeni (tutum-davranış-uyuşmazlık)	Derin Tutumlar = derin kültür = kolektif bilinçaltı - kültürel şiddet	Derin Davranışlar = derin doğa = temel ihtiyaçlar - doğa/direkt şiddet	Derin Uyuşmazlıklar = derin yapı = alt yapı - yapısal şiddet
	3) Amaç üretimi	Değerler (Aktörler): Aktör çatışması	Amaçlar - uyumlu - kayıtsız - uyumsuz	Çıkarlar (taraf): Yapısal çatışma
	4) Çatışma Yüzeysel ABC üçgeni	Tutum (meta çatışma) Empati KABUL EDİLEBİLİRLİK	Davranış (meta çatışma) Şiddetsizlik +ŞİDDETİN OLMAMASI	Uyuşmazlık (kök-çatışma) Yaratıcılık +SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
T A H M İ N	5) Birinci dereceden sonuçlar	Engellenmişlik Negatif - bilinç -duygular	Engellenmişlik Negatif - konuşma - davranış	Alakasızlık Düşük katılım
	6) İkinci dereceden sonuçlar	Kutuplaşma İnsan dışılaştırma Tutumsal kutuplaşma	Kutuplaşma İnsan dışılaştırma Davranışsal kutuplaşma	Kutuplaşmış yapı: İki blok, Soğuk Savaş
	7) Üçüncü dereceden sonuçlar	Saldırganlık Nefretin artması: Öz yıkım	Saldırganlık Şiddetin artması: Ötekini yıkma	Kendi kendini sağlayan şiddet kısır döngüsü: Sıcak Savaş
	8) Temel sonuçlar	Öz travma İyileşme ve kapanma	Ötekinde travma İyileşme ve kapanma	Yıkım Dikey Yokluk
	9)Kısır döngülerin üretimi	Savaş kültürü: Kazananın amacı: Daha çok zafer Kaybedenin amacı: Rövanş, intikam	Savaş davranışı: -Saldırgan konuşmalar -Jestler -Davranışlar	Savaş yapısı: -Dikey -Sadakat ile doldurulmuş
T E R A P İ				

Kaynak: Galtung, J. (2007). Peace By Peaceful Conflict Trasformation - The Transcend Approach. *Handbook Of Peace And Conflict Studies*. C. Webel ve J. Galtung (Editörler). Çev. Zehra Aydın. s.17.

Bir çatışma ilk olarak, derin ABC üçgeni olarak tanımlanan, tutum (*Attitude*), davranış (*Behaviour*) ve uyumsuzluklar (*Contradiction*) bağlamında gerçekleşebilir. Bu durumda kültürel anlamda, toplumun derin tutumları, derin kültürü ve kolektif bilinçaltı devreye girerek, kültürel şiddeti meydana getirir. Freud'a göre derin tutumlar, bireysel bilinçaltından doğarken; Jung'a göre kolektif bilinçaltı kaynaklıdır. Galtung ise derin tutumları, bireysel ve kolektif bilinçaltının toplamı olarak değerlendirmektedir. Derin kültür, çatışmalardaki tutumu ve davranışları belirleyicidir. Nitekim bir çatışmayı meydana getiren de; derin tutumlar, derin davranışlar ve derin uyumsuzluklardır (Galtung, 2004: 145-147). Yine bu üçgen kaynaklı çatışmaların doğa boyutunda, derin davranışlar etkilidir. Bu davranışlar; gerek doğanın, yaratılışın etkisiyle, gerekse insanın ya da toplumların temel ihtiyaçlarının karşılanma düzeyine bağlı olarak şekil alır. Bu ihtiyaçların karşılanmaması durumunda ise, ihtiyaçlarından noksan bırakılmış kimseler direkt şiddet ile tepkilerini gösterir. Bunun yapıdaki tezahürü ise, derin uyumsuzluklardır. Derin ve altta kalmış yapısal bozukluklar da yapısal şiddeti meydana getirir. Bu üç alanda gerçekleşen kültürel, direkt ve yapısal şiddetin olduğu durumlarda; ihtiyaçlar, haklar, kişilerin, toplumların ya da devletlerin itibar hakkı, memnuniyet düzeyi araştırılmıdır. Bu araştırmalar neticesinde terapi yöntemi olarak, *barış kültürü* ve *barış yapısı* inşa edilmeye çalışılmalıdır.

İkinci olarak, amaç üretimi ile ilgili bir tanı konulabilir. Bu durumda kültürel anlamda aktörlerin değerlerinde bir uyumsuzluk, yani aktör çatışması söz konusu olabilir. Doğa boyutunda; aktörlerin amaçları uyumlu, uyumsuz ya da birbirlerine karşı kayıtsız olabilir. Yapı boyutunda ise tarafların çıkarları dâhil edilir ve bu kez yapısal çatışma ortaya çıkabilir. Sorunun kökünün bu şekilde olduğu durumlarda, terapi yani çözüm yöntemleri; *amaçların sınırlandırılması* ve *sonuçların analiz* edilmesidir.

Üçüncü olarak çatışmanın, yüzeysel anlamda ABC üçgeni odağında ortaya çıktığı tanısı konulabilir. Böyle bir durumda içsel olarak kişilerin, milletlerin ya da devletlerin tutumları; meta çatışma olarak adlandırılan, yayılan bir çatışmaya evrilebilme potansiyeline sahiptir. Bu noktada aktörlerin *empati* tutumunu benimseyerek, diğer tarafları *kabul edilebilirlik* temelinde algılamalıdır. Dışsal olarak benimsenen davranışlar da aynı şekilde yayılan meta bir çatışmaya dönüşebilir. Bu

noktada, *şiddetsizlik* davranış biçiminin uygulanması gerekir. Yapısal olarak ortaya çıkacak uyuşmazlıklar ise, çatışmaların kökünü oluşturur ki, bu da kısır döngünün süreceği anlamına gelir. Bu uyuşmazlığın da kökleşmemesi ve çatışmaların çözümü için, *yaratıcılık* kullanılarak *sürdürülebilirlik* sağlanmalıdır. İlgili çatışma türünün terapisi ise, *arabuluculuk* ve sorunların ve kişilerin *haritalandırıldığı*, amaçların yasal düzleme taşınabilmesi için *meşrulaştırıldığı* (burada kastedilen kötü bir amacın iyiymiş gibi gösterilmesi değildir) ve taraflar arasında bir *köprünün kurulduğu*, *dialog* yöntemleridir. Böylece kültürel kabul edilebilirlik, davranışsal şiddetsizlik ve yapısal sürdürülebilirlik ile çözüme ulaşılır.

Tüm bu tanılara, yukarıda bahsedilen uygun terapiler ile müdahale edilmemesi durumunda ortaya çıkabilecek beş temel sonuç tahmin edilmektedir. İlk olarak; içsel anlamda aktörlerde, temel ihtiyaçlarının karşılanmaması veya amaçlarını gerçekleştirememelerinden kaynaklanan bir engellenmişlik hissi ya da hayal kırıklığı, beraberinde kültürde negatif bilinç ve duyguların hâkim olması hali vuku bulur. Bu engellenmişliğin dışavurumu ise, negatif konuşmalar ve davranışlardır. Yapıya karşı alakasızlık ve düşük katılım da yine bu durumun tezahürüdür. Bu ilk sonucun baş gösterdiği evrede, hemen *öfkenin dönüştürülmesi* ve *öfke kontrolü* yöntemleri ile müdahale edilerek çatışmanın dönüştürülmesi sağlanabilir.

İlk sonuçlar ortaya çıktığında, ilgili terapi yöntemlerinin uygulanmaması halinde, ikincil sonuçlar da görülmeye başlar. İçsel olarak kutuplaşmış, Ötekinin insan dışı ilan edildiği, tutumsal kutuplaşmanın olduğu bir kültür benimsenir. Dışsal olarak da bu kutuplaşma ve insan dışı ilan etme durumu, davranışsal boyuta taşınır. Nihayetinde tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi iki bloklu, kutuplaşmış bir yapı meydana gelir. Bu ikinci sonuç ortaya çıktığında terapi olarak; *barış inşası*, *kutuplaşmanın ortadan kaldırılması*, *insanileştirme* yöntemleriyle ilgili gerekli araştırmalar yapılarak uygulamaya konulmalıdır.

Bunların da tatbik edilmemesi halinde, üçüncül sonuçlar baş gösterir. Saldırgan ve nefretin arttığı kültür ve dışsal durum oluşur. Bu, içsel olarak Öz yıkıma sebep olurken, davranışsal olarak Ötekinin yıkımına yol açar. Yapıda ise, kendi kendine hareket edebilen bir şiddet kısır döngüsü oluşarak, sıcak savaş hali başlar. Bu şiddet döngüsüne, acilen şiddetin durdurulması ve müdahalenin şiddet dışı yöntemlerle

yapılması anlamında, *şiddetsizlik* ve *yumuşak barışı koruma (soft peacekeeping)* güçleri ile müdahale edilmelidir.

Tüm bu tanısı konulan çatışmaların temel sonuçları ise; içte Özün travmaları, dışta Ötekinin travmalarıdır. Yapısal olarak yıkım, toplumsal sınıflar veya devletler arasında dikey ilişkiler veya yapının tamamen ortadan kalkmasıdır. Bu aşamada; *arabuluculuk* yöntemleri ile geçmişin unutulup, geleceğin beraber inşa edilmesi için çalışılması gerekmektedir.

Son olarak kısır bir döngü üretimi başlayabilir. Böylece içsel olarak; kazananın daha çok zaferi, kaybedenin rövanşını almayı amaçladığı bir savaş kültürü hâkim olur. Dışsal olarak toplumda ya da sistemde; saldırgan konuşmaların, jestlerin ve eylemlerin olduğu savaş davranışları, sıradanlaşarak normalleşir. Neticesinde, bir savaş yapısı inşa edilir. Bu yapının üyeleri sadakat temelinde belirlenir ve aralarında son derece dikey bir ilişki vardır. Kısır şiddet döngüsü üretiminin terapisi ise, kendi *kendine hareket edebilen erdemli³ barış döngüsüdür.*

Uyuşmazlıklar ve çatışmalar, barış araştırmalarının alanının genişletilebilmesi ve özelde uluslararası sistemin barışçıl inşası için bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu uyuşmazlık ve çatışmalar; barış çalışmalarının, yeni ve uygulanabilir gerçekler yaratmasının önünü açan zorluklardır. Öyleyse, çatışma = krizler + fırsatlar, şeklinde formül edilebilir. (Galtung, 2007: 19). Yukarıda ismen bahsedilen terapi yöntemlerinin ayrıntılı anlatımına geçmeden önce, çatışmaların barışçıl dönüşümüne ve mevcut uluslararası sistemdeki duruma ilişkin değinilmesi gereken bazı noktalar vardır.

Galtung (2007: 21), bir çatışmanın dönüştürülebilmesi için en talihsiz ve barış için en şanslı sayılabilecek, derin kültür tertiplerini sıralamıştır. En talihsiz derin kültürler şöyledir:

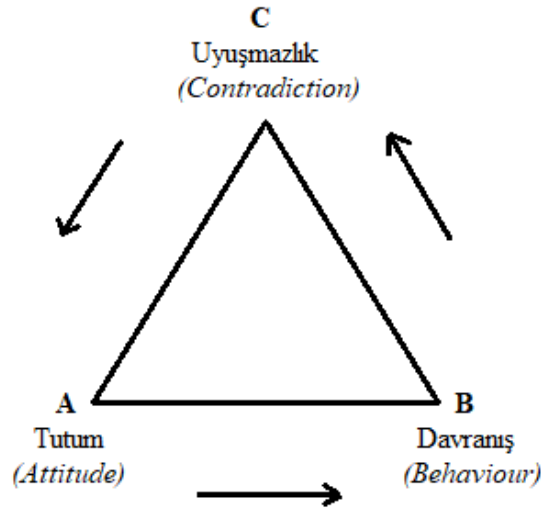
- Uyuşmazlıklara mutlak bakış açısının olduğu;
- Birkaç aktöre, amaca ve tümünden gelimci bir yaklaşıma odaklanılan;
- Özün (kendi) Tanrı temelinde, Ötekinin ise şeytan temelinde tanımlandığı;

³ Galtung şiddetli kısır döngüden, erdemli barış döngüsüne geçişi anlatırken; İngilizcedeki kısır anlamındaki 'vicious' ile erdemli anlamındaki 'virtuous' kelimelerinin ses benzerliğinden faydalanmıştır (Yazarın notu).

- Sıradan insanlardan çok, ‘savaş kahramanları’ ya da ‘barış azizlerinin’ olduğu;
- Ötekinin; insanlık dışı, kötü, barbar ya da çevre (*periphery*) olarak görüldüğü;
- Dünyaya; Öz (kendi) ve tüm geri kalanlara da Öteki şeklinde dualistik bakılan;
- Zamanın, krize doğru hareket eden bir şekilde algılandığı; kültürlerdir.

Barış için en şanslı derin kültürler ise şöyledir:

- Uyuşmazlıkların değişken olarak görüldüğü;
- Çatışma oluşumuna bütüncül ve mantıklı bakışın olduğu;
- Şeytan ilan edilen kimsenin olmadığı, biricik bir medeniyetin olduğu;
- Halkın çatışmaları dönüştürebildiği bir medeniyetin olduğu;
- Tüm insanları Özün bir parçası olarak tanımlayan bir medeniyetin olduğu;
- Öz-Öteki ikiliği olmayan bir medeniyetin olduğu,
- Salınımlı bir zaman kozmolojisi⁴ algısı olan bir medeniyetin olduğu kültürlerdir.

Şekil 5. ABC üçgeni

Kaynak: Ramsbotham O., Woodhouse T. ve Miall H. (2011). *Contemporary Conflict Resolution*. (3. Baskı). Cambridge: Polity Press. Çev. Zehra Aydın. s.10.

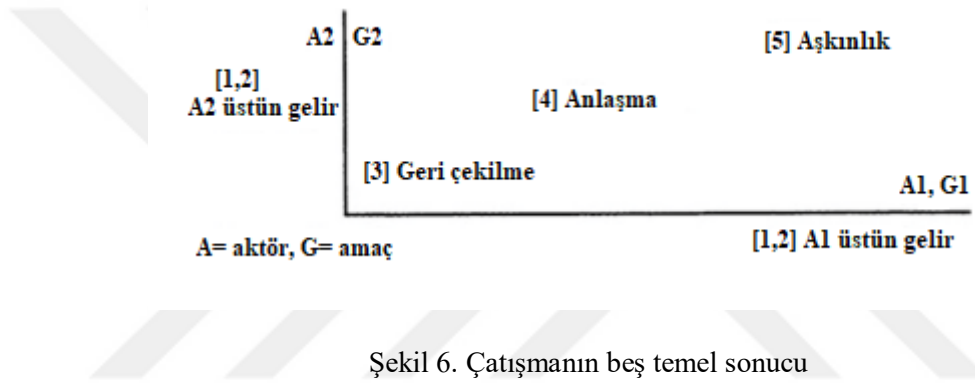
⁴ İlerlemeci, doğrusal ve kötü geçmişin bugüne taşındığı zaman algısının olmadığı zaman algısı.

Daha önce de bahsedildiği üzere bir çatışma; tutumlar, davranışlar ve uyuşmazlıklardan meydana gelir. Şekil 5'te gösterilen ABC üçgeninde, bir çatışmayı meydana getiren bu üç unsur gösterilmektedir. Bu unsurların birbirlerini etkileme sırası genellikle; uyuşmazlık (C), tutum (A) ve davranış (B) şeklinde olsa da, deneysel olarak diğer kombinasyonlar da mümkündür. 'Çatışma = uyuşmazlıklar + tutumlar + davranışlar' formülünde, en büyük rol uyuşmazlıklarıdır. Uyuşmazlıklar (C), çatışmaların köküdür ve tutumlar (A) ve davranışlara (B) oranla, meta (yayılan) çatışmanın oluşmasında daha etkindir. Ancak ana akım Anglo-Amerikan yaklaşımlar B merkezli davranışsalıcıdır ve bunlar, 'şiddetli davranışlarla' ilgili olarak sıklıkla 'şiddet' ve 'çatışma' kavramlarını aynı anlamda kullanır. Oysa sadece sık sık kullandığımız 'şiddetli çatışma' ifadesi bile, şiddet ve çatışmanın birbirlerinden farklı iki kavram olduğunu göstermektedir. Şayet çatışma, şiddete eşit görülürse; şiddetin başlaması ve ateşkes arasına sıkıştırılmış bir değerlendirme yapılır. Buna, 'barışın, şiddetin olmaması durumu' olduğu kabulü de eklenirse; şiddetten önce barışın olduğu ve şiddetten sonra da barış olacağı ima edilir. Bu, barış çalışmalarını, şiddeti kontrol etme çalışmaları haline getirir. Böylece davranışsalıcı indirgemecilik, kolaylıkla politik bir felakete dönüşür (Galtung, 2007: 22).

Davranışsalıcılık, insanın dışına odaklanır. Araştırmacılar; mevsimlere, iklimlere varıncaya kadar her türlü dışsal faktör olan sebeplerin, sonuçların, koşulların, etkilerin şiddet olayları ile arasındaki iletişimini tanımlar, ancak insanın içsel gerçekliğini inceleyemez. Örneğin hırs, tutum(A); dert ya da sorun ise, ilişkisel olmaları sebebiyle uyuşmazlık merkezlidir. Uyuşmazlıkların ana unsuru olan amaçlar ise; psikolojiktir ve akıl ve şiddet kontrolünü temel alır. Akıl ve şiddet kontrolünün başarısız olması, bir ülkenin saldırıya uğraması gibi vahim sonuçlara kadar yol açabilir. Davranışsalıcı indirgemecilikte, Özün aklı ve ruhu incelenmemiş bırakılır. Tutum (A) ve davranış (B) problemlerinin tamamı, Öteki aktörlere atfedilir. Böylece karşılıklı yerine, içine kapanık bir odak benimsenir. Dolayısıyla Öz ve Öteki ilişkisinde, uyuşmazlık (C) boyutu es geçilir. Bu anlamda, bütün indirgemeci yaklaşımların sorunlu olduğu söylenmelidir. Özün iyi, Ötekinin ise kötü olduğu algısı, 'güvenlik' problemlerini doğurur. Güvenlik çalışmaları ve güncel medya pratikleri; sadece A, sadece B ya da sadece C'ye odaklanılmasının sonucudur. Barış

ve çatışma çalışmaları ise A, B ve C'ye aynı anda odaklanmalıdır (Galtung, 2007: 22-23).

Terapi yöntemlerine geçmeden önce, Transcend yaklaşımının, bir çatışmanın olası sonuçları içerisinde nerede durduğu incelenmelidir. Şekil 6'da iki taraflı bir çatışmanın olası beş sonucu gösterilmiş ve çatışma Transcend yaklaşımı ile ele alınırsa, ortaya çıkacak sonuç da, aşkınlık (transcendence) [5] olarak gösterilmiştir. Şekilde A1 ve A2 çatışma taraflarını, G1 ve G2 de sırasıyla bu tarafların amaçlarını simgelemektedir.

Şekil 6. Çatışmanın beş temel sonucu

Kaynak: Galtung, J., Fischer D. (2013). Johan Galtung Pioneer of Peace Research. SpringerBriefs on Pioneers in Science and Practise 5. DOI: 10.1007/978-3-642-32481-9_3. Çev. Zehra Aydın. s.68.

Bu iki taraflı çatışmayı; A1, kendi amaçlarını (G1) tam olarak gerçekleştirip A2'nin amaçlarını (G2) tamamen yok sayarak kazanabilir [1]. Aynı kazanma durumu, A2 için de gerçekleşmiş olabilir [2]. Birinci ve ikinci hallerde; şiddetin eğilimi, bir tarafın üstün gelmesi yönündedir. Şiddet, bir tarafı bozguna uğratmak ve üstün gelmek için kullanılır. Diğer bir ihtimal ise, hem A1'in hem de A2'nin bu çatışmayı çözmek ya da alevlendirmek noktasında istekli davranmayıp geri çekilmesidir. Bu durumda her iki taraf da amaçlarını (G1, G2) gerçekleştiremez [3]. Geri çekilmek, zamanın henüz olgunlaşmadığını ima eder ve bu durumda statüko tercih edilir. Tarafların kısmen fedakârlık yaparak amaçlarının bir kısmını gerçekleştirerek, anlaşmaya varabildikleri bir sonuca varmaları da mümkündür [4]. Taraflar arasında

yapılan müzakereler, anlaşmaya eğilimlidir. Müzakere, bir tarafın amaçlarını dikte etmez ve uzlaşmayı sürdürmek için kullanılır. Nihayet, iki tarafın da amaçlarını tamamen gerçekleştirebildikleri, çatışmayı Transcend yaklaşımı ile çözerek, sorundan ve çözümden aşkın olan bir sonuca erişmeleri de mümkündür [5]. Taraflar ile diyaloglar, aşkınlığa yönelir ve aşkınlık yeni bir hali tanımlar. Çatışmayı aşmak için diyalog, bir süreç olarak kullanılır (Galtung, Fischer, 2013:68-69).

Tablo 2’de, çeşitli şiddetli içsel, dışsal ve yapısal durumların meydana getirdiği çatışma halleri ve bunları barışa sevk edici terapi yöntemleri gösterilmektedir. Buradaki her bir yaklaşım, kurulacak bir Barış Bakanlığının bölümlerini oluşturabilecek kapasitededir. Ancak ne yazık ki, hükümetler, güvenlik yaklaşımlarına odaklanmayı ve söylemlerini de bu yönde geliştirmeyi tercih etmektedir. Güvenlik yaklaşımı ve söylemi, aynı zamanda dünyadaki en savaşçı iki devlet olan ABD ve Birleşik Krallık tarafından da benimsenmiştir. Aşağıda anlatılacak olan barış görevleri (terapi yöntemleri), kolay değildir ve profesyonelce yapılmalıdır. Bu doğrultuda tıpkı tıp okulları gibi barış okulları da kurulmalı ve barış eğitimi verilmelidir (Galtung, 2007: 27).

Barış kültürünün, terapi yöntemi olarak uygulanması ihtiyacını doğuran birtakım sorun yaratan sebepler vardır. Bunların altında yatan problem; seçilmişlik, zafer, travma gibi sendromlar ve Dualizm, Maniheizm, Armageddon’da olduğu gibi güvenlik söyleminde birleşen, direkt ve yapısal şiddeti meşrulaştıran, çeşitli kolektif bilinçaltı unsurlarıdır. Bu durumda iki temel hedef çerçevesinde hareket edilmelidir. İlk olarak, barışa engel olan bu unsurlar, barışçıl araçlar ile reddedilmelidir. İkinci hedef ise, bilinçaltındaki barış kültürünün ön plana çıkarılarak hem bilinç düzeyinde hem de bilinçaltında barış kültürü inşa etmeye çalışmak olmalıdır. Buna örnek olarak da, ana akım dualizm, dikeylik ve dogmatizmin zıttı olan; doğru-yanlış, iyi-kötü, haklı-haksız gibi mutlakiyetçi bakışı azaltan ‘yin/yang’ düşüncesi; etkileşim yönteminin tercih edilmesi ve eşitlik anlamında ‘yataylık’; ve etkilerin gözlemlenmesi, ampirik kontrolün sağlanabilmesi, dogmatik olmayan şeylerin işe yarayıp yaramadığının denetlenebilmesi açısından ‘pragmatizm’ verilebilir. Bunlar, derin kültür çalışmalarıdır ve kültürel antropoloji, felsefe, düşünceler tarihi vs. olarak bilinir. Barış kültürünün inşasında en büyük araç, ‘barış eğitimidir’. Ancak insanlar, bunu mevcut okullarla ilişkilendirir ve bu okullardan mezun olduğunda gerekli

eđitimi aldđđını dűşűnűr. Ŗyleyse bu okulların, kazanan merkezli, gűvenlik sűylemlerine uygun eđitim vermemesi gerekir. Aynı řekilde, kazanan merkezli olmayan, gűvenlik sűylemini merkeze almayan, olayları űzűm merkezli barıř sűylemi içerisinde gűzlemleyen ve rapor eden ‘barıř gazeteciliđine’ de ihtiyaç vardır. Eđitim ve gazetecilik dıřında bir de kűltűrel evre unsuru vardır. Ŗzellikle toplumsal alanlarda, sokak isimlerinde, abidelerde, műzelerde, kamusal alandaki birçok yapıda, gűvenlik sűyleminin ve galibiyet-galip merkeziliđin etkileri gűrűlmektedir (Galtung, 2007: 28).

İkinci olarak bahsedilen terapi yűntemi ise *barıř inřasıdır*. Barıř inřasını gerektiren çatıřmaların temelinde yatan problem; yapılarda ve algısal psikolojide dondurulmuř, mental ve davranıřsal dualizmdir. İçsel dűnya, iyi ve kűtű, dolayısıyla iyi Ŗz ve kűtű Ŗtekinden oluřur. Dıřsal dűnya ise, pozitif etkileřimler ve negatif etkileřim veya etkileřimsizlik olarak iki blođa bűlűnműřtűr. Zihni kutuplařma, davranıřsal kutuplařmayı meřrulařtırır ve bu da zihni olanı pekiřtirir. Bu dualistik yapılar, bir sűre sonra artık Ŗtekinin insan olarak dahi algılanmamasına ve yok edilebilir, hatta yok edilmesi gereken nesneler olarak gűrűlmesine yol açar. Bu da ‘‘iyi Alman yoktur ama űlű Alman vardır’’ gibi sloganlarla meřrulařtırılır. Barıř inřası yűnteminin temel hedefi, kutuplařmayı gidermek ve insanileřtirmektir. Bűylece Ŗz ve Ŗteki hakkında daha fazla normal gűrűřlerin yayılması ve siyah-beyaz algısının, ‘grilerin de olduđu’ dűřűncesiyle deđiřtirilmesi sađlanır (Galtung, 2007:28).

űűncű terapi yűntemi *řiddetsizliktir*. řiddetsizliđin uygulanmasını gerektiren çatıřma durumlarının altında yatan problem, ‘řiddetin, řiddeti dođurması’ sorunsalıdır. Saldırıya karřı savunma, maruz kalınmıř travmaların rűvanřı, bunun űrnekleridir. řiddetsizlik yűntemi ile amaçlanan; acıyı azaltmak, mutluluđu artırmak, řiddetsiz araçları kullanarak řiddetsiz sonuçlar elde etmektir. Bu anlamda barıř, bir yoldur. Pratik olarak, řiddetsizlik, řiddet dűngűsűnű kırar. řiddet kullanımı reddedilir ve çatıřma yerine inřacı eylemler ile uđrařılır. řiddetsizlik aslında iki anlama sahiptir. Biri daha geniř kapsamlıdır, barıřçıl araçlar ile barıř olarak ifade edilen, tűm terapi yűntemleri ile eř anlıdır. Daha dar kapsamlı olan ise řiddetsizliđin, direkt řiddet eylemlerinden kaçınmak ve yapısal řiddete karřı durmak olarak gűrűlmesidir. řiddetsizliđin bu anlamında taraflar; polis gűzetimi, hapsedilme, yaralanma ve hatta űldűrűlme riskini alır. Buna rađmen yazmak, konuřmak, toplantılar yapmak, űzűm

sunmak, gösteri düzenlemek gibi klasik barış hareketlerini sürdürürler. Burada altta yatan felsefe; şiddete dönüşmeden şiddete hazır olmak ve herkesin yararı için şiddet döngüsünü kırmaktır. Bu üç taraflı bir şiddetsizliktir. Birinci taraf şiddetsizlik, yapısal şiddetin gücünü kırmak için tasarlanmıştır. Örneğin, ekonomik boykot yöntemi. İkinci taraf şiddetsizlik, istilaya karşı savunma olarak tasarlanmıştır. Örneğin, toplu sivil direniş yöntemi. Üçüncü taraf şiddetsizlik, roller arasında ve içinde tasarlanmıştır. Çatışmayı kolaylaştırmak için tarafları (mağdurların ve diğerlerinin olduğu bir biçimde) bir araya getirerek barışa ulaşmayı amaçlar (Galtung, 2007: 29-30).

Uzlaşma terapi yönteminin kullanılmasını gerektiren çatışmaların altında yatan sorun, travmalardır. Travmalar, toplumların hem fail hem kurbanlarında oluşmuş zihinsel, ruhsal ve bedensel yaraları kapsar. Uzlaşma ile amaçlanan; travmaları iyileştirmek ve bunlara son vermektir. Böylece her iki tarafın da paylaştığı bir duygu olduğu anlaşılır ve her ne kadar bu travmalar unutulmasa da arkada bırakılabilir bir hal alır. Yani inşacı eylemlerle özgürleşmek için, geçmişteki gerçek şiddet eylemleri politik gündemden kaldırılabilir. Taraflar bir kitabı kapatıp, yeni bir tanesini açmaya hazır hale gelir. Yukarıda bahsedilen altta yatan problem ve bu doğrultudaki amaçlar ile bağlantılı birtakım uygulamalar geliştirilebilir. Örneğin, tarafların uzlaşma için yaklaşımlarını sunabildiği ve tartışma için cesaretlendirildiği bir seminer. Bu diyalogların daha aşkın süreçlere açılması için, taraflar kendi içlerinde uzlaşmacı tutum benimsemelidir. Taraflar arasında daha derin düzeyde köprü kurulması gereken iki temel boşluk vardır. İlki, bilinç ve bilinçaltı arasındaki mesafedir. Bu boşlukta kurulacak bir köprü, hem failerin hem de kurbanların bilinçaltlarındaki derin travmaları her iki taraf için de bilinç düzeyine taşır ve uzlaştırıcı bir rol oynar. Bu anlamda uzlaşmanın bir parçası da tarafların yaptıklarının bilincinde olup kabullenmesidir (Shaka, 2010: 2). İkincisi, mağdurlar ve failer arasındaki boşluktur. Burada inşa edilecek köprü ise, mümkünse tarafları birbirlerine yaşam boyu bağlayacak ortak bir proje olmalıdır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi projeler buna örnek verilebilir. Bu örnekliklerde Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri tek bir çatı proje altında birleştirilmiştir. Uzlaşma yönteminde; uzlaştırıcının rolü, arabulucununkinden farklıdır. Arabulucu; daha bilişseldir, taraflara başarılı çatışma dönüşümlerinin birçok bilgisini sunar, yeni alanların açılmasında aydınlatıcıdır.

Uzlaştırıcı ise, daha duygusal bir iş yapar. Failleri ve mağdurları, kendilerini geçmişte tutsak eden travmalarını bırakmaları için cesaretlendirir. Uzlaşmaya bir çözüm önerisi olmadan katılan taraflar pasif kabul edilir ve diğerlerince kayda değer bulunmaz (Shaka, 2010: 1). Bu noktada arabuluculuk ve uzlaşma yöntemleri arasındaki kronolojik sıralama önemlidir. Arabuluculuk olmadan uzlaştırmanın sağlanmaya çalışılması, pasifize olmaya yol açabilir (Galtung, 2007: 30).

Bir diğer terapi yöntemi ise *erdemli döngüler yaratma* yöntemidir. Tüm bu terapilerin yapılması, direkt şiddetin yokluğunu sağlar. Yapı ve kültür üzerindeki çalışmalar ise; kasti olmayan, yavaş ama toplu acılara neden olan ekonomik, politik ve kültürel yapısal şiddetin ve direkt ve/veya yapısal şiddeti meşrulaştıran kültürel şiddetin yok olmasını sağlar. Direkt, yapısal ya da kültürel şiddetin ‘yokluğu’ ya da ‘olmayışı’ durumu, negatif barışa dâhildir. Bu, daha basit bir anlatım ile ortak bir yapı ve kültürün olmadığı, karşılıklı izolasyon halidir. Burada, pozitif barış eksiktir. Barışın tam anlamıyla sağlanabilmesi için Tablo 3’te de gösterilen, altı barış görevinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Birincisi, acıya neden olan direkt şiddetin; ikincisi, ekonomik eşitsizlik ya da Yahudiler ve Filistinli gettolar arasında olduğu gibi politik duvarlar yoluyla acı çekmeye yol açan yapıların; üçüncüsü, direkt ve/veya yapısal şiddeti meşrulaştıran kültürlerin ortadan kaldırılmasıdır. Dördüncüsü, direkt barışın; beşincisi, yapısal barışın; ve altıncısı ise, kültürel barışın inşa edilmesidir. Paylaşım; sürdürülebilir ekonomik eşitliğin ve siyasi eşitliğin, mütekabiliyetin, eşit hakların, fırsatların ve itibarın olduğu, ‘Öz için istenileni Ötekine de vermek’ gibi bazı şeylerin kendiliğinden gerçekleştiği yapılarda inşa edilir. Barış kültürünün olduğu böyle bir yapıda, bütün bu hakları ve eşitlikleri onaylayıp teşvik eden, kendi kendini kuvvetlendiren bir barış döngüsü oluşur. Görüldüğü gibi barış, bütünseldir. Yaygın kabul gören ‘barışın ateşkes olduğu’ ön kabulü, tüm barış süreci görevlerinin sadece altıda biridir (Galtung, 2007: 30-31).

Tablo 3. Barış: pozitif, negatif, direkt, yapısal, kültürel

	<i>Direkt barış (acıma, zarar verme)</i>	<i>Yapısal barış (acıma, zarar verme)</i>	<i>Kültürel barış (acıma/ zarar vermeyi meşrulaştırma)</i>
Negatif barış	[1] Yokluğu = ateşkes	[2] Yokluğu = sömürünün olmaması; ya da yapının olmaması= anomi	[3] Yokluğu = Meşrulaştırmanın olmaması; ya da kültürün olmaması = anomi
Pozitif barış	[4] Varlığı = işbirliği	[5] Varlığı = adalet, eşitlik	[6] Varlığı = Barış kültürü, diyalog
Barış	negatif + pozitif	negatif + pozitif	negatif + pozitif

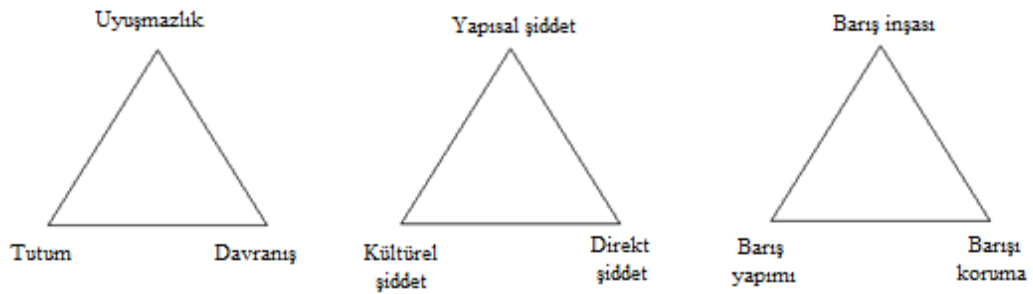
Kaynak: Galtung, J. (2007). Peace By Peaceful Conflict Trasformation - The Transcend Approach. *Handbook Of Peace And Conflict Studies*. C. Webel ve J. Galtung (Editörler). Çev. Zehra Aydın. s.31.

Buraya kadar bahsedilmemiş olan terapi yöntemleri; *araştırma, ihtiyaçların, hakların ve itibarın tatmini, amaçların sınırlandırılması ve öfke dönüşümüdür*. Böylece aslında toplamda on bir yöntemden bahsetmek mümkündür. Barış araştırmaları için en önemli nokta, barış eylemleri için yeni alanlar açmaktır. Bu, genellikle yeniden kavramsallaştırma ile yapılır. Örneğin, burada kullanılan tanı (*diagnosis*), tahmin (*prognosis*) ve terapi kavramları, sağlık çalışmaları içerisinde alınıp bu alana kazandırılmıştır. Tanı ve tahmin, açıkça geçmiş ve geleceğin betimleyicileridir. Tanı, veri temellidir ve yalnızca geçmişten veri elde edilebilir. Tahmin; veriden mahrumdur ve geleceğe yönelik bir projeksiyondur. Terapi ise; kuralcıdır, zihni araştırır. Bir reçete ya da geçmişin tedavisi gibidir. Arabulucu diyalog için, ‘Şu anda ne yapılabilir ve ne yapılmalı?’ sorularının sorulmasını sağlar. Diğer bir önemli nokta, ana akım güvenlik söylemi ve güncel barış-çatışma söylemleri tarafından meydana getirilmiş süreçlerin *araştırılmasıdır*. Bu araştırmada, ‘Bu savlar ya da mevcut uluslararası hukuk yöntemleri gerçekten işe yarıyor mu?’ sorusu sorulmalıdır (Galtung, 2007:31).

İhtiyaç-haklar-itibar ile ilgili en önemli nokta ise, onların barış için asgari gerekli şartlar olmasıdır. Bunların tatmin edilmesi, gelişme olarak tanımlanabilir. Ancak barış, gelişmek için bir ön koşuldur. Çünkü şiddet, (dolayısıyla barışın olmadığı haller) tüm ihtiyaçları aşağılar. Şiddet; öldürme sırasındaki yaşam mücadelesini,

savaşta yaralanma esnasındaki sağlığı, baskının olduğu bir yerdeki özgürlüğü ve müteakip bir istila içerisindeki yabancılaştırma sırasındaki kimliği aşağılar. Aydınlatılması gereken bir nokta da; temel ihtiyaçlarından mahrum bırakılan bir kişi, toplum ya da devletin öfkeli ve şiddetli olabileceği gerçeğidir. Bu aktörler aynı zamanda manipüle edilebilir, aşağılanabilir ve merhamet dilenir bir pozisyona gelebilir. Bu da, barışın önemli unsurlarından olan *itibarın* tatmin edilememesi durumudur. *Amaçların sınırlandırılması* ile çatışmaları önlemek hedeflenmektedir. Buna, devletlerin büyüme sınırları uyumsuzluğu iyi bir örnektir. Gandi'nin formülü olan 'herkesin ihtiyacına yetecek kadar var ama herkesin hırsları kadar yok' düsturu kullanılmalıdır. *Öfke kontrolü* ile, engellenmişlik hissi ve saldırganlık arasındaki bağlantının kesilmesi, en azından döngüyü geciktirmek için araya girmek amaçlanmaktadır. Öfke enerjisinin, daha yapıcı amaçlara kanalize edilerek dönüştürülmesi temel hedeftir. Tüm bu terapilerin uzun bir faturası vardır. Ancak bu faturada maliyet, para ile değil, zihni değerler ile ölçülür ve temel maliyet, bütün tarafların mütekabiliyeti ve eşitliği benimsemesidir (Galtung, 2007: 31-32).

'Barış' başlığını ayrıntılandırmadan önce, Galtung'un 1960'lardan bu yana geliştirmekte olduğu çatışma, şiddet ve barış üçgenlerine bütüncül olarak bakmak faydalı görülmektedir.

Şekil 7. Galtung'un çatışma, şiddet ve barış modelleri

Kaynak: Ramsbotham O., Woodhouse T. ve Miall H. (2011). *Contemporary Conflict Resolution*. (3. Baskı). Cambridge: Polity Press. Çev. Zehra Aydın. s.10.

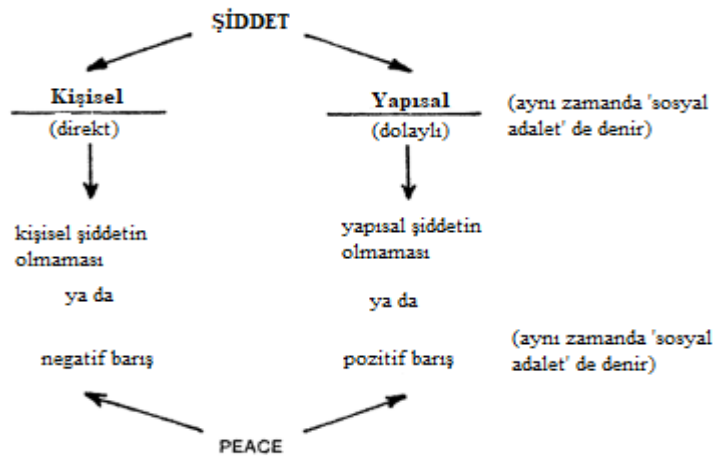
Şekil 7’de gösterilen üçgenler hem simetrik⁵ hem de asimetrik⁶ çatışmalara ilişkindir. Daha önce de bahsedildiği üzere Galtung, çatışmanın tutum (A)- davranış (B)- uyuşmazlık (C) üçgeni ile açıklanabileceğini düşünür. Uyuşmazlıklar (C) ile ifade edilmek istenen, çatışan taraflar arasındaki gerçek ya da algılanan amaçların uyuşmazlığıdır ve çatışma durumunun altında yatan asıl nedendir. Üçgenin uyuşmazlık (C) köşesi, simetrik çatışmalar için tarafların çıkarlarının çatışmasını tanımlarken; asimetrik çatışmalar için, tarafların ilişkileri ve bu ilişkilerdeki doğal uyuşmazlıkları tanımlar. Tutum, tarafların birbirlerine ve kendilerine dair algılarını içerir. Bunlar, negatif ya da pozitif olabilir. Ancak, şiddetli çatışmaların tarafları birbirleri hakkında olumsuz basmakalıp fikirler geliştirmeye eğilimlidir. Tutumlar, genellikle korku, sinir, öfke ve nefret gibi duyguların etkisindedir. Davranış (B), üçüncü etkidir. Şiddetli çatışma davranışları; zorlama, düşmanlık, saldırganlık gibi hallerdir. Galtung, bu üç etkenin birlikte bütün bir çatışmayı açıklayabileceğini düşünür. Çatışmanın; yapı, tutum ve davranış arasında birbirini etkileyebilen ve değişen dinamik bir süreç olduğunu söyler. Taraflar, kendi amaçlarına uygun yapılar kurar, düşmanca tutumlar ve çatışmacı davranışlar geliştirir. Bu durum; genişleyip yayılabilir, derinleşebilir, ve diğer tarafları da etkileyebilir. Ana taraflar veya onların etrafında sıkışmış olanlar ile ikinci, üçüncü çatışmalara neden olabilir. Böylece çatışmanın merkezi oldukça karmaşıklaşır (Ramsbotham, Woodhouse ve Miall, 2011: 10-13).

Çatışmanın dönüştürülmesi için ise, üçüncü üçgende (Şekil 7) ve Şekil 8’de gösterildiği gibi; ilk aşamada, çatışma davranışlarının azaltılması ve direkt şiddetin durdurulması anlamında ‘barışın korunması’ (*peacekeeping*) gerekir. İkinci olarak, tarafların birbirlerine karşı negatif algılarını içeren tutumlar azaltılarak, kültürel şiddetin önü alınmalı ve böylece ‘barış yapımı’ (*peacemaking*) sağlanmalıdır. Son olarak da, çatışma yapılarının temelindeki çıkar çatışmalarının ya da ilişkilerinin dönüştürülüp, yapısal şiddetin ortadan kaldırılması anlamında ‘barış inşası’ (*peacebuilding*) gerçekleştirilmelidir (Ramsbotham, Woodhouse ve Miall, 2011: 10-13).

⁵ ‘Simetrik çatışma’, benzer ya da denk taraflar arasındaki çıkar çatışmalarına verilen isimdir (Ramsbotham O. Woodhouse T. ve Miall H. 2011: 24-25).

⁶ Büyük ve küçük gruplar, hükümet ve asi bir grup veya işveren ve işçi arasında olduğu gibi, denk olmayan taraflar arasındaki çatışma türüne, ‘asimetrik çatışma’ denir (Ramsbotham O. Woodhouse T. ve Miall H. 2011: 24-25).

Kişisel ve yapısal şiddet arasındaki temel ayrım ile şiddet, iki taraflı bir hal alır. Barış tanımlaması da buna mukabil olarak, iki anlamı birlikte barındırmaktadır. Tıpkı bir madalyonun iki taraflı olması ve tek bir tarafının madalyonun tamamı olarak görülememesi gibi, barış da tüm yönleriyle bir bütün olarak düşünülmelidir. Barış; hem kişisel şiddetin olmaması, hem de yapısal şiddetin olmaması durumunda vuku bulur. Bunlar sırasıyla negatif ve pozitif barıştır. Barış tanımına ilişkin; ‘şiddetin olmaması’ ve ‘sosyal adalet’, şu şekilde formüleleştirilebilir: Kişisel şiddetin olmaması, olumlu, yani, ‘pozitif’ tanımlanmış bir duruma yol açmazken; yapısal şiddetin olmaması, sosyal adalet olarak adlandırılan pozitif bir tanımdır. Öyleyse Şekil 9’da da gösterildiği gibi, kişisel şiddetin olmamasına, ‘negatif barış’; yapısal şiddetin olmamasına ise, ‘pozitif barış’ denir. Dolayısıyla bu şekilde düşünülen barış; sadece şiddetin yaygın kullanımının kontrol altına alınması ve azaltılmasıyla değil, ‘dikey gelişmenin’ (*vertical development*) kontrolü ile de ilgilenir. Bu da barış teorisinin, yalnızca çatışma teorisi ile değil, aynı zamanda kalkınma teorisi ile de yakından bağlantılı olduğu anlamına gelir. Barışın gerçekleştirilme koşulları ile ilgili araştırmalar yapan ‘barış araştırmaları’ da, çatışma araştırmaları ve kalkınma araştırmaları ile eşit oranda bağlantılı olmalıdır. Çatışma araştırmaları ile kurulan bağlantı negatif barış için, kalkınma araştırmaları temelinde çalışmak ise pozitif barış için anlamlıdır (Galtung, 1969: 183).

Şekil 9. Genişletilmiş şiddet ve barış kavramları

Kaynak: Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research, *Journal of Peace Research*. Cilt: 6. Sayı: 3. Çev. Zehra Aydın. s.183.

Barışın, 'kişisel şiddetin yokluğu' veya 'sosyal adaletin temini' şeklinde tek yönüne yapılan vurgu, tek taraflı aşırılığa yol açmaktadır. Bu iki aşırılık, sadece resmi bağlamda değil, aynı zamanda sosyal olarak da yakından ilişkili ve diyalektik bir tarzdadır. Biri, genellikle diğere bir tepkidir. Ancak barış, ütöpik bir şeymiş gibi düşünülmemelidir. Bu sebeple mutlak bir kişisel şiddet yokluğu ve mutlak sosyal adalet şeklinde düşünülerek, zaten ulaşılamaz bir noktaya yerleştirilmemelidir. Aksine barış, elde edilebilir ve aslında elde edilen bir şeydir. Kişisel şiddetin olmaması ve sosyal adalet, birbirini ile simetrik olarak yürütülmelidir ve biri diğere tercih edilemez. Kişisel veya yapısal şiddetin sebep olduğu acı ve zararın kıyaslanması zordur ve her ikisi de, karşılaştırmanın anlamsız olduğu büyüklüktedir. Ancak, hem kişisel şiddetin olmaması hem de sosyal adaletin sağlanması için anlamlı çalışmaların yapılamayacağı düşüncesi; bir tür kötümser, entelektüel ve ahlaki teslimiyettir. Her şeyden önce, bugün her ikisini de son derece anlamlı bir şekilde birleştiren birçok sosyal eylem biçimi vardır. Şiddet içermeyen eylem alanında hızlı bir büyüme olduğunu söyleyebiliriz. Bunlara çatışmanın türüne göre; zayıf tarafın kendi özerkliğini ve kimliğini oluşturabilmesi için tarafları birbirinden uzak tutmaya hizmet eden ayrı tutucu (*dissociative*) şiddetsizlik, eşit ve sömürücü olmayan bir ortaklık temelinde tarafları bir araya getiren birleştirici (*associative*) şiddetsizlik, örnek verilebilir. Şiddetsiz eylemler içerisine, genel olarak simetrik, eşitlikçi örgütlenme teorileri dâhil edilebilir. Genişleyen dikey gelişme, katılım, adem-i merkezîyetçilik, ortak karar teorilerini; silahların kontrolü ve silahsızlanma konularına yönelik çeşitli yaklaşımları kapsar. Barışla alakalı belirtilen iki temel hedef çerçevesinde, gelecekte daha zengin kavramlar, yaklaşımlar ve eylemler olmayacağına inanmak için bir neden yoktur. Bu eylemler; yeterli araştırma ve uygulama faaliyeti gösterildikten sonra, sosyal adaletsizlik ile mücadele ve kişisel şiddetin önlenmesi için gerçekleştirilen sosyal eylemlerdir. İki temel hedefe ulaşılması için, barış araştırmalarına katkı sağlayacak yeterli sayıda insan vardır (Galtung, 1969: 184-186).

Bunların yanı sıra, barışı yalnızca savaşın zıttı olarak gören zihniyet, barış çalışmalarını da; savaştan, daha özel olarak büyük savaşlardan ya da süper savaşlardan kaçınma çalışmaları ve daha da spesifik olarak süper silahların

sınırlandırılması, lağvedilmesi ve kontrol edilmesi çalışmaları haline dönüştürerek, bu alanı son derece daraltmaktadır (Galtung, Fischer: 2013: 36).

Bu doğrultuda barış çalışmalarının, iki büyük görevi vardır: Yapısal şiddetin arkasındaki ekonomizmin kültürel şiddetini ve direkt şiddetin arkasındaki militarizmin kültürel şiddetini açığa çıkarmak. Barış çalışmaları ile şiddet patolojisinin tedavi edilebilmesi için, ‘şiddet şiddeti doğurur’un arkasındaki mekanizmaların deşifre edilmesi gerekmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi travmalar nefrete, bu da rövanş bağımlılığına dönüşebilir. Buna, zafer bağımlılığı hissi de eklenebilir. Tüm bunların altında yatan ve barış yolu ile tedavi edilmesi gereken iki temel hasar vardır:

- Yapısal hasar: Şiddet yoluyla özgürleşmiş ülkelerin, kalıcı özellikleri olan gizli emir komuta zincirleri ile şiddet temelli dikeyleştirilmiş yapıları.
- Kültürel hasar: Uzun süreli etki ile tüm direkt şiddetleri meşrulaştıran şiddet kültürünün hızlıca büyümesi (Galtung, Fischer: 2013: 40).

2.1.3.1. Pozitif ve negatif barış

Galtung, negatif barışı, direkt şiddetin durması; pozitif barışı, yapısal ve kültürel şiddetin aşılması olarak tanımlar. Bu ifadeler pozitif barış lehine yanıltıcı gözükse de, Galtung negatif barışın da hor görülmemesi gerektiğini savunur. Nitekim toplumsal düzeyde ayrımcılığın, zulmün, etnik temizliğin ve soykırımın; uluslararası düzeyde savaşın korkunç yıkımlarının olduğu durumlarda, negatif barışın önemi daha da artmaktadır. Pozitif barış ise, meşruiyet ve adalet fikirleri temelindedir. Bu terminoloji içerisinde, adaletsiz yapı ve ilişkiler barışçıl görülmez. Pozitif barışın olabilmesi için, öncelikle adaletsizliklerin giderilmesi gerekmektedir. Bu, tüm düzeyler için ayrı ayrı yapılır. Kuzey ve Güney arasındaki adaletsizlikten, bir ülkedeki büyük ve küçük gruplar arasındaki adaletsiz politik ilişkilerden, bireyler arasındaki adaletsiz kişisel ilişkilere kadar her aşamada uygulanmalıdır (Ramsbotham, Woodhouse ve Miall, 2011: 11-12).

Her türlü barış; devletler arasındaki, gerek askeri gerekse diğer konulardaki şiddetin, özellikle de insanların toplu olarak ölümüne yol açan direkt şiddetin son bulmasını

kapsar. Ancak şayet ‘barış’; cinsiyetler, ırklar, sınıflar, aileler arasındaki ilişkiyi içermese; ekonomik ve politik yapının, sömürü ve baskı ile yavaş yavaş toplu acı çekmeye neden olduğu, yapısal şiddeti ve direkt ve yapısal şiddeti meşrulaştıran kültürel şiddeti barındıran garip bir hal alır. Tüm bu şiddet türlerinin hali hazırda olmaması, negatif barıştır. Bu negatif barışa; karşılıklı izolasyon, herhangi bir kültür ya da yapı ile ilişkisizlik durumları örnek verilebilir. Bu, şiddetten daha iyidir ancak ‘barış’ değildir. Çünkü bu kavramsallaştırma içerisinde pozitif barış eksik bırakılmıştır (Galtung, 2012: 1).

Galtung, (1967: 14) barışının sağlanması için birtakım pozitif ilişkilerin kurulması gerektiğini söyler. Bunlar:

1. İşbirliği
2. Korkudan arınmak
3. İsteklerden arınmak
4. Ekonomik büyüme ve gelişme
5. Sömürünün olmaması
6. Eşitlik
7. Adalet
8. Eylem özgürlüğü
9. Çoğulculuk
10. Dinamizm

İşbirliği ile kastedilen, milletler arası etkileşim modelidir. Model ile devletler arasında mallar, hizmetler, bilgi, insan vs. dönüşümü sağlanır. Bu, izolasyonun tersine, milletler arasında dayanışmadır. *Korkudan arınmak* ile, bireylerin ve milletlerin gelecekte büyük olasılıkla olacağına inandıkları kötü şeylere dair korkularından kurtulmaları anlatılmaktadır. Bireylerin ve milletlerin temel ihtiyaçlarının tatmin edilmesi ise, *isteklerden arınmak* ile ifade edilmiştir. Böylece açlık, susuzluk, barıksızlık, temel güvenlik sorunları gibi durumların önüne geçilir. *Ekonomik büyüme ve gelişme*, kişi başı milli gelirin artırılması ve bu kaynakların daha iyi dağıtılması ile sağlanır. *Sömürünün olmaması* ile, bireyler ve milletler arasındaki tüm değer değişimlerinin kabaca eşit şartlarda gerçekleşmesi kastedilmektedir. Böylece hiçbir birey, diğerine verdiğiinden daha fazlasını ondan

alamaz ve hiçbir millet, bir diğetine verdiğiinden fazlasını ondan çıkaramaz (Galtung, 1967: 15).

Eşitlik ile, tüm bireylerin ve milletlerin aynı temel değerlere sahip olduğu kabul edilir. Kaynakların ve fırsatların kullanımındaki aşırılıklar kabul edilemez. *Adalet*, eşitlik ile benzerdir, ancak bu ikisi arasında temel bir ayrım vardır. Adalet sadece bireysel ya da ulusal servet ve değeri değil, aynı zamanda temel hakları da kapsar. *Eylem özgürlüğü*, tüm bireylerin ve milletlerin, kendilerine açık, çok çeşitli eylem olasılıklarına sahip olması gerektiği anlamına gelir. Bunlar, hem eylemi hayal etme tasavvuruna, hem de gerçekleştirmek için araçlara sahiptir. *Çoğulculuk* ile, milletlerin ve dünyanın, yan yana var olan, büyük bir sosyal ve kültürel çeşitlilik içermesi gerektiği anlatılmaktadır. *Dinamizm* ile, milletlerin, değişiklik koşullarının inşa edildiği yapılarda yaşaması kast edilmektedir. Böylece gelecek nesiller için seçenekler bırakılır. Çok fazla seçeneğin dışlandığı politikalar, bu açıdan zararlıdır (Galtung, 1967: 15-16).

2.1.3.2. Barış kültürü

Barış kültürü, barışı tanımlayan bir kültürdür. Galtung, barışın ne olduğunun anlaşılabilmesi için iki metafor kullanmaktadır. Bunlardan ilki, daha önce de kullandığımız ‘sağlık’ tır. Hastalıklar için sağlık ne ise; şiddet için barış odur. Nasıl ki bir kişi sağlıklı olabilirse; bir kişi, grup, millet, devlet, bölge, medeniyet ve hatta dünya barışçıl olabilir. İkinci metafor, ‘sevgi’ dir. Sevgi; beden, zihin ve ruhun birliğidir. Beden, ekonomiyi; zihin, politikayı; ruh ise kültürü, özellikle derin ve toplu olarak paylaşılan, bilinçaltı kültürü temsil etmektedir. Burada, gücün/iktidarın dördüncü kaynağı olan ordu dışarıda bırakılmaktadır. Galtung’un ve bu tezin ilgi alanı, barışçıl araçlar ile elde edilen barıştır. Güç/iktidar kaynakları, “haklı savaş” için çalışır. Bunun örneği ABD-Irak krizinde açıkça görülmektedir. Aslında bu krizde elde edilmeye çalışılan, ‘haklı kölelik’, ‘haklı sömürgecilik’, ‘haklı ataerkillik ve kadınları bastırma’ kavramlarıdır. Maalesef bazı kurumlar ve üniversiteler barış çalışmalarını, savaş çalışmaları gibi yürütmektedir. Şiddetli çatışmaların sona ermesi ve ateşkes yapılması için araştırmalar yapmaktadırlar. Üçüncü tarafların bu çatışmalara dâhil olup, ateşkesi bozan tarafı cezalandırabileceğini ve bozmayı da

ödüllendirebileceğini tavsiye etmektedirler. Bu yaklaşım, barış için iyi ya da kötü olabilir ancak bu, 'barış süreci' ile aynı şey değildir. Barış; sevgi metaforunu kullanarak ifade edildiği gibi, taraflar arasında birliğin, beraberliğin ilişkisidir. Karşılıklı saygı, itibar, eşitlik, mütekabiliyet durumudur. Barış; ruh, zihin ve beden yani; kültür, politika ve ekonomi alanlarının hepsindedir (Galtung, Fischer, 2013: 151-152).

Barış kültürünün büyük sosyopolitik engelleri, savaş ve şiddet kültürüdür. Bu kültürler medyada açıkça görülmektedir. Barış kültürünün engellenmesinde birtakım faktörler etkilidir. Küçük bir faktör, televizyonlarda açıkça kurbanın kanlar içerisinde yattığı ve failinin kaçtığı görüntülerin veya savaş fotoğrafları gibi ölçsüz şiddet görüntülerinin yayınlanmasıdır. Birinci büyük faktör ise; yas, acı çekmek, travmalar, nefret, intikam alma dürtüsü, kaçan failerin zafer duygusu gibi görünmez şiddet etkilerinin görüntülerinin olmamasıdır. İkinci büyük faktör; çatışmanın dönüştürülmesi, şiddetsizlik, empati ve yaratıcılık prensiplerinin kullanıldığı, şiddet ile alternatif mücadele yöntemlerinin görüntülerinin olmamasıdır. Kişiler arası şiddetten, devletler arası şiddete doğrudan bir bağlantı vardır. Savaş gazeteciliği; sistematik olarak şiddete ve sanki bir futbol müsabakasıymış gibi kimin kazandığına odaklanır. Barış gazeteciliği ise, iki temel soru ile başlar: 'Çatışma ne hakkındadır?', 'Mümkün çözümler nelerdir?'. 'Çatışmanın iyi ve kötü arasında olduğunu' ve 'çözümün, kötüyü yok etmek olduğunu' söyleyen bir yönetici, uzun süre bu sorular ile baş edemez (Galtung, Fischer, 2013: 153).

Savaş kültürü, tıpkı yüce olan tarafından seçildiğini iddia edenlerce kurulmuş düzenler gibidir. Sistem, en üstte mevcut dünya sisteminin tanrısını bulundurur. Bu tanrının, yani sistemin kurucu ideolojisinin altında, seçilmişler vardır (ki bunlar, uluslararası hukuk ve insan haklarının olmadığı bir yerde yaşar). Onların altında seçilmiş müttefikler ve daha altta BM içerisinde geri kalanlar vardır. 'Seçilmişler' kendilerini, hakların ve hatta insan haklarının ve BM çözümlerinin ihlaliyle ilgili sorumlu merci olarak görür. Oysa barış, sadece hak ve eşitlik temelinde olabilir. Temel eşitsizlikler, haksızlık, asimetrinin olduğu bir yapıdaki temel sorunların er ya da geç çözümü, barıştır. Savaş kültürü; seçilmişlik, zafer ve travma temelindedir. Bugünlerde bu, köktendinci teröristler ve köktendinci devlet teröristleri olarak zuhur etmektedir. Barış, ne sadece kültür, ne de sadece politika ve ekonomi yoluyla elde

edilir. Barış, bu üçü ile sinerjik olarak yapılır. Barışın formülü, her zaman eşitlik, hak ve karşılıklı saygıdır. Öz, sadece kendi kültüründeki barış unsurlarını değil; diğer kültürlerdeki de kutlamayı bilmelidir (Galtung, Fischer, 2013: 153).

Burada şu soru sorulabilir: ‘Çıplak bir saldırıya nasıl şiddetsiz olarak karşı koyulur?’ örneğin ‘Irak’ta işgalci olarak bulunan ABD’ye ne yapılmalıdır?’. Bu karşı koyma yöntemi, Gandi’den öğrenilebilir. ABD ihraç mallarına toplu boykot uygulanmalıdır. Boykotun amacı, ABD’nin dünya işbirliğine ve anlaşmalara saygısızlığını ve saldırganlığını, ortaklaşmaya dönüştürmektir. Boykot; filmler, Coca-Cola, McDonald’s gibi tüm tüketici mallarını ve dolar, ABD tahvilleri ve hisseleri gibi finansal varlıkları kapsar. Hükümetler, ABD firmalarından talebi durdurmalıdır. Böylece boykot, Gandi’ci şiddetsizlik ile şekillendirilmelidir. Amaç; ABD’li çocukları öldürmek değil, ABD ordusunun etkinliğini ve dünya üzerindeki ekonomik etkinliğini azaltmaktır. Hedef; Birleşik Devletler değil, ABD imparatorluğudur. Elbette çatışma ve barış teorileri dâhilinde, “her şey için anlaşma yapılmalı ve herkese eşit davranılmalıdır” gibi bir şey söylenemez. Köle ve sahibi arasında, sömürgeci ve sömürge arasındaki çatışmalar anlaşma ile değil; kötü olana *direnç* ile çözülür (Galtung, Fischer, 2013: 154).

Barış ekonomisi hakkında da bazı şeyler söylenmelidir. Bu noktada yol gösterici, temel ihtiyaçlar ve haklardır. Barış ekonomisinin birinci amacı, temel ihtiyaçların yeterli hale getirilmesidir. Bu yeterlilik, ulusal ve bölgesel düzeyde en iyi şekilde sağlanabilir. İkinci amacı ise, dünya sahasında devletlerin ticaret ilişkilerinde eşit hakka sahip olmasını sağlamaktır. İnsanlara itibar içinde bir yaşam sunmak ve ülkeler arasında eşit ilişkiler inşa etmekten daha önemli ekonomik amaç ne olabilir ki? Bir ekonominin; bir günde dörtte biri açlıktan, geri kalanı ise sağlık hizmetleri açığından olmak üzere, 100 bin kişiyi öldürmesine izin verilemez. Ticari ilişkiler yoluyla elde edilen imtiyazların, insanların doğal kaynaklarını ele geçirmesine ve bu hırsızlığın askeri araçlar ile korunmasına izin verilemez (Galtung, Fischer, 2013: 155).

BÖLÜM III: “SİSTEMLEŞMİŞ BARIŞ”TAN “GERÇEK BARIŞ”A

Bu tezde ilk iki bölümde sıklıkla bahsedilen, uluslararası hukukta da örnekleri açıkça görülen ve yanlışlıkları ortaya konulmaya çalışılan, geleneksel ve yaygın ‘şiddet’, ‘çatışma’, ‘barış’ algılarının ve ‘çatışmaların dönüştürülmesine yönelik yöntemlerin’ bütünü, daha önce de zikredildiği gibi ‘sistemleşmiş barış’ olarak kavramsallaştırılmaktadır. İlk bölümde, uluslararası hukukun ve sistemin ‘barış’ bağlamında içinde bulunduğu durum anlatılmakta ve ardından ikinci bölümde, tespit edilen sorunların çözümü için Galtung’un başvurulacak teorileri ayrıntılandırılmaktadır. Bu bölümde ise, adeta ilk iki bölüm bir araya getirilerek ‘sistemleşmiş barış’tan, ‘gerçek barış’a geçiş, uluslararası hukukun eksiklikleri temelinde ve Galtung’un teorileri bağlamında katkılar ile anlatılmaya çalışılmaktadır. Uzun yıllardır ‘sistemleşmiş barış’ algısıyla çözülmeye çalışılan ya da çözüldüğü iddia edilen Bosna Savaşı örneği de, bu bölümde Bosna Hersek’te ‘gerçek barış’ı sağlamak amacıyla bir kez daha ele alınmaktadır. Bu örnek ile aynı zamanda, teorik olarak anlatılan uluslararası hukuktaki ve sistemdeki eksiklikler, pratikte de gösterilmek istenmektedir. Bosna savaşı örneği üzerinden, Galtung’un yaklaşımları bağlamında geliştirilmiş uluslararası hukuktaki barışçıl çözüm yöntemleri ile neler yapılabileceğine ilişkin öngörude bulunmaktadır.

İlk bölümde tafsilatlı olarak anlattığımız uluslararası hukukta uyuşmazlıklara ya da çatışmalara yönelik geliştirilmiş yöntemler; Şekil 6’da (bkz. s. 57) gösterilen, çatışmaların muhtemel sonuçlarından dördüncüsüne [4] yani ‘anlaşmaya’ (*compromise*) tekabül etmektedir. İlgili şekil anlatılırken değinildiği gibi, anlaşma temelli sonuçlarda, çatışan taraflar amaçlarından kısmen fedakârlık yaparak orta noktada buluşur. Ancak uygulamada, çatışan taraflar, özellikle de devletler, çıkarlarından ödün vermeyi, itibarlarına ve iç kamuoyları üzerindeki hâkimiyetlerine

karşı bir tehdit olarak algılama eğilimindedir. Bu sebeplerle genellikle anlaşmaya yanaşmak yerine, Şekil 6'da [1], [2] ve [3] numaraları ile gösterilen bir tarafın mutlak kazanan ve diğerinin mutlak kaybeden olduğu veya her ikisinin de olgunlaşmayı beklemek üzere bir süreliğine geri çekildiği sonuçları tercih ederler.

Anlaşmayı seçmiş olsalar dahi, arka planda itibar kaygılarını sürdürdükleri sürece, gerçek bir anlaşmaya ulaşamamaktadır. Bunun yanı sıra anlaşmaya varan tarafların, 'gerçek barış'ı sağlayıp sağlayamadığı sorunsalı da vardır. Uluslararası hukukun belki de en büyük boşluğu buradadır. Uluslararası hukukta, tarafların anlaşmasını sağlamanın (anlaşma imzalamasının) barış olduğu yönünde yanlış bir algı mevcuttur. Dolayısıyla anlaşmış tarafların barışı sağlayıp sağlamadığı, gelecekte aralarında tekrar patlak verebilecek bir çatışma veya şiddet olup olmayacağının denetlenmesinde eksiklikler vardır. Öyleyse uluslararası hukukun barışçıl yöntemlerine, özellikle de barışın tesisini sağlayabilmeleri için katkı yapılmalıdır. Bu katkıyı, barış çalışmaları içerisinde sağlamak mantıklı gözükmektedir. Bu tezin de temel gayelerinden biri, uluslararası sistemde kenara itilmiş barış çalışmaları disiplini, uluslararası hukuka faydalı hale getirebilmektir. Bu anlamda, Johan Galtung gibi bir öncünün seçilmesi manidardır.

Johan Galtung, uluslararası hukukun 'anlaşma' [4], bilinen adıyla 'diplomasi' temelli çözümlerini aşarak, beşinci [5] bir yaklaşım ile 'barış'a ciddi bir katkıda bulunmuştur. Buna, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Transcend yaklaşımı denilmektedir. Transcend yaklaşımı; uluslararası sistemin güvenlik merkezli bakışından aşkın, barış odaklı ve bireyden devlete kadar tüm unsurların psikolojik, sosyolojik, siyasi, ekonomik, kültürel hiçbir yönünü yadsımayan, yaygın yöntemlerin aksine çok odaklı bir bakış ile üretilmiş bir yaklaşımdır. Transcend yaklaşımının; bu bölüm altında, diplomasinin ve uygulanagelmekte olan yöntemlerin boşluklarına karşı duruşunun anlaşılabilmesi için, bir kez daha ele alınması faydalı görülmektedir.

Galtung, Transcend teorisinde, çatışmaların dönüştürülmesi ve barış inşası için danışmanlık ve eğitim temelinde katkılar sunmaktadır. Johan Galtung, teorisini, uluslararası hukuktaki kaba hatlar ile çerçeveselendirilmiş barışçıl yöntemlerin aksine, ayrıntılarıyla açıklamaktadır. Dolayısıyla, uluslararası hukuka ve özelde de bu tezin konusu gereği uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemlere katkısı, bu minvalde ele

alınmalıdır. Katkı boyutuna geçmeden önce, ‘sistemleşmiş barış’ algısı ile kurulmuş düzendeki boşlukların iyice tespit edilmesi gerekmektedir.

Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra, 1990’lar, barışçıl bir dönemin öncüsü olmak şöyle dursun, yeni post modern savaş unsurları tarafından biçimlendirilmiştir. Bunların çoğunluğu, milliyetçilik fayının politize edilmesi temelinde oluşan devletler arası ve devlet içi savaşlardır. 11 Eylül’den sonra ise, din ve medeniyet faylarındaki politikleşme ön plana çıkmıştır. Sivillerin öldürülmesinin tüm taraflar için ana strateji olduğu bu post modern savaşlar, klasik savaşı aşar ve silahlı çatışmaların çözümüne yönelik geleneksel yaklaşımlara karşı dirençlidir. Bu yeni direkt şiddet çeşitleri, küreselleşme olarak anılan çok uluslu dünya kapitalizmi ve yeni küresel dönemdeki yeni yapısal ve kültürel çatışmalar için sadece buz dağının görünen ucudur. Sonunda geleneksel anlaşmaların gerçekleştiği durumlarda bile, şiddet bazen tekrar patlak vermektedir. Bu; örneğin Angola’da, İsrail-Filistin çatışmasında, Ruanda’da yaşanmıştır. Angola ve Ruanda örneklerinde anlaşma imzalandıktan sonra da binlerce insan öldürülmüştür. Aynı şekilde yeni anayasa, Afganistan’a çökmüş bir ‘barış’ getirmiştir. Irak’ta dönem dönem yeniden alevlenen çatışmalar ve ayaklanmalar müzmin bir haldedir. Kosova’nın statüsü bugün uluslararası hukukta devlet olarak belirlenmesine rağmen, Kosova hâlâ pek çok devlet tarafından tanınmamaktadır. Sırp lar ile Arnavutlar arasında mevcut olan nefret, ne yazık ki yeniden şiddet olasılığını artırmaktadır. Benzer şekilde, Bosna’da, dış güçler tarafından dayatılan Dayton Andlaşmasının karmaşık politik sistemi, beklentileri karşılayamamaktadır (Graf, Kramer, Nicolescou, 2007: 123-124).

Bu örneklerde olduğu gibi, geçtiğimiz on yıllar boyunca meydana gelen ve süren müzmin şiddetli çatışmalar; uluslararası hukuktaki yöntemlerin yetersizliğini ve daha farklı, daha karmaşık bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Ayrıca bu yeni yaklaşım ihtiyacı, çatışmanın dönüştürülmesine dair yeni formlarının geliştirilmesine yol açmıştır. Geleneksel müzakere yaklaşımları ise, belirli ve sabit miktardaki kaynakların bir şekilde dağıtıldığı, kazan-kaybet (*win-lose*) çatışması anlayışına dayanmaktadır. Buna göre, tarafların birbirleriyle uyumsuz amaçları, birinin herhangi bir yöntem sonucunda pes etmek zorunda kalmasıyla sonuçlanır. Bu geleneksel yaklaşımın kullandığı kavramlar şöyledir: ‘kazan-kaybet’ (*win-lose*), ‘sıfır toplam’ (*zero-sum*), ‘saf çatışma’ (*pure conflict*), ‘rekabet’ (*competition*), ‘hukuk metinlerini

merkeze alan' (legalistic), 'havuç ve sopa' (carrot and stick) taktiği, 'güç-baskı' (power-coercion), 'tehdit, blöf, gizleme' (threats, bluffs, concealment), 'orta noktada anlaşmak' (compromise towards the middle). Çatışmaları sonlandırmak için kullanılan bu geleneksel yaklaşım, Carl von Clausewitz'in, *On War (Savaş Üzerine)* kitabında sözünü ettiği, "diplomasi başka araçlar ile savaşın devamıdır" şeklindeki tanımını hatırlatmaktadır. Bunun tarihi alt yapısı ise, Antik çağlardan Vegetius'un "Barış istiyorsan savaşa hazır ol." sözünün işaret ettiği anlayışta bulunabilir (Baaz, 2017: 1). Bu tür bir diplomasi gelecek vaat edemez (Graf, Kramer, Nicolescou, 2007: 124).

Soğuk Savaştan sonra önem kazanan, yeni çatışma dönüşümü ve barış inşası yaklaşımlarında bile ciddi açıklar vardır. Çatışmanın dönüşümü yaklaşımlarının, barışa yönelmesi açısından, bu açıkların tespit edilmesi gerekmektedir. Ne yazık ki, basit gerçek; 'barış' süreçlerinin, başarılı olmaktan daha çok başarısız olduğu şeklindedir. Bir barış çalışmacısı olan John Paul Lederach (1999: 2), çatışma dönüşümü ve barış inşası yaklaşımlarındaki, kavramsal ve pratik eksiklikleri gösteren, üç temel boşluğu tanımlamaktadır. Bunlar; 'dayanışma', 'adalet' ve 'yapı-süreç' boşluklarıdır. Ek olarak, 'güvenilirlik' boşluğuna da işaret etmektedir (Lederach, 2005).

Çatışmaların çözümüne ilişkin klasik yaklaşımlarda, 'eşitler, eşitler ile görüşür' düşüncesi hâkimdir. Buna göre, askeri kimlikli kişiler, yine askerler ile; liderler, liderler ile; halk, halk ile iletişim kurar. Lederach'ın önermesi ise, 'dayanışma'yı teşvik ederek, çatışmalara yol açan sosyal bölünmelerin büyük sınırlarına karşı ilişkiler inşa ederek, yatay ilişki türlerine yönelmektir. Çatışan taraflar arasındaki dikey bağlantı gözden kaçırılmamalıdır. Elitler seviyesi, orta seviye liderler ve taban seviyesi arasındaki ilişki genellikle gözden kaçırılmaktadır. Lederach, bu dikey seviyeler arasındaki dayanışma boşluğuna değinmektedir. Barış çalışmalarındaki ikinci boşluk ise, çatışmanın sonlandırılması için bazı andlaşmalar imzalandığında ortaya çıkmaktadır. Andlaşmadan sonra, genellikle direkt şiddette azalma olur. Ancak, çatışmanın esas yapısal merkezleri dokunulmamış olarak kalır. Direkt şiddet, genellikle bir grubun, başka bir grup tarafından yürütülen yapısal şiddete cevabıdır. Bir barış andlaşması veya ateşkes imzalandığında, direkt şiddetin azaltılması beklentisine, yapısal şiddetin de azaltılması eşlik eder. Bununla birlikte, "sosyal,

ekonomik, dini ve kültürel değişim beklentileri nadiren elde edilir ve barış beklentileri ile sağlananlar arasında bir boşluk oluşur” (Lederach, 1995: 5). Adalet boşluğunun, yapısal şiddetin azaltılması beklentisi ile gerçekte olan arasındaki fark olduğu söylenebilir (Graf, Kramer, Nicolescou, 2007: 125).

Bir diğer boşluk, süreç ve yapı arasındadır ve barışın nihai bir ürün veya bir süreç olup olmadığı arasındaki karışıklıkla çok ilgilidir. Bu boşluk, müzakere edilmiş bir barış andlaşması imzalandıktan sonra açıkça görülür. Bir barış süreci sıklıkla; yeni kurumların, pozisyonların, hatta yeni anayasal yapıların yaratılmasına yol açar. Bunlar önemli yapısal değişikliklerdir; ancak beraberinde önemli tutum değişikliklerinin de yapılması, yeni ilişkilerin ve barış kültürünün geliştirilmesi ve çatışmalara yönelik yaklaşımın değiştirilmesi gerekir. Bu, dinamik bir süreçtir. Eğer bir barış yapısı, devam eden dinamik bir süreç için bir sistem olarak kullanılamıyorsa, boştur. Bir barış andlaşması imzalandığında, barış olduğunu söylemek, ipotekli bir evin sahibi olmak gibidir. Barış andlaşmaları yerleşmelidir; acil ihtiyaçlara uygun olarak düzeltilmelidir, değiştirilmelidir ve korunmalıdır. Barış, yeni bir yapıyı ve kültürü gerektirir. Önceki yapıya ve kültüre ciddi değişimler getirerek, bunların barışa elverişli bir yapıya dönüşmesine ihtiyaç duyar. Bu barış inşası boşluklarının ortak yönü, uluslararası hukuku ve çatışma çözümlerini kapsayan barış çalışmalarının yol açtığı tamamlanmamış görüşlerden kaynaklanmalarıdır. Bu kısmen; askeri, diplomatik, kanuni araçlar üzerinden yürütülen geleneksel yöntemlerin mirasına bağlanabilir. Binlerce yıl boyunca birçok toplumun derin ruhuna gömülmüş olan bu miras, bir anlaşma yapıldıktan sonra sorunların çözüme kavuşacağı ve nihayet bulacağı fikrini insanlığa bırakmıştır. Sonuç, seçkinlerin, liderlik etmeyi ve yönetmeyi hedefledikleri insanlarla olan dayanışma ihtiyacını göz ardı ederken, kendi aralarındaki müzakerelerin ve dayanışmanın aşırı vurgulanması olmuştur. Neticede, barış için gerekli karmaşık süreçler ve ihmal edilmiş çatışmaların dönüştürülmesi yerine, ‘barış’ ya da ‘ateşkes andlaşması’ şeklindeki ‘barış’ yapısı aşırı vurgulanmıştır. Böylece bu yapısal şiddet, tarih boyunca insanların farkında dahi olmadığı bir miras olarak yayılmıştır. Bu mirasın nihai sonucu, gelişmesi için köklerin ya da olanakların olmadığı, üstün körü bir ‘barış’tır (Graf, Kramer, Nicolescou, 2007: 126).

Daha az somut olmakla birlikte, gözden kaçırılan bir faktör daha vardır. Bazı tekniklerin, müzakere ve arabuluculuk yaklaşımlarının ve müdahalenin ötesinde bir şeye ihtiyaç vardır. Bu kaçırılan şey; çatışma içerisinde yaşayanların görüşü, fedakârlığı ve yaratıcılığı ile dolu, *organik* bir süreç olan barıştır. Barış, dıştan ithal edilemez ya da dayatılamaz. Bu anlamda, organik olmalıdır. Bu, Lederach'ın *The Moral Imagination (Ahlaki Hayal Gücü)* eserinde bahsettiği, 'gerçeklik boşluğuna' tekabül etmektedir (2005: 49).

Johan Galtung'un çığır açan çalışmalarıyla başlayıp geçtiğimiz elli yıl boyunca geliştirilen Transcend yaklaşımı, sadece direkt şiddetin nasıl durdurulacağını değil, aynı zamanda yapısal ve kültürel şiddetin nasıl dönüştürüleceğini araştırır. Transcend yaklaşımı, zamanla birçok barış çalışanının araştırma ve uygulamaları yoluyla geliştirilmiştir ve arka plandaki çok sayıda araştırmacının çalışmaları bu yaklaşımda birleştirilmiştir. Bugün, bir felsefe, bir dizi değer, sürekli ampirik olarak değerlendirilen teoriler ve çeşitli yöntem ve teknikler içeren bir praksiyoloji⁷ halini almıştır. Geleneksel yaklaşımların aksine Transcend, çatışmalarla sadece mikro ve bölgesel düzeyde değil, aynı zamanda makro ve mega düzeyde de ilgilenir. Transcend bakış açısında; barış inşası ve çatışmanın dönüştürülmesi amacı, insanlara çatışmalarla barışçıl araçlar kullanarak baş etmekte bağımsız olma olanağı tanır. Transcend çatışma eğiticisinin/çalışanının amacı, olabildiğince az müdahale etmektir. Transcend yaklaşımı, öncelikle danışma ve eğitim yoluyla yerel kapasiteyi sağlamlaştırmaya odaklanır. Yaklaşımda, öz düşünüm sürecini rahatlatmak açısından çatışan taraflar ile doğrudan ve ayrı ayrı çalışılmasının önemi vurgulanır. Öz düşünüm, çatışan tarafların kendilerini, diğerlerini ve onları ayıran çatışmayı daha iyi anlamalarına olanak tanır. Klasik arabuluculuk ve müzakere yöntemlerinde ise tüm taraflar ile topluca bir araya gelinir ve tarafların öz düşünümleri teşvik edilmez (Graf, Kramer, Nicolescou, 2007: 128-129).

Çatışan taraflar öz düşünüm ile kendilerini, muhataplarını ve ilgili çatışmayı inceleyerek, amaçlarını daha iyi formüle edebilir ve bunlara ulaşabilmek için daha iyi şiddetsiz stratejiler geliştirebilir. En iyi ihtimalde, taraflar; daha fazla üçüncü taraf arabuluculuğuna ihtiyaç duymaz; özgün, otonom bir diyalog ile meşgul olabilir ve ortak sorunları için çözümler üzerinde anlaşabilir. Transcend yaklaşımı; davranış

⁷ Yaşantı ve davranışları inceleyen bilim dalı. Eylem bilimi.

merkezli, süreç merkezli ve çözüm merkezli yaklaşımları birleştirir. Transcend yaklaşımı her ne kadar bütünleşme, fikir birliği, iş birliği, ortak öğrenme ve yaratıcı uyum lehine olsa da amaç, eşitlik ve simetrik güç yapılarıdır. Bu sebeple bazen bütünleştirici olmayan, ayrı tutulan, iş birlikçi olmayan stratejilerin seçilmesi gerekebilir; ancak her zaman direnişin şiddetsiz metotları kullanılır (Graf, Kramer, Nicolescou, 2007: 129).

Uluslararası hukuktaki gerek barışçıl, gerekse barışçıl olmayan tüm çözüm yöntemlerinin çatışma ile mücadelesinde şiddet, direkt şiddet olan anlamı ile sınırlandırılmaktadır. Bu sebeple, bir çatışmanın çözümü için uluslararası hukuktaki yöntemler ile en iyi ihtimalde, direkt şiddetin sonunu getiren bir anlaşma yapılabilmektedir. Ancak, BM bünyesinde de sık sık 'kınama'larla sınırlı kalan çatışmalarda gördüğümüz gibi, çatışmalar ve çatışmaların mesulleri ile ilgili işletilmesi gereken süreç ne yazık ki, genellikle rafa kaldırılmaktadır. En kötü ihtimalde ise, şiddet, bu sürece yol açan sürecin bir kenara bırakılıp yalnızca bir *sonuç* olarak 'şiddet'in durdurulmasına odaklanıldığında, durum eskisinden de kötü bir hâl alabilir. Her türlü olasılıkta, ulaşılmış, sürdürülebilir bir barış yoktur. Uluslararası hukuktaki bu 'adalet boşluğu' önemli bir sorun olarak karşımıza çıktığından, irdelenmesi gerekir. Uluslararası hukuk, artık sadece davranışsal/görünen şiddetin sonlandırılmasına değil, yapısal ve kültürel şiddetin dönüştürülmesine de odaklanan, 'gerçek barış'ın inşasında kullanılan güçlü bir mekanizma olmalıdır. Bu anlamda bu tezde, uluslararası hukuktaki 'negatif barışın, barış olduğu' yönündeki algıya ve yine uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemlerle ulaşılması hedeflenen negatif barışa, pozitif barış katkısı sunulmaktadır. Böylece negatif ve pozitif barışı bir bütün olarak sağlayıp, bu tezin deyimiyile, 'gerçek barış'a ulaşmasının yolu açılmak istenmektedir.

Uluslararası hukukun bu noktadaki eksikliklerinin tamamlanabilmesi için, Galtung'un çatışmayı açımladığı üç nokta (tutum, davranış, uyuşmazlık) rehber edinilebilir. Çatışma, uluslararası hukukta ve sistemde kabul edildiği gibi sadece davranışsal bir şey değil; tutum, davranış ve uyuşmazlıklar ile oluşan bir sarmaldır. Dolayısıyla çözüm yöntemlerinin de bu üçü temelinde olması gerekmektedir. Kültürde konuşlanan tutumların, yapıda konuşlanan uyuşmazlıkların ve âdeta bir çıktı şiddet (direkt şiddet) olarak sergilenen davranışların hepsinin birden ele

alınması gerekmektedir. Uluslararası hukuk, yapıdaki şiddeti tespit edebilmek için uyuşmazlıklara odaklanmalıdır. Bu, yapısal şiddeti meşrulaştıran tutumlardan oluşan kültürel şiddetin dönüştürülmesinde rol oynar. Ancak ne yazık ki, bu misyondan çok uzak bir şekilde, bugünkü uluslararası hukuk, devletlerce kültürel şiddetin kendisini oluşturmak için kullanılmaktadır. BM ve geçmişteki tüm uluslararası yönetim girişimleri, bu meşrulaştırıcılığın (kültürel şiddetin) bariz örnekleridir. Geleneksel güvenlik temelli devlet ve sistem anlayışının bir uzantısı olarak, Güvenlik Konseyi'ndeki devletler çıkarlarıyla paralel karar almaktadır. Çoğunlukla, dünyanın pek çok yerindeki çatışmaların direkt şiddetinin bile önüne geçilememektedir.

Transcend yaklaşımı ile öncelikle, uluslararası hukuktaki tüm yöntemlerle en iyi ihtimalde ulaşılabilecek kazan-kazan bir çözümün de üzerinde bir çözüm olasılığı ve bu çözüme ulaştıran bir yöntem katkısı sunulmaktadır. Bu olasılık, yeni çözümlerin üretilmesinin de önünü açabilir ve uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemler literatürünü geliştirebilir.

Uluslararası hukuk ve sistem, çatışmaların derinlemesine incelenmesi iradesini göstermemektedir. Bunun altında yatan sebep, böyle bir incelemenin devletlerin çıkarları ile ters düşmesidir. Devletler için çıkarları, tarih boyunca en önemli unsur olmuştur. Bugünkü politik realizmin ve 'güçler dengesi' teorisinin temeli, 19. yy'da Lord Palmerston'un "Ebedi müttefikimiz ya da düşmanımız yoktur. Ebedi çıkarlarımız vardır ve bunları takip etmek bizim görevimizdir." sözünde bulunabilir (Dunn, 2005. Akt. Baaz, 2017: 1). Öyleyse uluslararası hukukun, devletlerden ve çıkarlarından 'aşkın' olması gerekmektedir. Burada da Galtung'un Transcend yaklaşımına başvurulabilir. Böylece direkt şiddetin odağındaki uluslararası hukuk, yerini, çatışmayı analiz eden, tutum-davranış-uyuşmazlık boyutlarını haiz olan ve bunların yol açtığı kültürel-yapısal-direkt şiddeti algılayabilen bir uluslararası hukuka bırakacaktır. En nihayetinde böyle bir uluslararası hukuk; ilk olarak, direkt şiddete 'barışı koruma' eylemleri ile müdahale ederek, acil olan davranışsal şiddetin (direkt şiddet) durdurulmasını sağlar. Ardından, bunu meşrulaştıran kültürel şiddetin tutumsal köklerini tespit ederek dönüştürür. Son olarak, çatışmanın temel sebebi olan tarafların amaçlarının uyuşmazlığının, amaçların 'aşkın' bir şekilde dönüştürülmesi ve barışçıl amaçlara kanalize edilmesi ile yapısal şiddetin önüne geçer. Böylece direkt şiddetin sonlandırılması anlamında 'barışı korumayı', kültürel şiddetin

sonlandırılması ile barışın kalıcılığının sağlanması anlamında ‘barış yapımını’ ve yapısal şiddetin bitirilip yerine aşkın yapıların inşa edilmesi anlamında ‘barış inşasını’ sağlayan bir uluslararası hukuk inşa edilebilir. Nihayetinde uluslararası hukuk, devletlerden ve uluslararası sistemden aşkın olacağından, ‘gerçek barış’ sağlama işlevi görebilir. Uluslararası hukukun hali hazırda bünyesinde bulundurduğu ‘barışı koruma’ eylemleri, bu kapsamda yetersiz gözükmemektedir. Bu tez, dünya barışının ve güvenliğinin temel dayanak noktası olan uluslararası hukukun, kültürel ve yapısal gerçeklerden ve bu alanlardaki şiddetin dönüştürülmesinden ayrı düşünülmemeyeceğini ve bu anlamda uluslararası hukukun düzenlediği alanların genişletilmesi ve uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunları daha derinlikli olarak çözüme çabası içinde olması gerektiğini savunmaktadır.

Uluslararası hukukta sıklıkla önerilen ve çözüm olarak görülen ateşkes, çatışmayı dönüştürmek ve şiddet döngüsünü tersine çevirmek için bir pencere açabilse de, yetersizdir. Örneğin Kıbrıs’ta, BM arabulucuları geldiğinden beri davranışsal bir değişiklikten söz edilebilir. Ancak, on yıllar sonra bile hala uyuşmazlıklar sona ermemiştir. Tutumlar kutuplaşmış ve uyuşmazlıklar incelenmeden bırakılmıştır. Düşmanlıkların sona ermesi, çatışma döngüsünün son aşamasıdır ve çoğunlukla es geçilir. Bu nedenle, bugün uluslararası hukukta da benimsenen, ateşkes, müzakere, anlaşma, uzlaşma şeklindeki doğrusal bir sıralamaya çok fazla odaklanılmamalıdır. Barış süreci, barışa dair en iyi açıklığın olduğu noktada ve mümkünse birden fazla seviyede başlamalıdır.

Başından beri savunulduğu üzere, ‘gerçek barış’ın tahsisi için şiddet ve çatışma kavramlarının ayrıntılı tahliline ihtiyaç vardır. Bu kavramsal tahlil, pratikte her çatışma ve şiddet olayı için ayrı ayrı yapılmalıdır. Bütün çatışmalar, şiddet ve çatışan taraflar, biricik olduğu unutulmadan değerlendirilmelidir. Mevcut uluslararası hukuk ise, daha önce bahsedildiği üzere, savaşıklık, silahsızlanma, ateşkes gibi negatif barışa odaklıdır; dolayısıyla şiddetin ve çatışmanın tahliliyle ilgilenmez ve her türlü çatışmaya aynı yöntemlerle müdahale eder. Uluslararası hukuka ve özelde de bünyesindeki barışçıl yöntemlere bütüncül ve çok odaklı şiddet, çatışma, çatışmanın dönüştürülmesi ve barış kavramlarını kazandırılması açısından, Galtung’un teorisi kıymetli görülmektedir.

Transcend teorisinin temel bileşenlerinden olan, çatışmaların derin boyutunun anlaşılması da, yine uluslararası hukukta uygulanması gereken ve bu minvalde katkı olarak değerlendirilebilecek bir husustur. Çatışmaların altında yatan derin kültürler ve derin yapılar vardır. Derin yapı, uluslararası hukuktaki çözüm yöntemlerinde genellikle ihmal edilen toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler modelidir. Derin yapı olumlu veya olumsuz her durumda mevcuttur. Ancak, toplumun farklı sınıfları arasında güç asimetrisinin olduğu, Ötekinin temel ihtiyaçlarına saygısızlık edilen derin yapılarda yapısal şiddet meydana gelir. Derin yapıda oluşan bu yapısal şiddet, ayrımcılık ve sömürü ile birleşir. Şiddetli derin yapılar, geçmiş dönemdeki köleliği, bugünkü yeni tip sömürgeciliği ve ataerkilliği kapsar. Bu sebeple uluslararası hukukun, barışı sağlayabilmesi için, derin yapıyı tahlil etmesi gerekmektedir. Bunun için tarafsız bir uluslararası örgüt altında araştırma masaları oluşturulmalıdır ve bu masalarda çatışma bölgesinden insanların çalışmaları teşvik edilmelidir. Saha araştırmaları neticesinde üretilen projelerin ihtiyaçları, uluslararası örgütçe karşılanmalıdır.

Uluslararası hukuktaki çözüm yöntemlerinde yadsınan bir diğer unsur da, yukarıda da belirtildiği üzere, derin kültürdür. Tutumlar görünürde ise, onların altında daha derin tutumlar ve varsayımlar vardır. Bunlar derin kültürün bir biçimidir ve genellikle konuşulmamış yönlendirmeler, kurallar, varsayımlar ve Öz ve Öteki hakkındaki ön yargılar gibi pek çok şeyi kapsayan bilinçaltının tamamıdır. Daha spesifik olarak, derin kültür, bir toplumun paradigmalarının ve kozmolojisinin çalıştırılmasından meydana gelir (Galtung, 2000a: 33). Şiddetin meşrulaştırılarak görünür olmasının önüne geçen bu unsurun (derin kültürün) tahlilinin de, uluslararası hukuka kazandırılması önem arz etmektedir. Derin kültür, doğası gereği her bir toplum ve olay için ayrı ayrı tahlil edilmelidir. Bu tahlile, tarafsız uluslararası örgütlerin de desteklediği barış çalışanları öncülüğündeki toplumsal saha araştırmaları ile ulaşılmalı ve ardından elde edilenler raporlaştırılmalıdır.

Uluslararası hukukta çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözümü için kullanılan yöntemlerin tamamının diyalog süreçlerinde bütün taraflar bir araya getirilmektedir. Ne var ki, böyle bir ortamda, tarafların amaçlarının ne olduğunun tam olarak anlaşılması mümkün olamamaktadır. Ancak Transcend diyalog projesinin ilk aşamasında, kendileriyle ayrı ayrı ve birebir görüşmeler yapılan tarafların

amaçlarının ne olduğu tam olarak tespit edilmeye çalışılır. Uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemlerin kullanıldığı çatışmalarda ise, tarafların tam olarak anlaşılamamış olan amaçlarının meşruiyetinin tespiti de eksik bırakılır ve dolayısıyla, bu amaçların dönüştürülmesi de hedeflenememiş olur. Transcend diyalog projesinin ikinci aşamasında ise, tüm çatışma taraflarının temel insani ihtiyaçlarının karşılanması temelinde gayrimeşru amaçlar yeniden şekillendirilerek meşru amaçlara dönüştürülür. Transcend diyalog projesinin üçüncü aşamasında, bu meşru amaçların entegrasyonu odağında sürdürülebilir bir çözüm için, her çatışmaya uygun nevi şahsına münhasır, kapsayıcı bir formül hazırlanır (Graf, Kramer, Nicolescou, 2007: 135). Uluslararası hukukta ise, barışçıl çözümler hususunda tümünden gelimci, çoğu zaman derinlemesine incelemenin yapılmadığı, basmakalıp yöntemler uygulanmaktadır. Uluslararası hukukun da bu üç aşamayı, barışçıl çözüm yöntemlerinin temel stratejisi haline getirmesi, fayda sağlayıcı gözükmektedir. Bu üç aşamalı çözüm yöntemi, ilgili tüm kurumların barışçıl yöntemler literatürüne kazandırılmalıdır.

Transcend yaklaşımı, uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemlere, çatışan taraflarla birebir görüşmelerin ve ayrıntılı bir teorinin ve uygulamanın başarıyı artırması noktasında örnek teşkil edebilir. Uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemler de birebir görüşme usulünü benimseyebilir ve daha ayrıntılı ve özenli bir hal alabilir. Kurulacak aşkın bir uluslararası örgüt, ilgili birimleri ile birebir görüşmeleri düzenleyebilir.

Uluslararası hukukta çatışmalara ilişkin tüm yöntemler, tıpkı Transcend yaklaşımında olduğu gibi, temel amaç olarak eşitliğe ve simetrik güç yapılarına ulaşmayı hedeflemelidir. Böylece sosyal adalet sağlanabilir. Sosyal adalet, uluslararası hukukun en temel amacı olmalıdır.

Mevcut yöntemlere ilişkin katkıların yanı sıra, Transcend yaklaşımının kendisinin, başlı başına uluslararası hukukun barışçıl yöntemlerinden biri olarak literatüre geçmesi, hem uluslararası hukuk hem de hizmet ettiği barış için önemli bir kazanım sağlayabilir. Uluslararası hukuk kitaplarının en sonunda, diğer konulara nazaran az sayıda sayfanın ayrıldığı barışçıl yöntemler başlığının kendisinin geliştirilmesinin yanı sıra, bu başlık içerisinde transcend yaklaşımı da yerini almalıdır.

Bu tezin de gayelerinden biri olduğu üzere, Galtung'un teorisinden uluslararası hukuka ve özellikle barışçıl yöntemlere kavramsal katkı sağlanabilir. Tüm şiddet dışı hareketleri ve eylemleri kapsayan ve çatışan taraflara başka bir alternatifin daha olduğunu göstermesi açısından son derece kıymetli olan 'şiddetsizlik' kavramı, tarafların özellikle temel insani ihtiyaçlar bağlamında birbirlerinin haklarını bilmeleri ve buna göre davranmaları anlamında 'empati' kavramı ve çatışmadan ve taraflardan aşkın bir yöntemin türetilmesi anlamındaki 'yaratıcılık' kavramı bu alana kazandırılmalıdır. Aynı şekilde, bu üç kavramın bir arada olduğu, çatışmaların dönüştürülmesine yönelik süreçlerde, tarafların kendilerini ve amaçlarını tekrardan düşünmelerini sağlayarak barışa hizmet eden 'öz düşünüm' kavramı da alana kazandırılmalıdır. Unutulmamalıdır ki, söylem, yani kavramlar, iktidarı, dolayısıyla yönetimi ve sistemi belirler.

Uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemler, şiddet döngülerini ve çatışma sarmallarını durdurmakta yetersiz kalmaktadır. Daha öncede bahsedildiği gibi uluslararası hukukta çatışma ve şiddet kavramlarına yönelik yanlış tanımlama sebebiyle, bu döngülerin tahlilleri dahi yapılamamaktadır. Galtung'un teorisinde, şiddet döngüsü ve çatışma sarmalı bilgisi ve tahlili sunulmaktadır. Uluslararası hukuk, bu döngülerin durdurulması için şiddetsizlik, empati, yaratıcılık temelinde aşkın bir şemsiye haline gelebilir. Bunun için, BM gibi önemli kurumlardaki organlar çeşitlendirilmeli ve buralarda her bölgeden sosyologlara, psikologlara ve antropologlara da yer verilmelidir.

Anlaşılması güç 'barış' kavramını sistematikleştirerek açılması açısından Galtung'un kavramsallaştırması son derece önemlidir. Uluslararası hukuk literatüründeki bazı kaynaklarda da 'barış' kavramı, Galtung'un ürettiği pozitif ve negatif barış şeklindeki anlamlarıyla kullanılmaktadır (bkz. Bailliet, Larsen (eds.), 2015). Ancak pragmatik bir belge olarak BM Şartı'na bakıldığında, Cecilia Marcela Bailliet ve Kjetil Mujezinovic Larsen'in de haklı söylemiyle, barışın sadece negatif anlamıyla alınıp, pozitif anlamının dışlandığı görülmektedir (2015: 3-8). Uluslararası hukuk literatüründe ve kurumlarındaki Johan Galtung'un barış kavramının kullanımının artırılması ve uygulamaya geçirilmesi, sistemde 'gerçek barış'ın inşa edilebilmesi için gerekli görülmektedir.

Galtung'un barış kavramının benimsenmesi ile müdahale temelli, dışsal, ithal edilen 'barış' anlayışından; tarafların kendi barışını inşa etmesini teşvik etme misyonuna sahip bir uluslararası hukuk öncülüğündeki, organik, özgün barış anlayışına geçilebilir. Transcend yaklaşımını uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemlerden biri olarak benimsemiş bir uluslararası örgüt himayesinde, tarafların müdahalesiz ancak birinin diğerini ezmediği bir çözüme ulaşmalarının önü açılabilir.

Uluslararası hukuk bünyesinde işlevsel ve itibar sahibi bir kurum kurularak veya BM'de köklü değişiklikler yapılarak, kurulacak yapı/lar toplu şiddetsiz direniş ve boykot hareketlerinin çatı organizasyonu haline getirilebilir. Böylece bugün uluslararası hukukta, BM ya da müdahale deyince akla gelen şiddet eksenli yöntemlerin aksine, barışçıl usuller ön planda olabilir. BM'nin böyle bir çatı organizasyon olabilmesi için öncelikle kendi içerisindeki derin sorunları çözmesi gerekmektedir. BMGK'daki daimi üyelik ve veto hakkı tamamen kaldırılmalıdır. Yine Konsey'deki üyeler dünyadaki siyasi, kültürel ve iktisadi çoğulculuğu gösterecek şekilde artırılmalıdır. BMGK'nın küresel hegemonların amaçları ve çıkarları doğrultusunda karar almasının önüne geçilebilmesi adına Konsey'in yaptırım ve askeri zorlama tedbiri kararlarının Genel Kurulca onaylanması şartı getirilmelidir. Güvenlik Konseyi'nin şeffaflık ilkesine uymayan, gizli pazarlık süreçleri ile işletilen karar alma süreçlerinin önlenmesi için BM Şartı'na da eklenecek bir hüküm ile Konsey'in kararlarına karşı yargı yolu açılmalıdır (Aral, 2016: 284-286).

Bu tezde savunulanlar, en baştan itibaren söylendiği gibi gerçekleşmesi imkânsız soyut iddialar değildir. Nitekim 'gerçek barış' için birçok şiddetsiz direniş hareketi örneği mevcuttur ve bunların başarısı da yadsınamaz. Keza Johan Galtung'u ve düşüncelerini önemli düzeyde etkileyen ve bu anlamda Galtung'un ilk çalışmalarının temasını oluşturan Mohandas Gandhi ve onun *satyagraha*⁸sı, bu tezin de savunduklarının gerçekleşebileceğine dair en somut örneklerdendir. Özellikle 20. yüzyılda Gandhi ile başlayan bu şiddetsiz direniş hareketleri, dünyanın pek çok yerinde de örneklerini sürdürmüştür. Bu anlamda Gandhi'ye bu noktada yer vermek faydalı görünmektedir.

⁸ Gandhi'nin Hindistan'ın bağımsızlığı için başlattığı, şiddet içermeyen sivil direniş hareketi.

Gandi, genellikle askeri gücü ve iktidarı ellerinde bulunduran realistler tarafından ‘idealist’ olarak lanse edilmektedir. Ancak bu, Gandi için uygun bir tanımlama değildir. Onun düşünceleri ve eylemleri Hint toplumunun gerçekliğine dokunmaktadır ve son derece karmaşık ve bütüncüdür. İsrail-Filistin ilişkilerinde de şiddetsiz direniş hareketlerinin örneği mevcuttur. Filistin’den muazzam miktarda ve az da olsa İsrail’den insanın katılımıyla gerçekleştirilen şiddetsiz direnişin (intifada) ardından, ne yazık ki, politikacılar Oslo süreci ile realizme teslim olan bir ‘çözüm çerçevesi’ inşa etmiştir (Galtung, Fischer, 2013: 87).

Gandi, ‘cesur şiddetsizlik’ örneğidir. Onun şiddetsizliği; hiçbir şey yapmayan, oturup bekleyen, ‘korkak şiddetsizlik’ değildir. Gandi’nin şiddetsizliğine realist söylem ile ‘pasif direnme’ adını vermek yanlıştır; nitekim kendisi de bu tanımlamayı reddetmiştir. Gandi’nin direnişi aktiftir. Gandi yaşamı boyunca birçok şey için mücadele vermiştir. Güney Afrika’da ırkçılığa karşı, Hindistan’ın bağımsızlığı için, Kast sistemine karşı, ekonomik sömürüye karşı, sınıf çatışmalarına karşı, Hindular ve Müslümanlar arasında barışın sağlanması için, cinsiyetçiliğe karşı kadınların özgürlüğü için, mücadelelerin şiddetsiz yollarla hayata geçirilmesi için mücadele etmiştir (Galtung, Fischer, 2013: 88).

Gandi’nin içinde yaşadığı yüzyılda şiddetsiz direniş yoluyla birçok başarılar elde edilmiştir. İlk olarak, Gandi’nin 1947’de Hindistan’ın bağımsızlığı ile sonuçlanan *swaraj*⁹ kampanyası sayılmalıdır. II. Dünya Savaşı ile zayıflayan Birleşik Krallık, sömürgecilğe dayanmayı sürdürmüştür. Gandi ise bu zayıflığı tam anlamıyla ortaya çıkarmıştır. İkinci olarak ise 1956’da Martin Luther King’in Birleşik Devletler’in güneyinde ırkçılığa ve ayrımcılığa karşı başlattığı kampanya, şiddet dışı bir başka direniş örneği olmuştur. Bu direnişin ardından ABD’de resmi ayrımcılık sona ermiş, ancak gayri resmi ayrımcılık devam etmiştir. Bu da yine şiddetsizliğin, neden tek bir olay değil ve fakat bir *süreç* olması gerektiğini göstermiştir. Üçüncü olarak, Vietnam’ın içinde ve dışında başlatılan Vietnam savaşı karşıtı hareketlerden de söz edilebilir. Vietnamlılar savaşı askeri güç kullanarak kazanmıştır. Ancak şiddetsizlik hareketleri, ABD’yi zayıflatan unsurlardan olmuştur (Galtung, Fischer, 2013: 90-91).

⁹ Hindistan’ın ulusal egemenliği.

Dördüncü olarak, konumuz bağlamında, Buenos Aires'teki Plaza de Mayo anneleri¹⁰ sayılmalıdır. Bu hareket, esasen lidersizdir. Bu sebeple barış ödülü seçkin bir isim olan Alfonso de Esquivel'e verilmiştir. Beşinci örnek ise, 1986'da Filipinler'de Ferdinand Marcos rejiminin şiddetine ve seçim hilelerine karşı kurulan Halkın Gücü hareketidir. Tamamen barışçıl gösteriler ile hükümet düşürülmüş ve Filipinler'e demokrasi getirilmiştir. Filipinlerdeki söz konusu halk hareketi, "dünyayı şaşırtan devrim" olarak da bilinmektedir. Bir diğer sivil direniş örneği ise, topraklarının büyük çoğunluğu İsrail tarafından işgal edilmiş olan Filistin'deki intifada (1987) hareketidir. Bu hareket esasında 'taş atma' eylemini içermekteydi. Ancak bölgedeki durum göz önünde bulundurulduğunda, bu eylem ve bir bütün olarak İntifada hareketi, şiddetsizlik olarak görülmektedir. Yedinci olarak, 1989'da Beijing'teki demokrasi hareketi sayılabilir. Galtung, eserlerinde bunlar gibi birçok örneğe değinmiş ve şiddetsizliğin her zaman işe yaradığını söylemediğini, her derde deva bir hipotezin olamayacağını, ancak 'şiddetin asla işe yaramadığı' hipotezini savunduğunu eklemiştir (Galtung, Fischer, 2013: 90-91).

Bütün bu örneklerin ışığında, denebilir ki, uluslararası hukuk, toplumun isteklerinden bağımsız elit bir tekel yönetim olmaktan çıkıp, tüm bu direniş hareketlerini de içeren, toplum ile bir arada bir yönetim sistemine dönüşmelidir.

Burada ortaya konan uyuşmazlıkların barışçıl çözümü için transcend yaklaşımı ile aşkın bir çözüm yolunun bulunmasına ilişkin öneriler de, böyle bir dönüşümün önemli kilometre taşlarından birisi olacaktır. Bu aşkın çözüm; tarafların uyuşmazlığının, çıkarlarının ve zafer isteklerinin üstünde üretilecek yaratıcı çözümdür. Devletlerin uyuşmazlıklarının, devletlerin çıkarlarının üstünde bir yöntem ile çözülmesinin en iyi örneklerinden bir tanesi de, her ne kadar bugün kendi içerisinde ciddi çatırdamaları olsa da, Avrupa Birliği'dir. Barışçıl dinamizmini yeterince sağlayamamasından kaynaklanan bu sorunlar bir kenara koyulduğunda, AB, Avrupa coğrafyasında yüz yılların çatışmalarına son veren tarihsel bir barışçıl çözümdür. Sosyo-ekonomik, sosyo-politik, ve sosyo-kültürel açılardan bakıldığında AB, ekonomik, hukuki ve hatta siyasi alanlarda birlik olmuş tek uluslararası örgüttür.

¹⁰ Arjantin'de 1976-1983 yılları arasında süren askeri cuntada kaybolan 30 bin kişi için, annelerin başlattığı şiddetsiz direniş hareketidir. Yürüyüşler, haftalık toplanmalar ile sürdürülmüş, hükümetin insan hakları ihlallerine küresel çapta dikkat çekmeyi başaran bir hareket olmuştur.

AB, yüzyıllardır Kıta Avrupa'sında süren Almanya ve Fransa arasındaki üstünlük yarışını ve düşmanlığını bitirme başarısını göstermiş bir örgütlenme hareketidir (Özgöker, Batı, 2017: 29).

AB, II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki korkunç yıkımlarını ve acılarını unutturabilmek temelinde kurulmuş ve oluşmuş travmaların yeni intikam dolu savaşımlara yol açmasının önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Bu bağlamda tam anlamıyla aşkın barışçıl yaratıcı bir çözüm örneğidir. Birlik, Avrupa'da inşa ettiği bütünleştirici kimliği ile diğer coğrafyalar için de örnek niteliğindedir (Kaya vd., 2011: 1-2). AB'nin temelini oluşturan AKÇT ile Avrupa'da yan yana gelebileceği düşünülen birçok güçlü devlet, hem kendi vatandaşları hem de bütün bir Avrupa toplumu için refah ekonomisi temelinde Avrupa'da birliğin önünü açmıştır. Sanayi Devrimi ile önem kazanan kömür ve çelik ihtiyacının ortak bir düzenlemenin konusu olması ve Avrupa'da bazı devletlerin kömür ve çelik havzalarına sahip olması nedeniyle çıkan savaşların engelleme düşüncesi, örgütün kurulmasında tetikleyici olmuştur (Berksoy, Işık, 2006: 17-18).

Avrupa'da yüzyıllar boyunca pek çok kanlı savaş yaşanmıştır. Sadece Fransa ve Almanya 1870 – 1945 arasında üç defa savaşmıştır. Binlerce insanın ölümüyle neticelenen bu felaketlerin ardından Avrupalı liderler ve düşünürler, transcend yaklaşımına da uygun olarak, barışın devamlılığının tek yolunun, devletlerin ekonomik ve siyasi olarak bir örgüt çatısı altında birleşmesi olduğu aşkın çözümünü bulmuştur (Ağır, Ağır, 2017: 104). Avrupa tarihi, savaşlarla doludur. Fakat her savaş, beraberinde sürdürülebilir barış fikirlerini de gündeme getirmiştir. Böyle bir barış için tek yolun ise, Avrupa devletlerinin bir araya gelmesi olduğu düşüncesi galebe çalmıştır. Avrupa'da bütünleşme fikrinin meydana gelmesinde yüz yıl savaşlarının da büyük etkisi olmuştur (Alganer, Çetin, 2007: 286-289).

Avrupa bütünleşmesi düşüncesi, II. Dünya Savaşı'nın yıkımı ve sonrasındaki tehditlerin bir neticesi olarak somutlaşmıştır. Bölgede çatışmaların ve yaratacağı tahribatların önüne geçmek, Avrupa bütünleşmesinin özünü oluşturmuştur (Yücel, 2008: 37). Tarih boyunca birçok uyuşmazlığın yaşandığı Avrupa'da, bu uyuşmazlıklar başta Dünya Savaşları olmak üzere çok sayıda çatışmaya neden olmuştur. Otuz Yıl Savaşları'nın yanı sıra Napolyon Savaşları ve Dünya Savaşları

gibi Avrupa’da çok büyük yıkımlara sebep olan felaketler, Avrupa’da birlik kurma fikrini güçlendirmiştir. Bütünleşmiş bir Avrupa, ortak ekonomik ve siyasi çıkarlar esas alınarak ve ortak değerler temelinde inşa edilmeliydi. Bunun için nihayetinde AKÇT ve ardından AET ile çıkılan yolda AB gibi bir uluslarüstü sisteme ulaşılmıştır (Çelik, t.y.: 1). AB; dış politika, siyasi değerler ve kültür olmak üzere üç temel sütunu bulunan yumuşak güce iyi bir örnek teşkil etmektedir (Ermağan, Karcı, 2018).

BÖLÜM IV: BİR ULUSLARARASI UYUŞMAZLIK ÖRNEĞİ OLARAK BOSNA SAVAŞI

Bosna Savaşı, öncesiyle ve sonrasıyla, kökleri çok eskilere dayanan tipik bir çatışma örneğidir. Bosna Savaşında uluslararası toplum içindeki hakim tutum ve uluslararası toplumun önde gelen bazı aktörlerinin müdahalesi ise, baştan beri bahsedilen büyük devletlerin çıkarları merkezindeki, güvenlik ve statüko temelli ‘sistemleşmiş barış’a örnek teşkil etmektedir. Bu bölüm altında, uluslararası hukukta Bosna’daki çatışma için (bütüncül bir çatışma sarmalı olarak) yapılmış ‘sistemleşmiş barış’ eylemlerinin yanı sıra, ‘gerçek barış’a ulaşılabilmesi için, özellikle de bugün hâlâ Bosna’daki siyasi ve hukuki sürecin arka planında yer alan ve bu anlamda bugünün barışından da sorumlu olan Dayton Andlaşması’na ilişkin sorunlar ele alınmaktadır.

Bu tezin kapsamı ve uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemlere katkı sunma hedefi gereği, Bosna Savaşı sürecinde uluslararası hukuka aykırı olmayan, ancak şiddet içeren müdahaleler üzerinde durulmamaktadır. Bu bölümde, şiddet döngüsünde, iyimser bir deyişle, ‘şiddet sonrası’ dönemde olan Bosna Hersek devletinin, şiddet öncesi döneme ve ardından da şiddet anına geçiş yapmaması için ve en temelde ‘gerçek barış’a ulaşabilmesi için, Galtung’un teorisiyle geliştirilmiş uluslararası hukukta neler yapılabileceği anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda, bu bölüm, daha çok Bosna’nın bugün içerisinde bulunduğu yapısal şiddetin ortaya konulmasını ve çözümünü amaçlamaktadır. İlk aşamada, teorik kısımlarda da yapıldığı gibi, uluslararası hukukun eksiklikleri, bu kez pratik bir örnek olarak, Bosna üzerinde gösterilmektedir. Ardından, Galtung’un teorileri ile açılan çatışmanın dönüştürülmesi ve ‘geçek barış’a ulaşmak için çözüm yöntemleri sunulmaktadır.

4.1. Bosna Savaşı

Yugoslavya Sosyalist Federal Devleti bünyesindeki altı cumhuriyetten biri olan Bosna, içerisinde Müslüman Boşnakları, Ortodoks Sırları ve Katolik Hırvatları barındırmıştır/barındırmaktadır. Sırp liderliği, 1991'de Yugoslavya Anayasasına aykırı olarak, devlet başkanlığı hakkının yalnızca kendilerinde olduğunu savunmuş ve bunu, 'Eski Yugoslavya'nın mirasçısı' oldukları iddiası ile meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu gelişmenin ardından Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bağımsızlık ilanlarıyla başlayan iç savaş, Hırvatistan ve Slovenya'ya tarihi ve siyasi yakınlığı olan Almanya öncülüğündeki AB'nin yoğun çabaları sonucunda, bir müddet sonra bu iki ülkede bitirilmiştir. 1991'in Aralık ayında bu devletler; Almanya, İzlanda, Danimarka, Avusturya ve Macaristan hükümetlerince tanınmıştır (Yenigün, Hacıoğlu, 2004: 672-677).

Bosna Hersek ise, halk referandumu sonrasında Parlamentonun 5 Mart 1992'deki bağımsızlık ilanı ile kurulmuştur. Bosna Hersek Devleti, 1 Nisan 1992 ve 14 Aralık 1995 tarihleri arasındaki savaşa, meşru ve egemen bir devlet olarak girmiştir. O günkü adıyla Avrupa Topluluğu, Bosna Hersek'i bağımsızlığından bir ay sonra tanımıştır. Yeni devlet, iki ay sonra da BM üyesi olmuştur (Aral, 2010: 15-176). Ancak, Avrupa'da, halkının çoğunluğu Müslüman olan ve yine Müslüman yoğunluklu Kosova'ya bağımsızlık noktasında örnek teşkil edebilecek, içerisinde daha sonra Sırbistan ve Hırvatistan ile birleşmek isteyebilecek Sırp ve Hırvat unsurlar bulunduran bir devlet olarak Bosna Hersek, uluslararası toplumda Slovenya ve Hırvatistan'a nispetle büyük bir memnuniyetle karşılanmamış ve daha geç tanınmıştır. Buna rağmen 1992 yılının 6 Nisan'ında ABD ve AB devletleri Bosna Hersek'i tanımıştır. Bu örnekte de, devletlerin çıkarları, uluslararası hukuku ve sistemi yönlendirici olmuştur. Bosna'da ve dünyanın pek çok yerinde sağlanamayan 'gerçek barış', ancak uluslararası hukukun barışçıl çözüm yöntemlerinin, devletlerin çıkarlarından *aşkın* olması ile sağlanabilir.

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin bugünkü adları ile 'Sırbistan ve Karadağ'ın', Bosna Hersek'in sınırlarını tanımayacağını ilan etmesinin ardından, BMGK, bu sınırlara saygısızlık durumunda Belgrad'a yaptırımlarda bulunacağını açıklamıştır. Bu uyarıya cevap olarak Yugoslav Federal Cumhuriyeti, Bosna Sırları ile ilişkisini

kestiğini söylemiş, ancak, Bosnalı Sırp paramiliterlere silah, cephane ve asker yardımını sürdürmüştür. Galtung'un da şiddetsiz direniş yöntemlerinden birisi olarak tanımladığı birtakım yaptırımlar, caydırıcı etkiye sahiptir. Ancak bu örnekte de gördüğümüz gibi, BMGK'nın yaptırım tehdidi gerçekleştirilmemiş ve bahse konu durum denetlenmemiştir. Bu noktada yine uluslararası hukuktaki denetim ve yaptırım eksikliği kendini göstermektedir. Yugoslav ordusu; aksi yöndeki beyanlarına rağmen, Ratko Miladiç'in de içinde olduğu komutanları, cephanesi, teçhizatı ve silahlarıyla Bosna'daki Sırp Cumhuriyeti Ordusu'nu yoğun biçimde desteklemiştir. Bosna Savaşında, ayrıca Hırvatların kurduğu Hırvat Savunma Ordusu ve bunlardan bağımsız Bosna Hersek Ordusu yer almıştır (Aral, 2010: 176).

Bugünün Bosna'sı için konuşulması gereken yapısal şiddetin arkasında, savaşta gerçekleştirilen pek çok direkt şiddet, bunların travmaları ve intikam alma isteği yatmaktadır. Bu direkt şiddet eylemleri öyle yüksek bir seviyede olmuştur ki, bu durum Bosna'da 'etnik temizlik' ve 'soykırım' fiillerinin işlenmesine sebebiyet vermiştir. Bosna Savaşında yüz altmış bini Boşnak olmak üzere, yaklaşık iki yüz bin kişi ölmüştür (Dalar, 2018: 96). Bir milyon Boşnak mecburen evlerini terk etmiştir. Savaş, Nisan 1992'de Sırp güçlerin Doğu Bosna'daki Müslümanlara saldırmasıyla başlamıştır. Köyler, kasabalar yakılıp yağmalanmıştır. Boşnakların bir kısmı işkence ile öldürülmüştür. Müslüman erkekler, toplama kamplarında işkence görürken; kadınlar, erkeklerden ayrı merkezlerde işkence ve sistematik tecavüze maruz bırakılmıştır. Bu kadınların sayısının yirmi bin ile elli bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. 1992 Mayıs ayında, Bosna'nın yüzde altmışı Sırplar tarafından ele geçirilmiştir. Başkent Saraybosna'da, 44 ay süren, modern savaş tarihinin en uzun kuşatması yapılmıştır (Dalar, 2018: 177). Burada bahsedilen bütün direkt şiddet eylemleri; Boşnakların itibar, kimlik, yaşam hakkı, sağlık hakkı, özgürlük gibi Galtung'un devamlı vurguladığı temel insani ihtiyaçlarının gaspı niteliğinde olmuştur. Tarafların uyuşmazlıklarının dönüştürülebilmesi için, amaçlarının meşru olması ve dolayısıyla diğer tarafın temel insani ihtiyaçlarına engel olmaması gerekmektedir. Öyleyse bu aşamada, uluslararası toplumun, Johan Galtung'un da barışın sağlanabilmesi için ön koşul olarak gördüğü direkt şiddetleri durdurucu barış yapımı eylemlerinde bulunması gerekirdi. Savaşın henüz başında ateşkes

sağlanmalıydı. Tam manasıyla sağlanan bu ateşkesin ardından, ikinci bölümde uzun uzun anlatılan Galtung'un terapi sürecine başlanması gerekirdi.

Sırpların, Boşnak etnisitesini tamamen yok etmek ve dönüştürmek için uyguladıkları politikalar 'etnik temizlik' kavramını uluslararası hukuka kazandırmıştır(!). Dil, dolayısıyla kavramlar, kültür üzerinde son derece önemli bir unsurdur. Türetilen 'etnik temizlik', 'soykırım' gibi savaş kavramları şiddet eksenli kültürleri doğurmaktadır. Ancak ne yazık ki, barış kültürünü besleyen barış kavramları bu kadar kolay türetilmemektedir. Bosna Savaşında, Boşnak kadınlara Sırp larca tecavüz edilip hamile bırakılmaları ve Sırp babadan olma bu çocukları doğurmaya zorlanmaları da, yine Boşnak etnik kimliğinin, genlerinin değiştirilmesi yoluyla yok edilmesi için kullanılan yöntemlerden olmuştur. Eski Yugoslavya bölgesinde işlenen suçlar ve bunların failleri için kurulan Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM), tecavüzün Bosna'da Müslüman Boşnakları aşağılamak için kullanılan sistematik bir yöntem olduğunu göstermiştir (Çakmak, 2014: 68-69). Yine, EYUCM, Sırp ve Hırvatların; ele geçirdikleri bölgeleri diğer guruplardan temizlemek hedefiyle ve liderlerinin yönlendirmesi ile buralarda etnik temizlik gerçekleştirdiğini kabul etmiştir (Aral, 2010: 178). Ne var ki, EYUCM, yeterince etkili olamamış ve zamanında adaleti sağlayamamıştır. Bölge halkının acıları ve travmaları, yıllar boyu süren davalar sebebiyle tazeliğini korumuş ve her bir yeni gelişme ile perçinlenmiştir. Böylece EYUCM, amacının çok dışında olması gerektiği halde, taraflar arasındaki nefret tutumunun diri tutulmasında rol oynamıştır.

İnsanların canlarına, mallarına, kimliklerine ve itibarlarına yönelik saldırgan amaçların ve fiillerin kabul edilmesi mümkün değildir. Bu amaçların daha iyi amaçlarla değiştirilmesi için uluslararası hukukun etkin rol alması gerekirdi ve bugün de gerekmektedir. Bosna Savaşı örneğinde; *öldürme*, *yaralama*, *tecavüz* ile bedensel ve psikolojik tahribat, *kuşatma*, *baskı*, insanların evlerini terk etmek zorunda kalmasına sebep olan *uzaklaştırma* yöntemi gibi direkt şiddet türlerinin tamamı hayata geçirilmiştir. Yine bu örnekte, Boşnaklara *ikinci sınıf* vatandaş gibi muamele edilmesi, *ötekileştirme* ve Dayton Andlaşması ile de pekiştirilen *bölme* yöntemi gibi yapısal şiddeti körükleyici pek çok unsur da bulunmaktadır. Yukarıda bahsedilen tüm şiddet türlerinin, liderlerin talimatları ile hayata geçirilmesi dolayısıyla, *amaçlanan*

ve aşikâr olmasıyla da *görüinen* şiddet kapsamında değerlendirilmeleri gerekmektedir. Aynı şekilde, bu savaşta birçok kez hem *fiziksel* hem de *psikolojik* pek çok şiddet yöntemine başvurulmuştur.

1992 yılının Nisan ayında Bosna havaalanını korumak üzere, Bosna Hersek'e, BM Koruma Gücü gönderilmiştir. Koruma Gücünün yetkileri Eylül ayında, insani yardımların bütün Bosna'ya ulaştırılmasını güvence altına alma ve mültecilerin korunmasına yardım olarak genişletilmiştir. Bu görevlerin doğru bir şekilde ifa edilip edilmediği tartışmalıyken, 1993'te Gücün yetkileri bir kez daha değiştirilmiştir. Buna göre BMGK; Saraybosna, Srebrenitza, Gorajde, Tuzla, Bihac ve Zepa'yı (Ateşoğlu Güney, 1997: 272) 'güvenli bölge' ilan etmiş ve buralara yerleştirilen Müslüman Boşnakların korunması görevini de Barış Gücüne vermiştir. Ne var ki, askeri yeteneklerin barışçıl yöntemlerle kullanılmasında etkin denetleme ve yaptırım mekanizması kurulamamıştır ve ardından, 28 Şubat 1994 tarihinde, Bosna Savaşı için bir istisna olarak, NATO güçleri daha önce ilan edilmiş uçuşa yasak bölgeyi ihlal eden dört Sırp savaş uçağını düşürmüştür. Aynı dönemde Hırvatistan devlet başkanı, bir konuşmasında Batı Hersek'teki Hırvatların ayrı devlet olması gerektiğini savunmuştur. Bu söylev Hırvatların şiddet eylemlerinin meşrulaştırıcısı olarak kültürel bir şiddet oluşturmuştur. Bunun üzerine kısa bir süre içerisinde Hırvat ayaklanmaları da başlamış ve Hırvat - Boşnak çıkar birliği de son bulmuştur. Hırvatlar ve Boşnaklar arasında da büyük kıyımlara neden olacak yeni bir cephe açılmıştır (Yenigün, Hacıoğlu, 2004: 680).

Hırvatlar ve Boşnaklar arasındaki savaş resmi olarak 1994 yılının 23 Şubat'ında son bulmuştur. Sırp ve Boşnaklar arasındaki savaş ise 1995 sonlarına kadar devam etmiştir. General Radko Mladić liderliğindeki Sırp güçleri Temmuz 1995'te sözde güvenli bölge ilan edilen ve böylece adeta Boşnakların bir araya getirilerek toplu hedef haline getirildikleri Srebrenitza'yı işgal ederek, burada 8372 insanın topluca katledildiği bir soykırım¹¹ yapmıştır. Uluslararası toplum bütün bir savaş boyunca koruduğu sessizliğini bu olay sonrasında daha fazla sürdürememiştir. 30 Ağustos 1995 tarihinde, NATO, Sırp hedeflerine kapsamlı hava operasyonları düzenlemiştir. Üç hafta içerisinde, Sırp savaşın bitirilmesini kabul etmiştir. Şiddet öncesi

¹¹ 2007 yılında, UAD, Srebrenitza'da yaşananların soykırım olduğunu kabul etmiştir (Aral, 2010: 194-195).

aşamada ya da şiddet anının başlarında çok daha basit, etkin, denetlenen, yapısal barışı teşvik eden kararlar ve uygulamalar ile bitirilebilecek bu savaş, şiddet ile zoraki olarak bitirilmiştir. Zorla bitirilen savaş yine 21 Kasım 1995'te ABD öncülüğünde, mecburi bir andlaşma olan Dayton 'Barış' Andlaşmasının imzalanması ile neticelendirilmiştir (Aral, 2010: 177). Dönüştürülmemiş bırakılan gayri meşru amaçlar tarafların içinde kalmış ve intikamcı bir tutum benimsemelerine yol açmıştır. Diğer taraftan travmalar, rehabilite edilmemiştir; bu da gelecek çatışmaların köklerini oluşturmaktadır.

Bosna felaketi; üç buçuk yıl süren bir savaşta, 44 ay kuşatma altında tutulmuş bir başkentin, iki yüz bin ölünün, bir milyondan fazla yaralının, iki buçuk milyon mültecinin ve sayıları yirmi binin üzerinde defalarca tecavüz edilmiş kadının olduğu (Kut, 2005: 181) bir 'soykırım'dır. Bu korkunç savaş, birçok yeni uyuşmazlık ve çatışmaya gebe olan Dayton Andlaşması ile bitirilmiştir.

Bosna Savaşı ile görünürlük kazanan bu çatışma, Galtung'un üç üçgen modellemesi üzerinden okunabilir. Eski Yugoslavya topraklarında yaşayan çok çeşitli milletler ve dinler, tarih boyunca farklı imparatorlukların yönetimi altına girmiş ve en son Yugoslavya Sosyalist Federal Devleti'nin otoriter liderliği altında adeta bir arada tutulmaya zorlanmıştır. Bu milletlerin, birliktelik ya da ayrılık kararını kendilerinin aldığı, yönetim sistemlerini kendilerinin belirlediği bir yapı kuramamış olmaları, başlı başına yapısal bir şiddet oluşturmuştur. Kaldı ki, bugün ayrı ulus devletler olarak varlıklarını sürdüren bu devletler, halen büyük devletlerin ya da uluslararası kurumların etkisi altındadır. Özellikle Yugoslavya döneminde süren otoriter liderlik ve Tito'nun ölümünden sonra bu liderliğin Sırp'lar tarafından sürdürülmek istenmesi, tarih boyunca bir şekilde bir arada tutulan milletler için kırılma noktası olmuştur. Milletlerin birbirlerine karşı nefret, ötekileştirme, aşağı sınıf görme gibi *tutumları*, zamanla derin bir kültür oluşturmuştur. Öyle ki, bu derin kültür, nesilden nesile aktarılacak kolektif bir bilinci ve bilinçaltını meydana getirmiştir. Bosna'da bu şiddetli derin kültür, özellikle din ve kısmen dil farklılıkları üzerinden inşa edilmiştir.

Milletlerin tutumlarını, nesiller boyunca ayrışmanın temelini oluşturan bu farklılıklar belirlemiştir. Birinci üçgenin tutum ayağı, ikinci üçgende *kültürel şiddeti* oluşturmuştur. Tutumlar, zamanla şiddetli *davranışları* tetiklemiştir. Bu davranışlar

da, ikinci üçgende *direkt şiddet* doğurmuştur. Bosna Savaşı özelinde direkt şiddet örnekleri yukarıda da bahsedildiği gibi öldürme, yaralama, tecavüz, zorla evlerden sürülme gibi birçok şekilde gerçekleştirilmiştir. Tutumlardan beslenen kültürel şiddet, bu direkt şiddetin meşrulaştırıcısı olmuştur. Boşnak ve Müslüman olmaları dolayısıyla öldürülebilir oldukları düşüncesi, bir grubun böylece insanlık dışı ilan edilerek her türlü eziyeti hak ettikleri yönündeki kabul ya da bir grubun liderliğinin onun doğal hakkı olduğuna dair inanç gibi derin kültür ve dolayısıyla kültürel şiddet; savaş boyunca yapılan tüm insanlık dışı davranışları ve bunların meydana getirdiği direkt şiddet örneklerini başta Sırlar ve Hırvatlar olmak üzere ilgili aktörlere ve onların tabanlarına ‘meşru’ göstermiştir.

Bosna’daki ve aslında Yugoslavya’daki grupların gerek toprak paylaşımı, gerek sosyal yaşantı, gerekse siyasal yönetim biçimi ile ilgili *uyuşmazlıkları* ise, çatışmaların köküdür. Bölgedeki grupların amaçlarının uyuşmazlığı, çatışmaları meydana getirmiştir. Örneğin Sırların bölge liderliği amacı; Hırvatların ve Slovenlerin ayrı devlet kurma amacı ve ardından Bosna Hersek’in bağımsızlığını ilan etme amacı ile çelişmiştir. Bir miras gibi aktarılagelen şiddet eksenli tutumlar ve derin kültür ile beslenen uyuşmazlıklar, sonunda yapıyı oluşturur hale gelir. Uyuşmazlıklardan oluşan bu yapı, şiddetli bir yapıdır. *Yapısal şiddet* de tıpkı direkt şiddet gibi kültürel şiddet tarafından meşru gösterilir. Örneğin toplumsal alanlarda farklı milletlerin ve dinlerin ayrışması, yapıda normalleşir. Bugün Bosna’da Boşnakların, Sırların ve Hırvatların hiç gir(e)mediği bölgeler mevcuttur; dahası bu durum, yapı içerisinde son derece kanıksanmış durumdadır. İşte birbirini besleyen bu iki üçgenin, üçüncü bir üçgen ile çözülmesi gerekmektedir. Bu şiddet döngüsü kırılmalıdır.

Üçüncü üçgende *barış yapımı* eylemleri, şiddet öncesi aşamada tutumsal kültürel şiddetin bitirilmesi için uygulanır. İkinci aşama olan şiddet anında, yani Bosna Savaşının gerçekleştiği süreçte ise, ilk yapılması gereken, *barışın korunmasını* sağlayıcı bir ateşkestir. Şiddet sonrasında ise, yapıda *barışın inşa* edilmesi gerekir. Uluslararası hukuk, Bosna’da çatışma sarmalında ilk iki üçgeni fark etmekte ve analiz etmekte eksik ve isteksiz olduğu gibi, üçüncü üçgende de başarısız olmuştur. Bu başarısızlığın anlaşılabilmesi için, savaş boyunca özellikle BM bünyesinde

yapılanlar incelenmelidir. Ardından bu üçüncü üçgen ile nasıl bir barış kültürü ve yapısal barış inşa edilebileceği üzerinde düşünülmesi faydalı gözükmektedir.

4.2. BM ve Bosna Savaşı

22 Mayıs 1992’de Bosna Hersek, BMGK tarafından Yugoslavya’dan ayrı bir devlet olarak tanınmıştır. Ancak, BMGK’nın 713 sayılı kararınca¹² eski Yugoslavya’nın tamamında uygulanan silah ambargosu, Yugoslavya’nın dağılması ve Bosna’nın tanınmasından sonra da, bütün girişimlere karşın geri çekilmemiştir. Olmayan bir devletin cezası, bir bakıma yeni devlete kesilmiştir. Bu ambargo kararına göre, eski Yugoslavya’daki hiçbir tarafa Güvenlik Konseyi’nin aksi yönde bir kararı olmadığı müddetçe askeri mühimmat ve silah satılamaz (Çakmak, 2014: 74). Silah ambargosu normal şartlar altında şiddetsiz yöntemlere iyi bir örnekken, burada yanlış uygulanmıştır ve bu uygulama, büyük bir felakete ve hayal kırıklıklarına sebep olmuştur. Ambargo kararı Rusya tarafından Sırlar lehine delinmiştir ve bunun denetimi yapılmamış ve herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır. Rusya kanalı ile beslenen Sırlara karşı, meşru müdafaa hakkını dahi ifa edemeyecek şekilde adeta tek taraflı bir silah ambargosuna maruz kalan Boşnaklar, daha da zor bir durumun içerisine sokulmuştur. Bu anlamda Galtungyen ambargo yöntemi ile direnmenin bu olmadığı açıkça söylenmelidir. Johan Galtung, taraflar arasındaki adalet boşluğunun giderilmesini öncelikli hedef olarak benimsemektedir. Bosna Savaşında taraflar arasındaki eşitsiz durumu giderecek ambargo, bütün bir Yugoslavya’ya uygulanan ambargo değildir.

Bir diğer şiddetsiz müdahale olan ekonomik ambargo kararı ise, Konsey tarafından Sırbistan’a karşı ancak Bosna Savaşının üzerinden iki ay geçtikten sonra alınmıştır. Bu karar da hemen hemen hiç işlememiştir. Defalarca gösterilen bu eksiklikler, uluslararası hukukta kararların işleyişini denetleyecek ciddi, saygın ve yaptırım gücü olan bir kurum ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır. Bir kurum olarak BM’nin, Bosna Savaşında, çatışmayı durdurmaya ya da dönüştürmeye yönelik, etkin bir yaptırım ya da tedbirde bulunmamıştır (Aral, 2010: 179). Mağdurun, mağduriyetini

¹² UNSC, 1991, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/713>

giderici rol oynamamıştır. BM ya da görevlendirdiği arabulucuların ya da çatışmaların dönüştürülmesi için çalışan kimselerin, daha önce de bahsedildiği gibi, taraf tutmaması, ancak tarafları eşit seviyeye getirecek ve böylece hali hazırda mevcut olan adaletsizlik ve eşitsizliği giderecek şekilde davranması gerekirdi.

13 Ağustos 1992’de BM Güvenlik Konseyi (771 sayılı karar)¹³, Bosna’daki savaş suçlarını ve insanlığa karşı suçları ‘kınamıştır’. Kararda, bütün tarafların bu hükümlere uymak zorunda olduğu ve buna uyulmaması durumunda, BM Şartı altındaki ilave tedbirlerin uygulanabileceği belirtilmiştir. Ne var ki, BM’nin aldığı tüm kararlar, söylem boyutunda kalmıştır ve bu kararların uygulamasını kontrol eden bir mekanizma kurulmadığı için bu kararlar yaptırım gücünden yoksun bırakılmıştır.

BMGK, 6 Ekim 1992’de (780 sayılı karar)¹⁴, savaş suçlarının tespiti ve delillerin toplanması için bir Uzmanlar Komisyonu kurulması kararını almıştır. Uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümüne ilişkin olumlu karşılanabilecek bu karar, sonrasında BMGK’nın Komisyonun çalışmasını zorlaştırması ve Komisyonu kapatma kararı ile bu olumlu süreci devam ettirememiştir (Bassiouni, 1997: 42). Gerekli finansal desteği alamayan Komisyon, büyük ölçüde Komisyonun Başkanı olan M. Şerif Bassiouni’nin gayretleri ile başarılı bir iş yapmıştır. Daha sonra kapatılma kararı verilen Komisyon, kendi çabalarıyla çalışmaya devam etmiş ve raporlarını tamamlamıştır. Bunun sonucunda üç bin üç yüz sayfalık analiz, altmış beş bin sayfalık belge, üç yüz saatlik video toplanmış ve bunlar sonuç raporuna eklenmiştir (Çakmak, 2014: 75). Sonuç raporunda varılan neticeler şöyledir:

“Komisyona ulaşan raporlar ve yine Komisyonun yaptığı araştırmalar bu çatışmadaki kurban sayısının oldukça fazla olduğunu göstermektedir. İşlenen suçlar son derece korkunç ve vahşidir. Komisyon her raporu doğrulayabilecek durumda değildir. Ancak işlenen vahşetin büyüklüğü son derece açıktır.

Komisyon, Cenevre Sözleşmeleri’nin ve diğer uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır bir şekilde ihlal edildiği bilgi ve delillerine ulaşmıştır; bu bilgi ve deliller Uluslararası Mahkemenin savcılık makamına ulaştırılmıştır.

...‘Etnik temizlik’ uygulamaları, cinsel saldırı ve tecavüz bazı taraflarca öylesine sistematik bir şekilde sürdürülmüştür ki bunların önceden planlanmış bir politikanın ürünü oldukları açıktır. Bu tür suçların işlenmesini önlemedeki sürekli başarısızlık ve bu suçların faillerini

¹³UNSC, 1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/771>.

¹⁴ UNSC, 1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/780>.

kovuşturma ve cezalandırmadaki sürekli başarısızlık da bir ihmal politikasının varlığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun anlamı da üst sorumluluğunun dikkate alınabilir olmasıdır.”¹⁵ (Bassiouni, Bölüm V; Çakmak, 2014: 75)

Bu rapor, Bosna’daki direkt şiddetin varlığını ortaya koymanın yanı sıra, uluslararası sistemdeki bilinçli eksikliklere de dikkat çekerek, sistemdeki yapısal şiddeti de göstermektedir.

Uzmanlar Komisyonunun ara raporundan sonra Güvenlik Konseyi’nin 808 sayılı (1993) kararı¹⁶ ile Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kurulması talimatı verilmiştir. 25 Mayıs 1995’te faaliyete başlayan mahkeme, sadece sıradan bireyleri değil, devlet başkanlarını da yargılayabilecek şekilde, eski Yugoslavya’daki ‘insanlığa karşı suçlarla’ alakalı olarak görevlendirilmiştir. Fakat mahkemeye BMGK tarafından savcının atanması ancak 15 Ağustos 1994 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu mahkemede devlet başkanlarının yargılanabilmesi olumlu bir gelişme idi. Ancak bu yargılamaların yıllarca uzatılması son derece sakıncalı olmuştur. Nitekim Sırbistan devlet başkanı Slobodon Mloseviç’in yıllar süren yargılaması, bu süre boyunca taraflar arasındaki kötü geçmişi canlı tutmuş, bölünmeyi ve nefreti artırmıştır. Bunların yanı sıra, mahkemeye ilişkin, mahkeme statüsüne göre hüküm giymiş kişilerin affedilebilmesi gibi pek çok eksiklik olduğu görülmüştür. Bu eksikliklerin başında, mahkemenin siyasi beklentilerin gerisinde kalması sayılabilir. Bu durum, adalet yerine siyaset eğilimli ve üye ülkelerin çıkarları merkezli Güvenlik Konseyi kontrolünde kurulan bir Mahkeme için şaşırtıcı değildi. Aynı şekilde mahkeme savcısının da Konsey tarafından atanması, savcının bağımsızlığına hanel getirmiştir (Çakmak, 2014: 77-80). Görüldüğü üzere, Bosna krizi sürecinde tüm ‘barış’ ya da ‘barışçıl’ girişimler, yanlış, çıkar ve statüko temelli kararlar yoluyla şekillendirilmiştir. Böylece ‘gerçek barış’ yerine, uzun yıllara yayılan yapısal şiddet inşa edilmiştir.

1991’de başlayan çatışmalara rağmen 1993’te kurulan ve 1995’te faaliyete geçen EYUCM, uluslararası toplum içindeki hâkim güçlerin Bosna Savaşı’na karşı tutumunu önemli ölçüde yansıtmıştır. Bu tutum, dünyadaki pek çok başka çatışmada da benimsenmiştir ve uluslararası sistemdeki kültürel şiddetin temel ögesi halini

¹⁵Bahsedilen mahkeme, BM Uluslararası Adalet Divanı’dır.

¹⁶ UNSC, 1993, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/808>.

almıştır. Bosnalı Sırp Yönetimi, Sırbistan ve Karadağ, mahkemenin yetkisini kabul etmemiştir ve mahkeme ile işbirliği yapmamıştır. Buna karşın, bunlar herhangi bir yaptırıma maruz bırakılmamışlardır (Çakmak, 2014: 80-81). Yine BM'nin kararlarının takibinin yapılmadığı görülmektedir. Denetleyici ve yaptırım gücü olan bir kurum ihtiyacı burada da zuhur etmiştir. Uluslararası toplumun ve özelde BM'nin Bosna Savaşı'ndaki duruşunu, Bosna Hersek Dışişleri Bakanının şu sözlerinden anlamak mümkündür: "Lütfen gidin. Hepiniz gidin. BM, olayları bizim için çok daha kötü hale getiriyor. Ambargo ve uluslararası katılım¹⁷ olmadan çok daha iyi olurduk."(Olson, 2019).

Bosna'daki bu savaşın çözülmek istenmemesinin altındaki sebepler ise; uluslararası toplumun bölgede doğrudan bir çıkarının olmaması, Bosna'nın uluslararası sistemin önemli coğrafyalarından birinde yer almaması ve (Kuveyt'in aksine) doğal kaynak zengini olmaması şeklinde sayılmaktadır (Andreatta, 2019). Devletlerin çıkarlarının uluslararası hukuktan üstün geldiğini görmek için Bosna iyi bir örnektir. Bu durum, *adalet boşluğunun* bir sonucudur. Yine Bosna Savaşında yaşananlar, yazılan tüm raporlara ve gerçeklere rağmen, 'silahlı işgal', 'silahlı saldırı', ya da 'saldırganlık' olarak nitelendirilmemiş ve bunun yerine 'insanlık faciası' gibi uluslararası hukuk için pek de bir anlam ifade etmeyen sözler tercih edilmiştir. Böylece *dil* unsuru kullanılarak uluslararası hukuk bağlamında buraya müdahale edilmemesi hususunda meşruiyet sağlanmaya çalışılmış ve *kültürel şiddet* oluşturulmuştur.

Savaş boyunca birçok uluslararası 'barış' planı yapılmak istenmiştir. Bunların tamamı tarafların dışındaki uluslararası hukuk kişilerince hazırlanmıştır. Organik olmayan bu planlar sırasıyla, Londra Konferansı, Vance-Owen planı, Güvenli Bölgeler planı, Üç Bölgeli 'Barış' planı, Boşnak-Hırvat Federasyon Andlaşması, Batı Temas Grubu planı şeklindedir. Tüm bu planlar, Sırplarca reddedilmiştir. Sırpların bu planları reddetmesinin sebebi, savaşarak daha fazlasını kazanabileceğine olan inancı, amaçlarına (Sırpların Yugoslavya'nın lideri olması) olan koşulsuz bağlılığı, barış için orta noktada buluşmayı amaçlarından fedakarlık yapmak ve prestij kaybı olarak görmesi şeklinde sıralanabilir. Bu planların reddedilebilir olmasının arkasında yatan bir başka neden de, bunların yaptırım güçlerinin

¹⁷ Burada diğer devletlerin doğrudan ya da dolaylı dahli kastedilmektedir.

olmamasıdır. Elbette burada asıl olan tarafların aşkın bir yöntem üzerinde anlaşabilmelerinin yolunun açılması ve ardından bu ortak uzlaşının denetimi noktasında uluslararası hukuka uygun barışçıl yöntemlerin devreye sokulmasıdır. Kaldı ki tüm bu reddedilmiş planlardan sonra, savaşı bitiren ve bu anlamda negatif barış olan Dayton ‘Barış’ Andlaşması da; organik olmaması, büyük devletlerin çıkarlarına uygun yapılması, dayatılmış olması ve güvenlik temelli olması dolayısıyla bugüne değin süren bir yapısal şiddet örneği olmuştur.

4.3. Dayton ‘Barış’ Andlaşması

Sırpların, ‘Güvenli’ Bölgeleri işgal etmesinin ardından 30 Ağustos 1995’te ABD öncülüğünde NATO güçleri, Bosna’daki Sırp hedeflerine hava saldırıları düzenlemiştir. Sırp lar böylece savaşı bitirmeyi kabule zorlanmıştır. Ardından 21 Kasım 1995’te ABD’nin Ohio eyaletine bağlı Dayton kentindeki *askeri* bir üste (Al Jazeera Turk, 14 Aralık 2015) Dayton ‘Barış’ Andlaşması imzalanarak, savaş siyaset sahnesinde de son bulmuştur. Böylece Boşnaklar, Sırp lar ve Hırvatlar arasındaki bu çatışmanın; Bosna Hersek’ten binlerce kilometre uzaktaki ABD’nin bir kentindeki *askeri* üste, uluslararası toplumun koyduğu şartlarda ve yine uluslararası toplumun, özelde de ABD’nin zorlaması ile barış ile neticelendirildiğine inanılmıştır(!). Bunda, savaşın olmamasının barış olduğu yönündeki yaygın kabulün etkisi oldukça yüksektir. Ancak bu kabul ve beraberinde yapılan andlaşmalar; yapısal şiddeti, içinden çıkılması oldukça zor bir şekilde derinleştirmiştir.

Andlaşma ile Bosna Hersek’te üç etnisitenin, iki entitenin olduğu bir yapı kurulmuştur. Bosna Hersek Devletinin topraklarının yüzde elli birinde Bosna ve Hersek Federasyonu, yüzde kırk dokuzunda Sırp Cumhuriyeti kurulmuştur. Bosna ve Hersek Federasyonunu siyasi yapısı üç düzeylidir: entite, kantonlar, belediyeler. Entite düzeyinde; iki kanatlı bir parlamento, bir başkan ile iki başkan yardımcısı mevcuttur. Federasyonda on kanton vardır ve bunlar; Boşnak yoğun, Hırvat yoğun ve karışık etnisiteli şeklinde ayrılmıştır. Federasyonda beş Boşnak yoğun, üç Hırvat yoğun ve iki karışık etnisiteli kanton vardır. Sırp Cumhuriyeti de ayrıca yedi yönetim bölgesine ayrılmıştır. Federasyon’dan ve Sırp Cumhuriyeti’nden hariç bir de Brčko

özerk vilayeti oluşturulmuştur (Yürür, 2008: 164-165). Dayton Andlaşması ile etnik bölünme meşruiyet kazanmış ve kurumsallaşmıştır. Sırpların ‘saldırı’ ile ele geçirdikleri topraklar, andlaşma ile bir *hak* halini almıştır. Böylece Dayton ile yıllar boyu sürececek şiddet eksenli bir yapı inşa edilmiştir. Organik olmayan bu yapı, aynı zamanda adaleti de sağlayamamıştır. Savaş boyunca sergilenen direkt şiddetlerin ve kurulan bu yapının meşruiyeti, insanların bilinçaltlarına kadar işleyen derin kültür ile sağlanmıştır. Dayton ile uyuşmazlıklar çözülmemiş, tarafların birbirlerine karşı olumsuz tutum ve davranışları dönüştürülmemiştir. Aksine; adaletin sağlanmaması, yıllarca süren ve olanların unutulmasının ya da iyileştirilmesinin önüne geçen mahkeme süreçleri nefret tutumlarını derinleştirmiştir. Bir devlette iki ayrı yapı ve o yapıların her birinin içinde de birçok yapı inşa edilerek Bosnalılar; anlaşılması, benimsenmesi ve geliştirilmesi zor bir sisteme mecbur bırakılmıştır.

Andlaşmanın bazı hükümleri şöyledir (Dayton Andlaşması, 1995):

- Yugoslav Federal Cumhuriyeti (bugünün Sırbistan ve Karadağ’ı), Hırvatistan ve Bosna Hersek karşılıklı olarak egemenlik ve eşitliklerini tanır, sorunlarını da barışçıl yöntemlerle çözer.

Bu karar uluslararası hukuk ve ‘gerçek barış’ bağlamında yerinde görünmektedir. Ancak kararın denetimini yapacak mekanizmaların da yine barışçıl ama etkin olması gerekmektedir.

- Taraflar, insan haklarını korur ve yerlerinden edilmiş kimselerin ya da mültecilerin haklarını gözetir.

Andlaşmada mültecilere vaatte bulunulan dönüş hakkı başarılı bir şekilde işlememiştir (Aral, 2010: 193-194). Pek çok insan evine dönememiş ve dönebilenlerin de mülkiyet hakkı, eğitim hakkı gibi birçok temel insani hakkı güvence altına alınmamıştır. Oysa ‘gerçek barış’ için ön koşul, tüm tarafların temel insani ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.

- Eski Yugoslavya bölgesinde işlenen suçların araştırılmasıyla alakalı olarak tarafların EYUCM ile işbirliği yapacağı da karara bağlanmıştır.

Ancak Sırbistan ve Bosnalı Sırplar, uzun yıllar savaş suçlularını korumuştur ve Mahkeme ile işbirliği yapmamıştır.

- Taraflar, ateşkes andlaşmasına uyar. Bosna Hersek topraklarındaki yabancı savaşılar, 5 Ekim 1995'ten sonraki otuz güç içerisinde ülkeyi terk eder.
- Andlaşmanın denetimi, NATO bünyesinde kurulacak ISAF gücüne bırakılmıştır ve ISAF'a bağlı IFOR askerleri güç kullanabilecek şekilde yetkilendirilmiştir.

Çarpık güvenlik anlayışı ve güvenliğin barış olduğu algısı burada da gözükmemektedir. Bir devletin, başkalarının tayin edilmiş kaderini denetlemek için, yine başkalarından oluşan *askeri* bir organizasyona bırakmak, barışa ancak zarar verir. Uluslararası örgütlerdeki ve hukuktaki bu güvenlik söyleminin değişmesi, yani sistemin derin kültürünün değişmesi gerekmektedir.

- Bosna Hersek için bir anayasa yapılacağına da karar verilmiştir.
Bosna Hersek bugün hala Dayton Andlaşmasının eki niteliğinde bir anayasa ile yönetilmektedir. Bir devletin en önemli yasasının dahi kendisince yapılmamış olması, o devlette yaşayan insanların özgürlük, seçim, ifade hürriyeti gibi pek çok temel insani ihtiyaçlarının gaspıdır. Dayton, bu ihtiyaçların yok sayıldığı bir yapı inşa etmiştir. İşte Galtung'un uluslararası hukuka yapabileceği en büyük katkılardan biri de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Onun için temel insani ihtiyaçların gaspı en acil sorundur. Bu sorunun çözülmesi barış döngüsünün başlangıcıdır. Tüm tarafların temel insani ihtiyaçlarının her halükarda karşılanması, uluslararası hukukun beraberinde sosyal adaleti de getirecek olan temel prensibi olmalıdır.
- Altı - dokuz ay içerisinde, uluslararası gözetim altında seçimlerin yapılacağı kararı alınmıştır.

Savaştan bu kadar kısa süre sonra yapılan seçimler ile kurulacak siyasi yapı, savaşın izlerini ve savaşta bölünmeyi sürdürecektir.

- Savaş suçlarından mahkûm edilmiş olanlar ve sanıklar, seçimler için aday olamaz ve kamuda görevli olamaz.
- İnsan haklarıyla alakalı talepleri ve iddiaları araştırması için bir İnsan Hakları Dairesi'nin kurulmasına karar verilmiştir.

Bu barışçıl karar olumlu bir gelişmedir; ne var ki, bu Daire etkin olamamıştır.

- Yerlerinden edilmiş insanların ve mültecilerin evlerine dönmesi, mülklerinin iadesi ve tazminatı için, Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş Olanlar Komisyonu kurma kararı alınmıştır.

Bu Komisyon da etkili olamamıştır.

- Andlaşmada, BM tarafından Uluslararası Polis Gücü oluşturulması hükmü de bulunmaktadır.

Burada, klasik güvenlik anlayışının bir uzantısı olarak militarizm teşvik edilmiştir. Bu noktadaki eleştiri, barışın güvenlik ile eş anlamlı görülmesinedir. Bosna'daki sorunların, intikam ve travma ile dolu taraflar arasında yeni bir çatışmanın vuku bulmasını engellemek için başka bölgelerden gelmiş güvenlik mensuplarınca giderilebileceği ve bunun da barış olduğu düşüncesi yanlıştır.

Dayton Andlaşması, sivil ve askeri konular olarak iki kategoride düzenlenmiştir. Andlaşmanın askeri bağlamdaki hükümlerinin takibi, NATO ve bazı ülkelerce sağlanan askerlerden oluşan IFOR'a bırakılmıştır. Sivil içerikli kararların takibi ise, BM Yüksek Temsilciliğine (OHR) verilmiştir. OHR en yetkili mercidir ve çok geniş müdahale yetkisi vardır. Kanun çıkartma, siyasi partileri denetleme, Dayton hükümlerine aykırı hareket ettiğine karar verdiği siyasileri görevden alma gibi yetkileri haizdir. Yüksek Temsilci, BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanır. Bu göreve atanan kişi 2002 yılında aynı zamanda AB'nin Bosna Hersek Özel Temsilcisi unvanını da almıştır (Yürür, 2008: 164-167). Bosnalıların kendi kendini yönetme hakkı, uluslararası bir andlaşma ile kısıtlanmıştır.

Bosna Hersek'i yöneten Dayton 'Barış' Andlaşmasının birçok sorunu vardır. Bosna Hersek, bugün hâlâ âdeta sınırsız haklar ile donatılmış olan OHR'nin gözetimi altındadır. Böyle bir yapı ile Bosna Hersek, uluslararası hukuktaki bağımsızlığı sınırlandırılmış 'himaye altında devletler' kategorisindedir. Adaletsiz, dayatılmış, saldırganın ödüllendirildiği ve organik olmayan bir yapı inşa edilmiştir. Dayton Andlaşması, uluslararası toplum tarafından kaleme alındığı ve yürürlüğe sokulduğu için, ülkede 'Bosnalılık' kimliğinin oluşturulmasına engel teşkil etmektedir. Bosna Hersek'in, diğer devletlerde olandan farklı olarak, en yüksek yürütme ve yasama mercii; cumhurbaşkanı, hükümet ya da parlamento değil, uluslararası koalisyon ile

belirlenen Yüksek Temsilciliktir (Aral, 2010: 193). Bosna’da savaş bitmiştir ancak barış sağlanamamıştır. Basic’in (2019) deyişiyle, “adaletsiz barış, sadece sembolik bir barıştır”.

Johan Galtung da Dayton Andlaşmasını; mecburi, zorlama bir ‘barış’ olarak tanımlamıştır. Ona göre; Dayton Andlaşması, savaş kültürü odağında yapılmıştır ve bu minvalde Soğuk Savaş sonrası dönemin devamıdır. Ona göre, Dayton; daha az şiddetli, yaratıcı, çatışmanın altında yatan yapılara ve nedenlere vurgu yapan alternatif eylemlerden uzaktır; reel politığın güç merkezliliğine odaklı ve bunun doğal sonucu olarak zorunlu, mecburi bir ‘barış’ yapımını kabul andlaşmasıdır. Galtung, Dayton Andlaşmasını iyi bir ateşkes, ancak berbat bir barış andlaşması olarak nitelendirmiştir. Dayton, savaşın olmaması ile barışın olmaması arasında kalan bir noktada inşa edilmiştir. Andlaşmaya, yeni silahlanma ve askerileşme eşlik etmiştir. Normal ülkelerde olduğu üzere ülke sınırları boyunca olmak yerine; ülke içerisine, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki hududa asker yerleştirilmiştir. Böylece Bosna Hersek; bir devlet içerisinde iki entiteye ve en az üç millete bölünmüş, dünyada örneği olmayan, sadece coğrafi olarak ismi olan bir devlet haline getirilmiştir. Dayton’a ‘barış’ andlaşması demek; terminolojiyi karıştırmak, sürece ilişkin temeldeki hataları ve çelişkileri örtmek ve bu andlaşmanın üzerine inşa edildiği yapı ve temelleri gözden kaçırmaktır (Brand Jacobsen, Jacobsen, 2000: 241-242).

Dayton Andlaşması’nda, savaşın getirdiği yıkım ve hasar ele alınmamıştır. Bosna Hersek halkının yaşamındaki ve ilişkilerindeki hasar dahi incelenmemiştir. ‘Barışın’ galipleri, savaş boyunca iktidara yürüyenler, yani bilhassa yabancı düşmanlığının ve etnosentrizmin yolunun açılması ve münhasır vizyonların teşvik edilmesi sayesinde iktidara gelenlerdir. Savaş bittikten hemen sonra, iyileşme için zaman tanınmadan, erken seçim için acele etmek; savaşta doğan ve yarı demokratik seçimler yoluyla meşruiyet verilen siyasi güçlerin iktidarlarının sürmesine ve kabulüne yol açmıştır. Netice itibariyle, Bosna Hersek hükümeti; doğrudan hiçbir geliri olmayan, meclisinde 14 Sırp, 14 Boşnak, 14 Hırvat temsilcinin olduğu ve hiçbir etnik grubun bir diğerine oy veremediği, bu üç gruptan olmayan ve ülkenin yaklaşık yüzde dokuzunu oluşturan insanların da bunlardan birine oy vermek zorunda olduğu,

federatif bir yapıda kurulmuştur. Dayton'ın mimarları; Bosna Hersek halkının iyileşmesi için gereken zaman ve mekan ile bunlarla birlikte ilerleyecek olan ilişkilerin doğal olarak yeniden inşasına izin vermeden, tarafları birlikteliğe zorlayarak, sürekli korku ve belirsizlik için bir 'reçete' yazmıştır (Brand Jacobsen, Jacobsen, 2000: 242-243).

Mevcut gerçekler ya da her yönden insanların yaşadığı travma ve ıstıraplarla ilgilenilmemesi, IFOR ve SFOR birliklerinde somutlaşmıştır ve bunlar zorla empoze edilmiştir. Silahsızlanma ve uzlaşma yerine, askeri birliklerin kurulması ve çatışma hatlarının sertleştirilmesi, Dayton'ın ana mirasıdır. Bununla birlikte Dayton'un en önemli eksikliği, eski Yugoslavya'daki savaşların altında yatan uyuşmazlıkların hiçbirini çözmemesi ve hatta ele almamasıdır. Sahadaki savaş, büyük aktörler tarafından askeri faaliyetler ile durdurulurken, karar vericilerin çatışmanın kökleri ile başa çıkmak noktasındaki teorik, kavramsal, yapısal ve pratik başarısızlıkları; bölgeyi gelecekte birçok seviyede, kanlı, bitmeyen savaş potansiyeline terk etmiştir. Dayton Andlaşması gibi kuvvet temelli ve dayatılan bir 'barış' ya da ateşkes, savaşı durdurabilir ancak kendi başına 'gerçek barışı' getiremez. Hatta sonunda yeni bir savaşın yolunu bile açabilir (Brand Jacobsen, Jacobsen, 2000: 243).

Anlaşılabileceği üzere Dayton Andlaşması, pozitif barış yönünden önemli noksanlıklarla maluldür. Dayton, sadece geç kalınmış bir ateşkestir ve bu bağlamda negatif barış olarak değerlendirilebilir. Ancak pozitif barış ayağı eksik olan bir 'barış', 'gerçek barış' olamaz. Pozitif barışın sağlanması için, tüm taraflar arasında *işbirliğinin* sağlandığı kurumlar ve organizasyonlar olmalıdır. İnsanlar, *korkularından arınmalıdır*. Tüm tarafların *temel insani ihtiyaçları* karşılanmalıdır. Böylece işbirliği ile *ekonomik büyüme ve gelişmenin* sağlanması yolunda, özellikle yeni nesiller teşvik edilmelidir. Ne çatışan taraflarca ne de dışsal aktörlerce bir *sömürü olmamalıdır*. Yapı, taraflar için *eşit* ve fakat *adil* inşa edilmelidir. Bosna'daki etnik ve dini grupların ya da bireylerin, *eylem özgürlüğü* güvence altına alınmalıdır. Her türlü siyasi kararda ve seçimlerde, *çoğulculuk* prensibi yapının bir unsuru haline getirilmelidir. Kurulan barışçıl yapı, kendi kendini geliştiren, *dinamik* bir konumda tutulmalıdır ve nesiller boyu uygulanabilir nitelikte olmalıdır. Ancak Dayton

Andlaşması ve beraberinde kurulan yapı, tüm bunları sağlamak bir yana, engelleyici olmuştur.

4.4. Bosna Hersek'te Gerçek Barış

Bu bölüm altında, Bosna Hersek'te 'gerçek barışın' sağlanması için çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılacaktır. Ancak tüm bu öneriler, Bosna'nın kendi organik çözümünü üretmesinin önünde bir engel teşkil edecek şekilde, dayatmacı nitelikte değildir. Aksine bu öneriler, tarafların kendi barışlarını ihdas etmelerinin teşviki mahiyetinde geliştirilmiştir.

Öncelikle Bosna'daki uyuşmazlıkların dönüştürülmesinin oldukça zor olduğu itiraf edilmelidir. Bosna Hersek'te yıllar boyunca oluşmuş olan derin kültür, daha önce ikinci bölümde ele alınan çatışmaların dönüştürülmesi için en talihsiz kombinasyonlardan oluşmaktadır (Bkz. s.51-52).

Bosna'daki savaş, çatışma ve şiddet, Yugoslavya'daki şiddetli derin kültürden bağımsız değildir. Bu derin kültür kaynaklı sorunlar, Bosna Savaşı'nın *şiddet öncesi* aşamasını oluşturmuştur. Şiddet öncesi dönemde, sürdürülebilir barış girişimlerinde bulunulmadığı için şiddet-eksenli kültür, yapı ve aktörler¹⁸ bir araya gelerek şiddeti, yani bu örnekte Bosna Savaşı'nı başlatmıştır. Savaşın başlamasıyla geçilen *şiddet anı* aşamasında, barışı koruma kapsamında BM Şartı'nın VI. Bölümünün, askeri yeteneklerin ve polis yeteneklerinin devreye sokulmaması, şiddetsizlik eylemleri ve arabuluculuk gibi yöntemlere başvurulmaması sebebiyle, milyonlarca insan savaş mağduru olmuş ve temel insani ihtiyaçlarından mahrum bırakılmıştır.

Temel insani ihtiyaçlarından mahrum bırakılmış savaş mağduru insanlar, kendi rızalarıyla, organik ve özgün olarak ürettikleri bir barış yerine, uluslararası toplum tarafından dayatılan, mecburi bir 'barışı' kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu şekilde *şiddet sonrası* olan üçüncü aşamada da, şiddet eksenli bir yapı inşa edilmiştir. Bu aşamada, çözülmemiş olan uyuşmazlıklar derhal çözülmez, yeniden inşa edilmez ve uzlaş sağlanmazsa; daha kötücül kültür, yapı ve aktörler zuhur edip beraberce daha

¹⁸ Bosna örneğinde, savaşı başlatan şiddet eksenli aktörler Sırlar olmuştur.

kötü ve müzmin çatışmaları meydana getirir. Böylece üçüncü aşama, tekrardan şiddet öncesi aşamasına dönüşerek, şiddet anına geçiş hazırlıkları yapılır ve Bosna Hersek bu şiddet döngüsünden kurtulamaz.

Bosna Savaşı gibi, şiddetin her türlüünün en üst seviyede yaşandığı travmatik bir vaka ya da vakalar dizisinden sonra, yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir:

- İlk olarak, savaş boyunca da işletilmesi gereken üç aşamalı amaç dönüştürme yöntemi, bugün de (savaştan sonraki sürecin tamamında) uygulanmalıdır. Buna göre; ilk aşamada iç ve dış tüm tarafların amaçlarına genel bir bakış ile bakılmalıdır. İkinci aşamada, bu amaçların meşru ve gayri meşru olanları tahlil edilmelidir. Üçüncü aşamada ise, meşru amaçlar arasında, uyuşmazlıklardan aşkın bir köprü proje inşa edilmelidir (Galtung, 2004: 100). Bunun sağlanmasında, Bosna Hersek'teki uluslararası hukukun da teşvik ettiği, tarafsız bir barış çalışanından ya da grubundan destek alınabilir. Aşkın olan uluslararası hukuk bunun sağlanmasında etkin rol oynamalıdır.
- İkinci olarak; temel insani ihtiyaçları karşılamaya yönelik amaçlar desteklenmelidir. Çatışmanın dönüştürülmesi hedefindeki barış çalışanı, bir tarafın stratejilerinin ve hedeflerinin, diğerlerinin temel insani ihtiyaçları ile uyumluluğuna bağlı olarak, bir çatışma tarafını eş zamanlı olarak zorlayabilir (şiddetsiz yöntemler ile) ve destekleyebilir (Graf, Kramer, Nicolescu, 2007: 139). Bu noktada barış çalışanının durduğu yer, uluslararası hukuku temsil etmelidir ve uluslararası hukukun aşkın kurumları ile iletişim sürdürülmelidir.
- Bosna Hersek'te, siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda toplumun belirleyici olduğu yeniden inşa sağlanmalıdır. Uluslararası hukuka uygun olarak teşkil edilmiş olan aşkın kurumlar; Bosna Hersek'e diğer devletlerin ve kurumların özgün olmayan bir yapıyı dayatmasının önüne geçerek, geçici bir koruma sağlamalıdır.
- Çatışan tarafların tümünün travmaları rehabilite edilmelidir. Bunun için sivil toplum kuruluşları öncülüğünde, toplu rehabilitasyon merkezleri kurulabilir ve buralarda gönüllü çalışmalar yürütülebilir. Toplumdaki bireylerin rehabilite olduğu bu merkezlerde, aynı zamanda diğerlerinin de iyileşmesi adına gönüllü olabilmelerinin önü açılır. Böylece birlikte iyileşme süreçleri,

ilişkileri yumuşatır. Bunun sivil bir hareket olması da yeni sivil direniş hareketlerinin öncüsü olabilir. Toplumdaki her bir birey, başka bireylerle beraber kendi yarasını sardığı, dışsal olmayan çözümler üretmeye teşvik edilir; böylece bu bireyler kendi barış kültürlerini inşa ederler. Bu toplu rehabilitasyon merkezleri, yenilenmiş BM ya da kurulacak yeni bir aşkın uluslararası hukuk kurumunun altındaki sivil toplum örgütlenmelerinin, ekonomik ve bilişsel desteği ile teşvik edilebilir. Ancak bu teşvikler, Bosna'da barışın sağlanmasından öte bir amaç barındırmayacak şekilde denetlenmelidir.

- Bosna'da, eskiden kalma nefret ve ötekileştirme tutumları temelindeki kültür yerine, barış kültürü inşa edilmelidir. Bu barış kültürü ile toplumun tüm unsurlarına empati, şiddetsizlik ve yaratıcılık yaklaşımları kazandırılır. Uyuşmazlıkların çözümü için STK'lar ve sendikalar öncülüğünde, şiddetsiz direniş hareketleri cesaretlendirilmelidir. Toplumu bilinçlendirici konferanslar, seminerler, eğlenceli etkinlikler yapılmalıdır. Eğitim sistemine barış dersleri eklenmeli ve hatta barış okulları, akademileri kurulmalıdır. Böylece yeni neslin, kendilerine miras olarak gelen nefreti sorgulamadan kabul etmesinin önüne geçilebilir. Bunların yanı sıra, cami ve kilise gibi toplum için önem arz eden mekânlar, barışçıl eylemler için uğrak nokta haline getirilebilir. Dini liderler, barış kültürünü oluşturmada teşvik edici rol oynamalıdır. Uluslararası hukuk kurumları, Bosna'daki bu yeni inşa edilen barış kültürü ve beraberindeki yeni yapının, uluslararası sistemde kabulü için çalışmalı ve hatta bu modeli diğer çatışma bölgeleri için de örnek göstermelidir. Uluslararası toplumda bu özgün kimliği ile kabul görmüş bir Bosna, içsel dönüşümünü daha kolay sağlar.
- Taraflar arasında ortak yaşam için uzlaşa sağlanmalıdır. Burada Transcend yaklaşımında olduğu gibi, aşkın ve yaratıcı çözümler ön planda olmalıdır. Böylece taraflar, amaçlarından vazgeçtiklerini düşünmez; bunun yerine onları revize eder. Bu yöntemlerde yeni neslin kullanılması, tüm taraflardan gençlerin bir araya gelerek ortak kurumlar kurması ve bir aradalığı sıradanlaştırması önemlidir. Uluslararası hukukun aşkın kurumları,

Bosna'daki gençlik hareketleri için teşvik fonları ayrılabilir ve gençlerin eğitimi için alanında uzman kişiler ile destek olabilir.

- Tarafların tüm sorunları için ortak çözüm, ortak yeniden inşa yöntemleri bulunmalıdır. Uluslararası hukuk, etkin arabuluculuk yöntemi ile tarafların bir araya gelmelerine katkı sunabilir.
- Uluslararası hukuk, Galtung'un pek çok eserinde ABD için önerdiği uluslararası toplumun toplu boykot uygulamasını (Galtung, Fischer, 2013: 154), bugün de Bosna Hersek'in iç işlerine karışan ve/veya bu ülkeye saldırılarda bulunan devletlere (Sırbistan ve destekçisi Rusya) karşı uygulanmasının önünü açmalıdır. Şiddet eylemlerinin önüne geçilmesi amacındaki bu barışçıl yöntemin etkinliği denetlenmelidir.
- Tarafların temel insani ihtiyaçlarının karşılanması, barış kültürü ve barış yapısının oluşturulması, gayri meşru amaçların dönüştürülmesi, arabuluculuk gibi yöntemlerle taraflar arasında köprülerin kurulması, karşılıklı öfkenin dönüştürülmesi, barışın inşa edilmesi, kutuplaşmanın önüne geçilmesi, insani düzeyde kalınabilmesi, şiddetsizlik, yumuşak barışı koruma eylemlerinin sağlanması, uzlaşma, geçmişten arınma, beraber bir gelecek inşa etme temelinde kendi kendini üreten erdemli barış döngüleri yaratılmalıdır.

Yugoslavya'nın dağılmasından sonra oluşan yeni devletlerin her birinde ayrı ayrı sorunlar oluşmuştur. Dolayısıyla Bosna Hersek'e özgü çözümlerin yanı sıra bölgeyi kapsayan, bütünlükçü bir çözüm (AB gibi) de düşünülmelidir. Galtung da bu bağlamda Bosna Hersek'i, Kosova'yı, Makedonya'yı ve eski Yugoslavya'yı kapsayacak bir çözüm üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Johan Galtung, on aşamalı bir plan hazırlamıştır (Galtung, 2000b: 151):

1. Londra ve Cenevre konferansları sürecine ek olarak Güneydoğu Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı süreci başlatılmalıdır ve bu konferanslar AGİT ve BM sponsorluğunda olmalıdır. Bu konferanslarda, ilgili tüm temalar gündeme alınmalıdır. Bu konferanslara tüm taraflar (devletler, devlet altı örgütler, süper devletler, devlet dışı aktörler) davet edilmelidir. Galtung bu konferans sürecinin 3-5 yıl süreceğini ön görmüştür. Konferanslarda,

bölgeye yabancı olanların konuşma hakkı olan gözlemciler olarak bulunması ve ilgisiz dış devletlerin ise hiç olmaması ön görülmüştür. Uzun vadeli olası hedef Güneydoğu Avrupa Konfederasyonu'dur.

2. Güvenlik ve İşbirliği Konferanslarının öncelikli konularından biri Bosna Hersek olmalıdır.
3. UNPROFOR'un yarısı kadınlardan oluşturulmalıdır ve bu güç on kat daha artırılmalıdır. Ancak bu güç, ateşkesin denetlenmesi ve durumun stabilize edilmesi için oluşturulacak mavi halıda çalışmalıdır. Askerlere ve polislere, sivil barışı koruma unsurlarıyla çalışarak şiddetsizliğin ve çatışmasızlığın kolaylaştırılması eğitimi verilmelidir. Bölgede, büyük güçlerin ve geçmişteki güç odaklarının burada hâkim bir pozisyon elde etmesine izin verilmemelidir.
4. Mültecilere yardım çalışmaları ve yeniden yapılanma gibi konular için eski Yugoslavya'nın tüm kesimleriyle birlikte 'kentsel dayanışma ağı' (örneğin Avrupa Konseyi kendi içerisinde bunu başarmıştır) kurulmalıdır.
5. Bin yerel barış konferansı açılmalıdır. Yerel donanımlar, iletişim donanımı ile desteklenmelidir ve Verona Eski Yugoslavya Bölgesi Barış ve Uzlaşma Forumu kurulmalıdır.
6. Uluslararası Barış Tugayları kurularak, doktorlar gibi silahsız yabancı profesyonellerin, tehdit altındaki bölgelerde iletişimi artırmak ve şiddeti azaltmak için çalışmaları sağlanmalıdır.
7. Katolik ve Ortodoks Hristiyanlık ile İslam dinindeki şiddet içermeyen ve barış geleneklerine dayanan ekümenik çalışmalar yoğunlaştırılmalıdır.
8. Devlet, belediye ve sivil toplum sistemleri içerisinde barış için çalışan kişiler, gruplar ve devletler arasında sürekli temas sağlanmalıdır ve fikir akışına izin verilmelidir. Cenevre ve Londra Konferansına paralel olarak, BM Cenevre Ofisinde yapılacak Barış Kadınları Konferansı düzenlenmelidir.
9. Medyadan profesyonellik, sıradan insanlara ve barış çabalarına daha fazla odaklanması, daha az şiddet yanlılığı, daha az seçkincilik ve daha az ön yargı talep edilmelidir.
10. Tutumsal olarak gelecekteki uzlaşma ruhu inşa edilmelidir.

Bosna, uluslararası hukukun ve başta BM olmak üzere, uluslararası örgütlerin eksikliklerinin anlaşılabilmesi için iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu bölümde Bosna Hersek'teki çatışma ve şiddet türleri için, Galtung'un teorik yaklaşımları ile geliştirilmeye çalışılan aşkın uluslararası hukuk ve bölgesel dinamikler ile çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Bu öneriler, tüm tarafların en üst seviyede kazanan olduğu, aşkın yöntemlerin bulunabildiğini göstermek açısından kıymetlidir. Her bir çatışma bölgesi için ayrı ayrı incelemeler ile geliştirilebilecek barış yöntemlerinin temel saiki, Transcend yaklaşımında olduğu gibi, çatışmaların, uyuşmazlıkların ve amaçların üstünde bir çözüm bulmak olmalıdır.

SONUÇ

Uluslararası hukuktaki mevcut barışçıl yöntemler, dünyadaki uyuşmazlıklar için yeterli gözükmemektedir. Geçmişte ve bugün uluslararası sistemin barış ve güvenliğinden sorumlu tutulmuş uluslararası yönetimler de uyuşmazlıkların çözümünde yeterli etkinliği gösterememiştir ve bugün de gösterememektedir. Uluslararası yönetim veya uluslararası yönetim girişimi olarak nitelendirilebilecek Kutsal İttifak, Avrupa Ahengi, Milletler Cemiyeti ve son olarak Birleşmiş Milletler dönemlerinin hiçbirinde ‘gerçek barış’a ulaşıldığı söylenememektedir. Dünyada ‘güvenlik’ merkezli çarpık bir ‘barış’ anlayışı hâkimdir. Devletlerin çıkarları, uluslararası hukukun üstünde görülmektedir. Özellikle büyük devletler nezdinde, uluslararası hukuk, bu güçlerin çıkarlarının meşrulaştırıcısı olarak kullanılmaktadır. Bu durum, BM Güvenlik Konseyinin yapısında somutlaşmaktadır. Uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin, ‘ateşkesin’ barış olduğu yönünde yanlış, ancak yaygın bir kabul vardır. Bu tezde, negatif barışın tek başına yeterli olmadığı ve uluslararası hukuka pozitif barışın kazandırılması gerektiği savunulmaktadır.

Uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemler, hem sayıca azdır hem de bunlar çoğu zaman etkin bir biçimde kullanılmamaktadır. ‘Diplomatik yöntemler’ altında incelenen görüşme, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma ve uzlaştırma usulleri, devletlerin rızasına bağlıdır ve yaptırım gücü yoktur. Uyuşmazlıkların çözümünde bu usullerin kullanılması ve neticesinde çıkan kararların uygulanması yönünde ciddi bir kamuoyu baskısının oluştuğunu söylemek de ne yazık ki pek mümkün değildir. Hukuk kitaplarının dahi en arka sayfalarında kalmış barışçıl yöntemler, halklar nezdinde de yeterli bilinirlikte değildir. Hukuksal yöntemler arasında sayılan mahkeme ve hakemlik yöntemleri de yine devletlerin rızası şartı ile uygulanmaktadır. Bu yöntemlerin kamuoyu üzerindeki etkisinin görece daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak ne diplomatik yöntemler ne hukuki yöntemler ne uluslararası örgütlere has barışçıl yöntemler ne de üçüncü taraf müdahaleleri ‘gerçek barış’ı sağlamakta yeterlidir. Öyle ki devletlerin de genelde bu barışçıl yöntemlerden büyük beklentileri yoktur. Uyuşmazlıkların tarafı olan devletler, genellikle uluslararası kurumlardan kendi lehlerine askeri gücün kullanıldığı bir müdahalede bulunmasını

istemektedir. Barışçıl yöntemlerin prestij eksikliği, etkinliğinin azlığından kaynaklanmaktadır. Dünyanın daha barışçıl bir yer olabilmesi adına, bu yöntemlerin geliştirilmesi ihtiyacı meydana gelmiştir. Bu tez de bu dürtü ile uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemlerin, Galtung'un barış teorileri ile geliştirilebileceğini savunmaktadır. Bu minvalde, ilk bölümde mevcut uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemlerin incelenmesi ile tespit edilen eksikliklerin giderilmesi ve sistemde 'gerçek barışın' inşa edilmesi için, ikinci bölümde Galtung'un teorileri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Galtung'un teorileri ile dünyadaki direkt, kültürel ve yapısal şiddetlere literatürde daha fazla görünürlük kazandırılmış bulunmaktadır. Bu bağlamda şiddetin, sadece görünen davranışsal boyutuyla, direkt şiddet olmadığı ortaya konmaktadır. Savaşlar, çatışmalar gibi eylemsel şiddetlerin tamamının direkt şiddete girdiği gösterilmekte; buna karşılık bunlara zemin hazırlayan şiddetin ise kültürel ve yapısal şiddet olduğu vurgulanmaktadır. Yapısal şiddet, yıllar boyu toplumlarda ve hatta dünyada yerleşmiş olan, ilk bakışta görülemeyen sosyal adaletsizliklerdir. Kültürel şiddet ise, bu adaletsizliklerin ve neticesinde ortaya çıkan davranışsal ya da eylemsel direkt şiddetin meşruiyetini sağlayan, yine yıllar içerisinde oluşturulup kanıksanmış kültürel kodlardır. Galtung'un teorileri uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle 'tedavisi'nin mümkün olduğunu tafsilatlı bir biçimde göstermektedir. Barışın, sadece çatışma ya da şiddet anında ihtiyaç duyulan bir şey olmaktan öte, şiddet öncesinde ve sonrasında da sağlanması gereken bir şey olduğu bu çerçevede ortaya koyulmaktadır. Çatışmaların ve şiddetin durdurulması yaklaşımından, bunların dönüştürülerek kökten bitirilebileceğini ihsas eden yaklaşıma geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Galtung, çatışma döngülerinin kırılabilmesi için Transcend yaklaşımını kullanmaktadır. Buna göre, ilk olarak çatışmayı oluşturan şiddet ögeleri, çatışmanın tarafları ve temel ihtiyaçları, tarafların amaçları ve bunların meşruiyetleri tespit edilir. Ardından tarafların yaşam, özgürlük, itibar gibi temel insani ihtiyaçlarının tam olarak karşılanması ilk hedef olacak şekilde, çatışma konusunun ve tarafların üzerinde aşkın bir çözüm yöntemi ile barış inşa edilir. Tüm bu süreçte şiddete başvurulmaz. Tıpkı Gandhi'nin Hindistan'ın özgürlüğü için verdiği mücadelede olduğu gibi, şiddet bir yöntem olarak kullanılmaz. Avrupa devletleri arasındaki yüz

yıllarca süren anlaşmazlıklar da sorunlardan bağımsız olarak AB gibi bir çatı kuruluş ile çözülmüştür.

Galtung'un teorileri, şiddeti sadece direkt şiddet olarak gören, dolayısıyla da bu direkt şiddetin ortadan kaldırılmasının 'barış' olduğunu varsayan yapıya (yapısal şiddet), pozitif barışı katmakla konuya ilişkin çok önemli bir katkı sağlamaktadır. Tıpkı şiddetin türleri olduğu gibi barışın da türleri vardır ve 'gerçek barış' ancak tüm barış türlerinin gerçekleştirilmesi ile mümkündür. Johan Galtung'un teorileri uluslararası hukuka özellikle 'uluslararası uyuşmazlıklar' ile 'barış ve güvenlik' bağlamında önemli birtakım katkılar sunmaktadır. Tarafların karşılıklı fedakârlığı ile ulaşılabilecek anlaşma durumu, uluslararası hukukta uyuşmazlıkların çözümüne dair gelinebilecek en üst seviye iken, Galtung'un teorileri ile tüm tarafların yüzde yüz tatmin sağladıkları Transcend yöntemi ile bu seviyenin de üstünde bir barışın olabileceği gösterilmektedir. Bu bağlamda, bu tez çalışmasında, uluslararası hukuktaki barışçıl yöntemlere Transcend yaklaşımının eklenebileceği fikri öne sürülmektedir. Böylece Transcend yaklaşımı ile uluslararası hukuka, kazan-kazan çözümlerin de üstünde, bir çözüm yöntemi katkısı sunulmaktadır. Bu çalışmada uluslararası hukukun, devletlerin ve sistemin üstünde bir barışı sağlama aracı haline gelmesi gerektiği savunulmaktadır ve buna da 'aşkın uluslararası hukuk' adı verildiği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, bu tezde uluslararası hukuktaki negatif barış algısına pozitif barışın da eklenerek 'gerçek barışa' ulaşılabileceği iddia edilmekte ve bu vesileyle kavramsal bir katkı sunulmuş olmaktadır. Uluslararası hukukun, eşitliğe ve simetrik güç yapılarına ulaşma meşru amacını benimsemesi gerektiği de bu tezde vurgulanan önemli bir husustur. Uluslararası hukukun toplumdan kopuk bir vaziyette iken uluslararası barışı sağlamanın mümkün olmadığı da burada ileri sürülmektedir. Bu bağlamda da uluslararası hukukun ve dolayısıyla uluslararası hukuku temsil eden uluslararası örgütlerin, toplumsal barışçıl direniş hareketlerinin çatı kurumu haline gelmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İlaveten, BM'nin, acilen devletlerden ve çıkarlarından bağımsız, toplumla iç içe, aşkın bir uluslararası örgüt haline gelmesinin veya yeni kurulacak aşkın bir uluslararası örgüte yerini bırakmasının gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Bu örgütün, daha önce de büyük başarılar elde etmiş Gandi'nin özgürlük mücadelesini, Martin Luther King'in sosyal adalet amaçlı direnişi, Filistinlilerin son derece haklı mücadeleleri için düzenledikleri intifadayı, Filipinlere

demokrasiyi getiren sivil devrim gibi şiddetsiz direniş hareketlerini de kendi eylem stratejileri içine dâhil edebileceği ileri sürülmektedir. Dünyada, AB gibi aşkın, yaratıcı, şiddetsiz, barışçıl çözüm çerçevelerinin artırılması gerektiği de bu çalışmada vurgulanmaktadır.

Uluslararası hukuktaki tüm eksikliklerin ve Galtung'un teorileri ile geliştirilmiş aşkın uluslararası hukukun somut olarak daha iyi anlaşılabilmesi için, bu tez çalışmasında, Bosna Savaşı örneği ele alınmıştır. Bosna'nın hem savaş sırasında hem de bugün içerisinde bulunduğu durum, ne acıdır ki, her türlü şiddeti barındırmaktadır. Savaş sırasındaki ölümler, tecavüzler, insanların evlerinden ve yurtlarından ayrılmak zorunda bırakılması gibi pek çok felaket, direkt şiddet eylemleri olarak tebarüz etmiştir. Gerçekte Sırp, Hırvatlar ve Boşnaklar arasındaki sorunlar çok daha yapısal ve yıllar içerisinde bu sorunlar kendi kültürel meşruiyetlerini de oluşturmuştur. Bosna Savaşı, bölgenin kendi içsel sorunlarının yanı sıra uluslararası toplumun müdahalesi ile oluşmuş sorunları da içermektedir. Boşnakların temel insani ihtiyaçlarının karşılanması noktasında inisiyatif alması gereken uluslararası örgütler, aksine hali hazırda dağılmış olan Yugoslavya'ya uygulanan ve böylece Rusya ve Sırbistan'dan silah desteği gören Bosnalı Sırp'ları ödüllendiren ve fakat Boşnakları daha da müşkül bir duruma sokan silah ambargosu ve Boşnakların soykırıma uğratılmasının önünü açan sözde güvenli bölgeler planı gibi yanlış kararlar ile savaşın neticelerinin daha da vahim hale gelmesinde rol oynamıştır. Uluslararası hukuktaki mevcut barışçıl yöntemlerin yetersizliğinin bir kez daha gözler önüne serildiği Bosna Savaşı, yine şiddetli müdahale ile sonlandırılmıştır. Savaş sonunda, bölge halkından bağımsız olarak, uluslararası toplumca Bosna Hersek'i 'himaye altında devlet' statüsüne sokan bir sözde 'çözüm' yöntemi olarak Dayton Andlaşması hazırlanmıştır. Bu andlaşma, bugün halen Bosna Hersek'in yönetimindeki en önemli metindir. Dayton ile Bosna Hersek, direkt şiddete gebe yapısal bir şiddete mahkûm bırakılmıştır. Bosna'da 'gerçek barış', ancak tarafların şiddetsiz barış yöntemleri ile organik bir çözüm bulması neticesinde gerçekleşebilir. Bunun için Transcend yaklaşımının kullanılması önerilmektedir. Sırp, Boşnaklar ve Hırvatlar ancak çıkarlarının üzerinde aşkın bir yöntem ile barışa ulaşabilir.

Bu tez, uluslararası hukuktaki ve sitemdeki alışlagelmiş yapısal şiddete ilişkin farkındalığı arttırmaya çalışmaktadır. Bu yapısal şiddetin çözümü ve 'gerçek barışın'

inşası için, barış çalışmaları disiplini ve uluslararası hukuk bu çalışma çerçevesinde bir araya getirilmektedir. Bu tez; uluslararası hukuktaki barış ve dolayısıyla barışçıl yöntem eksikliğinin, Galtung'un teorileri ile giderilebileceğini ve oluşan aşkın uluslararası hukuk ile 'gerçek barışın' sağlanabileceğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada dünyada barışın sağlanabilmesi için yaratıcı girişimlerin mümkün olduğu ortaya konulmakta, bu çerçevede Galtung'un burada ele alınan teorik kurgu, yaklaşım ve önermelerinin barışa ilişkin insanlığın ortak özlemine yanıt verme istidadı taşıdığı ileri sürülmektedir. Bu minvalde başlangıçta uluslararası sitemde hâkim olduğu ileri sürülen 'sistemleşmiş barış' algısının başlıca özellikleri bu tezde ortaya koyulmaktadır. Bu 'sistemleşmiş barışın' 'gerçek barışa' dönüştürülüp dönüştürülemeyeceğine dair genel araştırma, 'gerçek barışın' uyuşmazlık taraflarından ve onların çıkarlarından aşkın olan yaratıcı ve şiddetsiz çözümler ile inşa edilebileceği şeklinde sonuçlandırılmaktadır. Bu sonuca ulaşılırken bu tezin, Galtung'un burada ele alınan teorilerinin ve özelden de transcend yaklaşımının uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin barışçıl yöntemlere dâhil edilmesi yönündeki çalışmaları ile uluslararası hukuk literatürüne katkı sağlanmaktadır.

Bu çalışmada ortaya konan, savaşın olmamasının, silahsızlanmanın ve hatta güvenliğinin barış ile eş tutulmaması gerektiğine ilişkin yaklaşım, uluslararası sistemdeki pozitif barış noksanlığına ilişkin tespit ve dünyada 'gerçek barışın' mümkün olduğu ve bu hedefe çeşitli yaratıcı yöntemlerle varılabileceği sonucu Galtung'un ve Webel'in de pek çok eserinin temel kabullerindendir.

Bu tezde, uluslararası örgütlerin; barışçıl dönüşüm için, tüm devletler, devlet altı ve üstü kurumlardan ve hatta toplumlardan, uluslararası hukuka sunulan katkılar çerçevesinde proje çağrısında bulunmasının faydalı olacağı ileri sürülmektedir. Böylece yeni aşkın sistem, bir grup tarafından değil, tüm dünyaca şekillendirilebilir. Tüm devletlerin, uluslararası örgütlerin denetiminde söz hakkı elde etmek için, dünya kamuoyunun da dikkatini çekecek şekilde konferans gibi yöntemlerle bir araya gelerek, çeşitli hukuksal düzenlemeler yapması da bu çalışmamızda tavsiye edilmektedir. Sivil toplumun da kendisine alan açmak için talepte bulunması ve en az devletler kadar kendilerinin de barışçıl yöntemlerin geliştirilmesi için çalışması gerektiği düşüncesi de, bu tezimizde varılan sonuçlardan birisidir. Bu anlamda, uluslararası STK organizasyonlarının ve özellikle direniş hareketlerinin, çatışma

bölgelerindeki saldırgan taraflara karşı örgütlenmesinin sağlanması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Acer Y. (2011). *Uluslararası Hukuk: Temel Ders Kitabı*. Ankara: USAK Yay.
- Afzaal A. (2012, 20 Şubat). The Violence Triangle. <https://ahmedafzaal.com/2012/02/20/the-violence-triangle/>. Adresinden erişilmiştir.
- Ağır O., Ağır Ö. (2017). Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. s. 103-128.
- Al Jazeera Turk. (14 Aralık 2015). Bosna'da 20 Yıldır 'Eksik Bir Barış'. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bosnada-20-yildir-eksik-bir-baris>. Adresinden erişildi.
- Alganer Y., Çetin M. Ö. (2007). Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri (I). *Marmara Üniversitesi İ. İ.B.F. Dergisi*. Cilt: 23. Sayı: 2.
- Andreatta F. (2019). The Bosnian War and the New World Order Failure and Success of International Intervention. <https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/occ01.pdf>. Adresinden erişildi.
- Aral B. (2010). Bosna Savaşı ve Uluslararası Hukuk. *Uluslararası Aliya İzzetbegović Sempozyumu*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Aral B. (2016). *Küresel Güvenlikten Küresel Tahakküme: BM Güvenlik Sistemi ve İslam Dünyası*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Ateşoğlu Güney N. (1997). Bosna-Hersek Sorunu ve Barış Görüşmeleri Süreci. *Yeni Balkanlar Eski Sorunlar*. K. Saybaşı ve G. Özcan (Editörler). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Baaz M. (2017). Back To The Future: Promoting Peace Through International Law. *Leiden Journal of International Law*. ss.1-18. doi:10.1017/S0922156517000279.

- Bacık G. (2007). *Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bailliet C. M., Larsen K. M. (eds.). (2015). *Promoting Peace Through International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Basic S. (2019). Bosnian Society on the Path to Justice, Truth and Reconciliation. https://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Books/Book_Dayton_Chapters/daytone_basic_rec.pdf. Adresinden erişildi.
- Bassiouni M. C. (1997). From Versailles to Rwanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court. *Harvard Human Rights Journal*. Cilt: 10. Sayı: 10.
- Berksoy T., Işık A. (Ed.). (2006). *Avrupa Birliği Üzerine Yazılar*. (2.Baskı). Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu. Yayın No: 177.
- Birleşmiş Milletler Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge. (1970). http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625%28XXV%29_24_Ekim_1970.pdf. Adresinden erişildi.
- Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara. (1982). *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*. <http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/dosyam/denizhukuku.pdf>. Adresinden erişildi.
- BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara. (1950). *Birleşmiş Milletler Genel Kurulun'un 377 (V) Sayılı ve 3 Kasım 1950 Tarihli "Barış İçin Birleşme" Kararı*. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/377.pdf. Adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi Kararı, (1992). S/RES/771. <http://unscr.com/en/resolutions/771>. Adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi Kararı. (1991). S/RES/713. <http://unscr.com/en/resolutions/713>. Adresinden erişildi.

- BM Güvenlik Konseyi Kararı. (1993). S/RES/808. http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_808_1993_en.pdf. Adresinden erişildi.
- BM Güvenlik Konseyi Kararı. (6 Ekim 1992). SS/RES/780. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/780>. Adresinden erişildi.
- Bowling D. Hoffman D. (2004). *Bringing Peace Into The Room: How The Personal Qualities of The Mediator Impact The Process of Conflict Resolution*. San Francisco: Jossey Bass.
- Bozkurt E. (2007). Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması. *Anayasa Yargısı* 24. s.s. 501-523.
- Brand Jacobsen K. F., Jacobsen C. G. (2000). Beyond Mediation: Towards More Holistic Approaches To Peacebuilding And Peace Actor Empowerment. *Searching For Peace: The Road To Transcend. J. Galtung. C. G. Jacobsen*. Londra: Pluto Yay. s.s. 231-261.
- Brockner J., Rubin J. Z. (1985). *Entrapment in Escalating Conflicts: A Social Psychological Analysis*. New York: Springer-Verlag.
- Çakmak C. (2014). Bosna İç Savaşı: Avrupa'nın Kalbinde İnsani Trajedi. 20. *Yüzyılda Soykırım Ve Etnik Temizlik*. C. Çakmak, G. Çolak s.s. 67-93. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Çelik Ü. (T. Y.). Avrupa Birliği Düşüncesinin Kökenleri: Bir Bütünleşmenin Anatomisi. *EuroPolitika*, 16 Eylül 2016, <http://www.europolitika.com/avrupa-birligi-dusuncesinin-kokenleribir-butunlesmenin-anatomisi/>. Adresinden erişildi.
- Çoban Oran F., Pekcan C. (2017). Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde “Dünya Barışı”: Immanuel Kant ve Zhao Tingyang Felsefesi Üzerine Bir Karşılaştırma. *Uluslararası İlişkiler. Cilt: 14. Sayı: 55. s.s. 3-18*.
- Dalar M. (2008). Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 1. Sayı: 16. s.s.91-123*.

- Delmas Marty, M. (2005). Hangi Hukukla Barış?. *Barışı Hayal Etmek Evrensel Kültürler Akademisi*. (Haz. F. Barret Ducrocq). (Çev. D. Çatinkasap). İstanbul: Metis Yay. (Eserin orijinali 2003'te yayımlandı.).
- Donaghy J. (Kasım, 2014). Building Long Term Sustainable Peace. <https://eds.org.uk/2014/11/27/building-long-term-sustainable-peace/>. Adresinden erişildi.
- Droit R. P. (2005). Barışın Kaynağı Nedir?. *Barışı Hayal Etmek Evrensel Kültürler Akademisi*. (Haz. F. Barret Ducrocq). (Çev. D. Çatinkasap). İstanbul: Metis Yay. (Eserin orijinali 2003'te yayımlandı.).
- Druckman D., Mooradian M. (1999). Hurting Stalemate or Mediation?: The Conflict Over Nagorno- Karabakh, 1990-1995. *Journal of Peace Research*. No: 336.
- Dupuy R. J. (1992). *Uluslararası Hukuk*. (Çev. S. Bağdatlı). İstanbul: İletişim Yay. (Eserin orijinali 1966'da yayımlandı.)
- Eco U. (2005). Barış ve Savaş Üzerine Tanımlar. *Barışı Hayal Etmek Evrensel Kültürler Akademisi*. (Haz. F. Barret Ducrocq). (Çev. D. Çatinkasap). İstanbul: Metis Yay. (Eserin orijinali 2003'te yayımlandı.).
- Ermağan İ., Karcı A. (2018). Avrupa Birliği Ve Yumuşak Güç Uygulamaları. *Avrupa Birliği'nin Yumuşak Güç Uygulamaları*. A. N. Yılmaz, G. Kılıçoğlu (Ed). Nobel Yayıncılık. s.s. 411-437.
- Galtung J. (1967). *Theories Of Peace: A Synthetic Approach To Peace Thinking*. Oslo: International Peace Research Institute.
- Galtung J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research, *Journal of Peace Research*. Cilt: 6. Sayı: 3. s.s.167-191.
- Galtung J. (2000a). *Conflict Transformation By Peaceful Means (The Transcend Method)*. New York: United Nations Disaster Management Program.
- Galtung J. (2000b). 40 Conflicts, 40 Perspectives. *Searching For Peace: The Road To Transcend*. J. Galtung. C. G. Jacobsen. Londra: Pluto Yay. s.s.122-190.
- Galtung J. (2004). *Transcend and Transform An Introduction to Conflict Work*. Londra: Pluto Yay.

- Galtung J. (2004). *Transcend and Transform*. Londra: Pluto Yay.
- Galtung J. (2007). Peace By Peaceful Conflict Trasformation- The Transcend Approach. *Handbook Of Peace And Conflict Studies*. C. Webel ve J. Galtung (Editörler). s.s. 14-32. Oxford: Routledge Yay.
- Galtung J. (2012). Peace, Positive And Negative. *The Encylopedia Of Peace Psychology*. (1. Baskı). Daniel J. Christie. (Editör). Blackwell Yay.
- Galtung J. (Ağustos, 1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*. Cilt: 27. Sayı: 3. s.s.291-305.
- Galtung J., Fischer D. (2013). Johan Galtung Pioneer of Peace Research. SpringerBriefs on Pioneers in Science and Practise 5. DOI: 10.1007/978-3-642-32481-9_3.
- Graf W., Kramer G., Nicolescou A. (2007). Counselling and Training for Conflict Transformation and Peace-building. *Handbook of Peace and Conflict Studies*. C. Webel ve J. Galtung (Editörler). s. 123-142. Oxford: Routledge Yay.
- İnan Y. (1982). *Uluslararası Adalet Divanı'nın Yargı Yetkisi*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- Kant I. (1795/1960). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. (Çev. Yavuz Abadan, Seha L. Meray). Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Karaosmanoğlu A. L. (1981). *İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Kaya A. , Aydın Düzgit S. , Gürsoy Y. , Onursal Beşgöl Ö. (2011). *Avrupa Birliğine Giriş, Tarih, Kurumlar ve Politikalar*. (1.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kerley E. L. (Ekim., 1961). The Powers of Investigation of the United Nations Security Council. *The American Journal of International Law*. Cilt. 55, Sayı.4. s.s. 892-918.

- Kut Ş. (2005). Bosna'dan Kosova'ya: ABD ve AB'nin Balkan Politikalarında Süreklilik ve Değişim. *Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lederach J. P. (1999). Just Peace: The Challenges of The 21 Century. *People Building Peace: 35 Inspiring Stories From Around the World*. Utrecht: European Centre for Conflict Prevention.
- Lederach J. P. (2005). *The Moral Imagination: The Art And Soul of Building Peace*. Oxford ve New York: Oxford University Yay.
- Meray S. L. (1965). *Devletler Hukukuna Giriş 2. Cilt*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay.
- Meray S. L. (1979). Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler. Ankara: Ankara Üni. Basım Evi.
- Moore C. W. (2003). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*. San Francisco: Jossey Bass.
- Morghenthau H. (1970). *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi 2. Cilt*. (Çev. B. Oran ve Ü. Oskay). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği. (Eserin orijinalinin tarihi bilinmiyor.)
- Olson J., Fielding L., Burkhalter H., Cassel JR D. Bosnia, War Crimes, and Humanitarian Intervention. *Notre Dame Law School*. https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1305&context=law_faculty_scholarship. Adresinden erişildi.
- Ökten K. H. (2001). *Immanuel Kant'ın "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu Fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Yarattığı Etki*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. İstanbul.
- Özgöker C. U., Batı G. F. (2017). Avrupa Birliği'nin Balkanlar Genişlemesi ve Balkan Ülkelerinde "Barış ve Refaha" Katkıları. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 3. s.s. 28-36.
- Pazarcı H. (2003). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Yay.

- Ramsbotham O., Woodhouse T. ve Miall H. (2011). *Contemporary Conflict Resolution*. (3. Baskı). Cambridge: Polity Yay.
- Scott J. B. (1920). *The Proceedings of the Hague Peace Conference*. The Conference of 1907. New York: Oxford University Press.
- Semprun J. (2005). Terörizme Karşı Barış. *Barışı Hayal Etmek Evrensel Kùltürler Akademisi*. (Haz. F. Barret Ducrocq). (Çev. D. Çatinkasap). İstanbul: Metis Yay. (Eserin orijinali 2003'te yayımlandı.).
- Shaka J. (2010). Conflicts in Africa and Afghanistan. An Interview with Professor Johan Galtung. *Journal of Conflictology*. Cilt: 1. Sayı: 1.
- Shaw, M. N. (2008). *International Law*. 6. Baskı. Cambridge: Cambridge University Press.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu. (1945). *Birleşmiş Milletler Andlaşması*. <file:///C:/Users/PC/Desktop/uluslararası%C4%B1%20hukuk-YL/Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20Antla%C5%9Fmas%C4%B1.pdf>. Adresinden erişildi.
- The Covenant of the League of Nations. (December, 1924). https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp. Adresinden erişildi.
- The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. (21 Kasım 1995). Dayton. <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>. Adresinden erişildi.
- Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles). (1919). <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf>. Adresinden erişildi.
- UNIC Ankara. (1945). *Birleşmiş Milletler Andlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü*. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/adalet_divani.pdf. Adresinden erişildi.
- United Nations. (1928 / 1949). *General Act for the Pacific Settlement of International Disputes*.

https://treaties.un.org/doc/Treaties/1950/09/19500920%2010-17%20PM/Ch_II_1p.pdf. Adresinden erişildi.

- Webel C. ve Galtung, J. (2007). *Handbook of Peace and Conflict Studies*. New York: Routledge.
- Yenigün C., Hacıoğlu Ü. (2004). Bosna-Hersek: Batı'nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları 1. K. İnat, B. Duran, M. Ataman (Editörler). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yılmaz M. E. (2006). *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü*. Ankara: Nobel Yay.
- Yılmaz M. E. (2007). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar*. Ankara: Nobel Yay.
- Yılmaz M. E. (2015). *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri*. Bursa: Dora Yay.
- Yücel Z. (2008). Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikasının Güvenlik Boyutu. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. Cilt: 4. Sayı: 13. s.s. 37-54.
- Yürür P. (2008). Balkanlar'da Uluslararası Himaye Yönetimleri: Bosna-Hersek Örneği. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. Cilt:14 s.s.159-192.
- Zartman I. W., Touval S. (1996). *International Mediation in The Post-Cold War Era. Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*. (Ed. C. A. Crocker). Washington DC: US Institute of Peace.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Zehra AYDIN

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 26 Ağustos 1995

Elektronik Posta: aydinzhra@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	İMÜ, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler	2018
Yüksek Lisans	İMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2020

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2017	TASAM	Uzman Yardımcısı

YABANCI DİLLER

İyi seviyede İngilizce; Başlangıç seviyesinde Boşnakça.

YAYINLAR

Aydın Z. (2019). Uluslararası Hukukta Bosna Savaşı: Uluslararası Topluma Etkileri.
8. *TLÇK Bildiriler Kitabı*. Malatya: İLEM.

Aydın Z. (Haziran, 2019). Balkanlar İslam ve Gelecek. *Özgün İrade Dergisi*. Sayı: 182

Aydın Z. (2019). Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale: Libya Örneği. AFAM. <https://afam.org.tr/uluslararasi-hukukta-insani-mudahale-libya-ornegi/>.

Aydın Z. ve İşcan A. (2020). Küresel Salgında Çin'in Sorumluluğu. DİPAM. <https://dipam.org/wp-content/uploads/2020/04/kursel-calginda-cinin-sorumlulugu.pdf>.

HOBİLER

Yüzmek, at binmek, seyahat etmek, kitap okumak.